MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

JELENA ŠURPIK
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS NUOLATINĖS STUDIJOS

PROTO NEGALIĄ TURINČIŲ JAUNUOLIŲ RENGIMAS SAVARANKIŠKAM GYVENIMUI BENDRUOMENĖJE: SOCIALINIO DARBO ASPEKTAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Prof. dr. Vida Gudžinskienė*

Vilnius, 2016

TURINYS

ĮVADAS 4

PAGRINDINĖS DARBE VARTOJAMOS SĄVOKOS 8

I. JAUNUOLIŲ, TURINČIŲ PROTO NEGALIĄ PADĖTIS VISUOMENĖJE 9

1.1. Proto negalios apibrėžtis ir asmenybės ypatumai 9

1.2. Visuomenės požiūris į proto negalią turinčius jaunuolius 12

II. PROTO NEGALIĄ TURINČIŲ JAUNUOLIŲ GALIMYBĖS SAVARANKIŠKAM GYVENIMUI BENDRUOMENĖJE: TEORINĖS ĮŽVALGOS 17

2.1. Proto negalią turinčių jaunuolių poreikiai 17

2.1.1. Proto negalią turinčių jaunuolių poreikių identifikavimas bendruomenėje 18

2.2. Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo galimybės 19

2.2.1. Savarankiško gyvenimo įgūdžių proto negalią turintiems jaunuoliams ugdymas 20

2.3. Proto negalią turinčių jaunuolių integracija (socialinė įtrauktis) į bendruomenę 26

2.3.1. Proto negalią turinčių jaunuolių socialinės įtraukties (integracijos) į bendruomenę reikšmė 26

2.4. Savarankiško bei Grupinio gyvenimo namų apibrėžtis bendruomenėje 30

III. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ, DIRBANČIŲ SU PROTO NEGALIĄ TURINČIAIS JAUNUOLIAIS, POŽIŪRIS Į RENGIMO SAVARANKIŠKAM GYVENIMUI BENDRUOMENĖJE GALIMYBES 33

3.1. Tyrimo metodologija 33

3.2. Tyrimo rezultatai 36

3.2.1. Socialinių darbuotojų patirtys identifikuojant proto negalios jaunuolių poreikius 37

3.2.2. Socialinė pagalba proto negalią turintiems jaunuoliams (savarankiškumo skatinimas, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas) 50

3.2.3. Probleminiai aspektai rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje 74

3.2.4. Socialinių darbuotojų nuomonė apie jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus ir skatinimo įsitraukti į bendruomenę galimybes 83

IŠVADOS 91

LITERATŪROS SĄRAŠAS 94

SANTRAUKA 101

SUMMARY 102

PRIEDAI 103

LENTELĖS

1 lentelė. Visuomenės požiūris į protinę negalią turinčius asmenis (sudaryta pagal H. Mirnezami, L. Jacobsson, A. Edin – Liljegren, 2015).....14

2 lentelė. Tyrimo imties charakteristika 37

3 lentelė. Asmenys, padedantys nustatyti proto negalią turinčių jaunuolių poreikius 38

4 lentelė. Trukdžiai, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai nustatant proto negalią turinčių jaunuolių poreikius.....40

5 lentelė. Artimųjų veiksmai, kurie trukdo nustatyti proto negalios jaunuolių poreikius 43

6 lentelė. Artimųjų veiksmai padedantys nustatyti proto negalios jaunuolių poreikius.....46

7 lentelė. Proto negalią turinčių jaunuolių lengviausiai nustatomi poreikiai 47

8 lentelė. Proto negalią turinčių jaunuolių sunkiausiai nustatomi poreikiai.....49

9 lentelė. Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas proto negalią turintiems jaunuoliai 51

10 lentelė. Socialinių darbuotojų patirtys ugdant proto negalią turinčių jaunuolių socialinio bendravimo įgūdžius 54

11 lentelė. Socialinių darbuotojų patirtys ugdant proto negalią turinčių jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžius 57

12 lentelė. Kasdieninių gyvenimo įgūdžių ugdymas per praktinį pavyzdį.....60

13 lentelė. Socialinių darbuotojų patirtys ugdant proto negalią turinčių jaunuolių savęs priežiūros įgūdžius.....62

14 lentelė. Socialinė pagalba finansų tvarkymo bei būsto planavimo klausimais 64

15 lentelė. Palankios edukacinės aplinkos, skatinančios proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškai priimti sprendimus, sūkurimas.....66

16 lentelė. Socialinių darbuotojų nuomonės apie efektyvų proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo skatinimą.....68

17 lentelė. Specialistai, kurie prisideda prie proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo 69

18 lentelė. Jaunuolių artimųjų pagalba sėkmingam savarankiškumo ugdymui(si).....71

19 lentelė. Trukdžiai iš artimųjų pusės, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai ugdydami proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumą.....72

20 lentelė. Sėkmingo jaunuolių dalyvavimo bendruomeniniame gyvenime reikšmė.....74

21 lentelė. Proto negalios jaunuolių skatinimas dalyvauti bendruomeniniame gyvenime.....76

22 lentelė. Kliūtys, su kuriomis susiduriama ruošiant proto negalią turinčius jaunuolius profesinei veiklai 79

23 lentelė. Probleminiai aspektai rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje 80

24 lentelė. Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai....84

25 lentelė. Jaunuolių įsitraukimo į bendruomenę skatinimo galimybės.....85

ĮVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Lietuvoje sukurta teisinė bazė neįgaliųjų socialinės integracijos politikai formuoti ir įgyvendinti. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (2004) nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos įgyvendinimo principai, sritys, politikos įgyvendinimo organizavimas ir valdymas. Minėtame įstatyme 10 straipsnyje kalbama apie socialinės reabilitacijos paslaugų svarbą, tokios paslaugos teikiamos negalią turintiems asmenims siekiant suformuoti arba atkurti jų socialinius ir savarankiško gyvenimo įgūdžius, padėti įgyti išsilavinimą, užtikrinti galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime bei darbo rinkoje. Išskiriamos pagrindinės socialinės reabilitacijos paslaugos: socialinių ir savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas, palaikymas bei atkūrimas, motyvacijos įgyti išsilavinimą ir dirbti didinimas, meninių, sportinių bei kitų gebėjimų lavinimas.

2013 - 2019 metų Nacionalinėje neįgaliųjų socialinėje programoje užsibrėžtas strateginis tikslas - sukurti palankią aplinką ir sąlygas oriam ir visaverčiam neįgaliųjų gyvenimui Lietuvoje, užtikrinti lygias galimybes ir neįgaliųjų gyvenimo kokybę. Minėtoje programoje numatyti keturi tikslai, kuriais siekiama užtikrinti skirtingas negalias turinčių neįgaliųjų specialiųjų poreikių tenkinimą teikiant socialinės integracijos paslaugas, užtikrinti neįgaliesiems galimybę laisvai judėti fizinėje aplinkoje ir naudotis visiems prieinama informacija, siekti didesnio neįgaliųjų užimtumo darbo rinkoje, kultūros, sporto, laisvalaikio veikloje bei užtikrinti neįgaliųjų teisių, pagrindinių laisvių gynimą be diskriminacijos dėl neįgalumo ir sudaryti sąlygas tobulinti neįgaliųjų socialinės integracijos proceso valdymą.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2015 metais Lietuvoje gyveno 248897 neįgaliųjų asmenų, iš jų 234179 suaugę ir 14718 vaikai. Lyginant su 2014 metų duomenimis, tuo metu Lietuvoje gyveno 253425 neįgaliųjų asmenų, iš kurių 238400 suaugę ir 15025 vaikai, galima pastebėti, jog 2015 metais neįgaliųjų asmenų skaičius sumažėjo, šalyje registruota 4528 negalią turinčių asmenų mažiau.

Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinime (2012), nurodoma, kad pertvarkant stacionarias socialinės globos įstaigas bus atliekamas individualus kiekvieno pertvarkomoje institucijoje gyvenančio jaunuolio situacijos ir poreikių įvertinimas, personalo kompetencijos ir galimybės pereiti dirbti į bendruomenės paslaugas teikiančias institucijas įvertinimas, rengiami individualūs kiekvieno socialinės globos įstaigos gyventojo planai, pagal kuriuos asmenys bus rengiami savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems veiksmų planu siekiama 2014–2020 m. laikotarpiu numatyti nuoseklius ir koordinuotus veiksmus, skatinančius perėjimo iš institucinės socialinės globos prie paslaugų teikiamų proto negalią turintiems jaunuoliams bendruomenėje bei pagalbos jų šeimoms, globėjams. Socialinių paslaugų įstatyme (2006) teigiama, kad socialinė globa stacionarioje globos įstaigoje yra specialioji socialinė paslauga ir teikiant ją, kaip ir kitas socialines paslaugas, siekiama tam tikrų tikslų – „sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį“.

2010 m. gegužės 27 d. Lietuvoje ratifikuotoje JT Neįgaliųjų teisių konvencijoje 19 straipsnyje „Gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę“ numatoma, kad negalią turintys asmenys turėtų galimybę lygiai su kitais asmenimis pasirinkti savo gyvenamąją vietą ir tą vietą, kur jie nori gyventi, ir su kuo, ir kad jie neprivalėtų gyventi konkrečioje gyvenamojoje aplinkoje.

Pagal Lietuvos valstybinės jaunimo politikos koncepciją (1996) jaunimu laikomi 16–29 metų asmenys, o pagal Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymą (2005) jaunu žmogumi laikomi asmenys nuo 14 iki 29 metų. Pasak B. Gruževskio ir L. Okunevičiūtės-Neverauskienės (2003), Lietuvos darbo rinkos politikos požiūriu jaunimu laikomi 16–24 metų asmenys. Šiame darbe analizuojant proto negalią turinčių jaunuolių pasiruošimą savarankiškam gyvenimui bendruomenėje remiamasi būtent Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymu.

Jaunuoliui turinčiam proto negalią, pradėjus gyventi savarankiškai, reikalinga tęstinė priežiūra, konsultavimas ir palaikymas. Pasirengimas gyventi savarankiškai - tai ne tik būstas ir reguliarios pajamos, bet ir gebėjimas tvarkingai planuoti pajamas ir biudžetą, rūpintis savimi ir savo buitimi, palaikyti bent minimalius socialinius santykius. Jaunuolis, išėjęs gyventi savarankiškai, turėtų mokėti prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, numatyti trumpalaikius ir ilgalaikius tikslus bei mokėti jų siekti. Kitaip sakant, tai turėtų būti brandus, pakankamą asmeninę ir socialinę kompetenciją turintis žmogus, gebantis įveikti gyvenimo sunkumus bei produktyviai veikti visuomenėje. Šių gebėjimų ugdymas ir vystymas yra ilgalaikis procesas. Visapusiškai pasiruošęs savarankiškam ir socialiniam gyvenimui jaunuolis turi ne tik mokėti patenkinti savo esminius poreikius (pasirūpinti savo sveikata, pajamomis, buitimi ir pan.), bet ir tapti pilnaverčiu visuomenės nariu (Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijos, 2007).

Temos ištirtumas. Proto negalios aspektus nagrinėjo užsienio mokslininkai A. Bakk, K. Grunewald (1997). Socialinius įtraukties barjerus intelektinę negalią turinčių žmonių akimis nagrinėjo S. Abbott, R. McConkey (2006). Pagalbą apgyvendinant asmenis, turinčius intelektinę ar vystymosi negalią nagrinėjo K.C. Lakin, R.J. Stancliffe (2007). J. Robertson, E. Emerson (2007), Gyvenimo kokybės bendruomenėje gerinimą: Į asmenį orientuoto aktyvaus palaikymo pritaikymas grupiniuose gyvenimo namuose žmonėms, turintiems stipriai pasireiškusią protinę negalią: Iššūkius grupinių namų prižiūrėtojams ir jų vadybininkams nagrinėjo T. Clement, C.Bigby (2008). Dilemą, iškylančią personalui dirbančiam su protinę negalią turinčiais asmenimis, tyrė W.M.L., Finlay ir kt. (2008). Paslaugų pobūdį ir organizacijos poveikį personalui priežiūros praktikoje mažose bendruomenės namuose žmonėms, turintiems intelektinę negalią nagrinėjo J. Mansell ir kt. (2008), A. Birenbaum (2009) bei Lietuvos mokslininkai J. Ruškus (2002, 2007, 2014), J. Ruškus, G. Mažeikis (2007), I. Baranauskienė, A. Juodraitis (2008), Z. Baužienė (2010), D. Pūras ir kt. (2013, 2015). Vaikų, turinčių negalią, savarankiškumo ugdymo aspektus nagrinėjo R.Vaičekauskaitė (2005, 2008). Konstruktyvizmo ištakas Lietuvoje ugdant socialinius įgūdžius tyrė V. Gudžinskienė (2011). Jaunimo socialinės sveikatos ugdymą nagrinėjo V. Gudžinskienė (2013). Globos namų auklėtinių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą tyrė K. Samašonok (2013). Socialinių darbuotojų patirtis rengiant jaunuolius savarankiškam gyvenimui globos įstaigų pertvarkos kontekste nagrinėjo V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė (2016).

Darbo aktualumas - proto negalią turinčių jaunuolių rengimas savarankiškam gyvenimui bendruomenėje yra sudėtingas ir įvairiapusis procesas, kuriam realizuoti reikia žinių, gebėjimų bei patirties. Ypač aktualu kalbėti apie jaunuolių, turinčių proto negalią, savarankiškumo ugdymo problemas bei šių jaunuolių socialinės įtraukties į bendruomenę galimybes. Proto negalios jaunuolių rengimo savarankiškam gyvenimui bendruomenėje tobulinimas išlieka svarbia ir aktualia visuomenės problema. Darbo autorei tai ypač aktuali tema, nes jau trečius metus dirba su proto negalią turinčiais asmenimis, savo kasdieniniame darbe prisideda prie proto negalią turinčių asmenų savarankiškumo skatinimo.

Darbo probleminiai klausimai. Kokios yra socialinių darbuotojų patirtys rengiant proto negalios jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje? Kaip identifikuojami proto negalią turinčių jaunuolių poreikiai? Kaip skatinamas proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumas ir kaip ugdomi jų savarankiško gyvenimo įgūdžiai? Kokie sunkumai iškyla specialistų veikloje rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje? Kaip ir kas padeda įveikti šiuos sunkumus?

Šiuo darbu yra siekiama išsiaiškinti socialinių darbuotojų, dirbančių su proto negalią turinčiais jaunuoliais, patirtis ir įtvirtinti sėkmingus atvejus, skleisti gerąją patirtį bei ieškoti

būdų sunkumams, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai rengdami proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje, įveikti.

Darbo objektas – socialinių darbuotojų patirtys rengiant proto negalios jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Darbo tikslas yra atskleisti socialinių darbuotojų rengiančių proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje darbo ypatumus.

Darbo uždaviniai:

1. Aprašyti jaunuolių, turinčių proto negalią, padėtį visuomenėje.
2. Atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo galimybes.
3. Atskleisti proto negalios jaunuolių integracijos (socialinės įtraukties) į bendruomenę situaciją ir reikšmę.
4. Atskleisti socialinių darbuotojų, dirbančių Lietuvos Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose su proto negalią turinčiais jaunuoliais, patirtis rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Darbo metodai:

Teoriniai: mokslinės, metodinės literatūros, teisės aktų analizė siekiant apžvelgti proto negalią turinčių jaunuolių padėtį visuomenėje bei savarankiško gyvenimo galimybes bendruomenėje;

Empiriniai: Kokybinis tyrimas. Duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Duomenų analizės metodas – turinio analizė, išskiriant informantų pasisakymų kokybines kategorijas ir subkategorijas.

PAGRINDINĖS DARBE VARTOJAMOS SĄVOKOS

Jaunas žmogus – asmuo nuo 14 iki 29 metų (LR Jaunimo politikos pagrindų įstatymas, 2003).

Proto negalia/intelekto sutrikimas – tai protinių gebėjimų nuo normos nukrypimas, sukeliantis elgesio, emocijų bei socialinio prisitaikymo sutrikimus (Ambrukaitis, Ališauskas, Labinienė ir Ruškus, 2003, p. 222).

Savarankiškas gyvenimas – savarankiškas savo būsto, maisto, profesinio ir darbinio užimtumo bei kitų svarbių poreikių tenkinimas. Praktinę reikšmę turi asmenims, kurie sulaukia pilnametystės, palieka globos instituciją ar globėjų šeimą, siekdami savarankiškai įsitvirtinti visuomenėje (Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programa, 2007, p. 9).

Savarankiško gyvenimo įgūdžiai - savitvarkos, namų ruošos, informacijos - komunikacijos įgūdžiai (Astopovičienė, Liaudanskienė ir Vilūnienė, 2003, p. 8).

Gyvenimo įgūdžiai – tai gebėjimas prisitaikyti visuomenėje ir elgtis pozityviai, individų gebėjimas veiksmingai susidoroti su kasdieninio gyvenimo poreikiais ir problemomis. Tai tokie gebėjimai, kurie jauniems žmonėms padeda išlaikyti psichikos sveikatą ir pasitikėjimą savo jėgomis, kai jie susiduria su gyvenimo realijomis (LR Švietimo ir mokslo ministerija. Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa, 2004, p. 4).

Visuomenė – organizuota žmonių grupė, kuri turi bendrą tėvynę ir priklauso vienas nuo kito, siekdami išlikimo ir gerovės (Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programa, 2007, p. 8).

Bendruomeninės paslaugos - alternatyvios institucinei globai įvairių formų ir rūšių, aukštos kokybės bendruomenėje teikiamos socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, kultūros ir kt. paslaugos, kurios užtikrina asmens galimybę gyventi bendruomenėje ir gauti joje specializuotą pagalbą, atitinkančią individualius asmens ar šeimos poreikius, vaikui – augti šeimos aplinkoje, bei skatina paslaugos gavėjų savarankiškumą, visapusišką dalyvavimą bendruomenėje bei socialinę įtrauktį („Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, 2014).

I. JAUNUOLIŲ, TURINČIŲ PROTO NEGALIĄ, PADĖTIS VISUOMENĖJE

Šiame skyriuje analizuojama jaunuolių turinčių proto negalią padėtis visuomenėje, atsižvelgiant į minėtų jaunuolių ypatumus bei jų savarankiško dalyvavimo bendruomeniniame gyvenime galimybes. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijoje (2010) 1 straipsnyje neįgalieji apibūdinami kaip asmenys, kurie turi ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti tiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis.

1.1. Proto negalios apibrėžtis ir asmenybės ypatumai

Tarptautinėje funkcionavimo, neįgalumo ir sveikatos klasifikacijoje negalia apibrėžiama bendrąja sąvoka, apibendrinančia įvairius sveikatos sutrikimus, aktyvumo ir dalyvavimo apribojimus. Ji apima įvairius neigiamus tam tikrų sveikatos sutrikimų (tokių kaip cerebrinis paralyžius, Dauno sindromas, depresija) turinčių asmenų ir asmeninių ar aplinkos veiksnių (tokių kaip neigiamas požiūris, neprieinamos transporto priemonės ar pastatai, ribota socialinė pagalba) sąveikos aspektus (Pasaulinė ataskaita apie neįgalumą: santrauka, 2014).

Pasak M. Išoraitės (2007), žmonėms su intelekto sutrikimais būdingi šie bruožai: sunkumai kasdienio gyvenimo srityse, tokiose kaip apsitarnavimas, savarankiško gyvenimo įgūdžiai, kalbinė išraiška ir supratimas, įgūdžių įgijimas; mokymosi sunkumai vaikystėje; trumpalaikės ir nuolatinės priežiūros poreikis. A. Prasauskienės (2003) teigimu, protinis atsilikimas apibūdinamas įgūdžių, sudarančių tam tikrą intelekto lygį (pažintinių, kalbos, moralinių ir socialinių), formavimosi sutrikimų įvairiuose raidos etapuose. J. N. V. Daulenskienė (2003) protinį atsilikimą apibūdina kaip silpnaprotystės formą, kuri pasireiškia dėl nepakankamai ar ydingai besivystančių smegenų. Pagrindinis jos požymis - nevisiškai susiformavusios kognityvinės funkcijos, visų pirma - mąstymas. A. Kriščiūnas (2002) įgimtą silpnaprotystę įvardina kaip ydingą visos psichikos funkcijų sutrikimą. Žmonės, turintys proto negalią, nesugeba abstrakčiai mąstyti, analizuoti, įvertinti savęs ir aplinkos, nesupranta savo protinio trūkumo, jų atmintis – mechaninė, suvokimas prastas. Proto negalia susijusi su sutrikimais, prasidėjusiais vaikystėje.

Pasak V. Liaudanskienės ir A. Vilūnienės (2006), intelekto sutrikimai - tai protinių gebėjimų nukrypimas nuo normos, sukeliantis elgesio, emocijų bei socialinės integracijos sunkumus. Pagal sunkumą intelekto sutrikimai skirstomi į nežymius, vidutinius, žymius ir labai žymius. Protinis atsilikimas nėra susirgimas ir negali būti painiojamas su psichikos liga. Anot E. Šumskienės (2013) sutrikusio intelekto asmenų protiniai gebėjimai yra žemesnio lygio, sutrikę pažinimo, kalbos įgūdžiai, motorika ir socialiniai gebėjimai. Proto negalią

turintys asmenys gali išsiugdyti įvairius gebėjimus - skaityti, rašyti, skaičiuoti, išmokti amato ar profesijos ir atsakingai tuo užsiimti. Dažnai sutrikusio intelekto asmuo su tam tikra pagalba gali gyventi savarankiškai.

A. Kandratavičienė (2015) pastebi, kad proto negalia apibrėžiama kaip žymus protinių sugebėjimų nukrypimas nuo normos, pasireiškiantis emocijų, elgesio ir socialinio prisitaikymo sutrikimais. Toks normą akcentuojantis apibrėžimas liudija medicininį požiūrį į negalią ir formuoja neigiamą nuostatą, kuri gali trukdyti inicijuoti įgalinančias programas. V. Arbačiausko (2014) teigimu, protiškai neįgalūs asmenys susiduria su suvokimo ir išmokimo problemomis, kai situacijos reikalauja kognityvinių sugebėjimų, yra daugiasluoksnės ar greitai kintančios. Autorius pažymi, kad kur kas geresnis suvokimas ir įsisavinimas, kai situacija yra nesudėtinga, o veikimas situacijoje turi tiesioginių sąsajų ar atitikmenį su konkrečiu materialiniu objektu (pvz.: saldumynais; arbata; žaislu) ar kitu, neįgaliam gerai žinomu reiškiniu (žaidimu, pasivaikščiojimu, kita veikla). J. R. Šinkūnienė (2012) atkreipia dėmesį į tai, kad proto negalia (intelekto sutrikimas) pasireiškia elgesio, emocijų ir socialinio prisitaikymo sutrikimais. Intelekto sutrikimas nėra liga, juo nesusergama, tai negrįžtamas procesas, vadinasi, protinė negalia, kaip ypatumas ir būsena, žmogų lydi visą gyvenimą. Autorė pabrėžia, kad protiškai neįgalių žmonių komunikaciniai gebėjimai yra skirtingi, priklauso nuo intelekto sutrikimo laipsnio ir kitų su socialine aplinka ir ugdymu susijusių veiksnių.

E. Šumskienė (2013) apibūdina intelekto sutrikimą kaip būklę, kuri nekinta visą asmens gyvenimą. Autorė pažymi, kad dažniausiai intelekto sutrikimas yra įgimtas arba išsivysto iki 18 metų. Ši liga gali būti sukelta genetinių arba aplinkos veiksnių, tokių kaip infekcija arba deguonies trūkumas nėštumo arba gimimo metu, piktnaudžiavimas alkoholiu nėštumo metu arba smegenų pažeidimas, galvos trauma. Sutrikusio intelekto asmenų protiniai gebėjimai yra žemesnio lygio, sutrikę pažinimo, kalbos įgūdžiai, motorika ir socialiniai gebėjimai. Sutrikusio intelekto asmenys taip pat gali turėti psichikos sveikatos problemų. A. Kandratavičienės (2015) teigimu, žmonės, turintys protinę negalią, turi tokias pačias teises kaip ir neturintys negalios žmonės. Protinę negalią turintys asmenys nori meilės, artumo, šilumos ir supratimo. Neįgalieji turi teisę dirbti, turėti draugų, būti bendruomenės dalimi ir kiek įmanoma labiau jausti gyvenimo pilnatvę ir kokybę. Dažnai kalbant apie laimę, akcentuojama meilė, kaip viena iš svarbiausių žmogaus gyvenimo vertybių, todėl neįgalus asmuo taip pat nori patirti ir išgyventi susižavėjimo, meilės jausmus, tačiau visuomenės baimė ir nesupratimas skatina diskriminuoti žmones, turinčius proto negalią.

Anot M. Išoraitės (2007), visuomenėje yra asmenų, sergančių psichikos ligomis bei turinčių proto negalią, identifikavimo problema. Tai nėra homogeninė asmenų grupė ir jiems

teikiama pagalba neturi būti suvienodinta. Proto negalia skiriasi nuo psichikos sutrikimų. Žmonės, turintys proto negalią, turi ją visą gyvenimą ir mokosi su ja gyventi bei prisitaikyti prie visuomenės taisyklių. Žmonės psichikos sutrikimus gali įgyti, tačiau jie gali gydytis ir pasveikti. Psichiniai sutrikimai paveikia žmogaus jausmus ir elgesį, dažniausiai jie apibrėžiami per pagrindines ligas (šizofreniją, depresiją, nerimo sutrikimus). Protinės negalios samprata (angl. intellectual disabilities) kartais gretinama su mokymosi negalia (angl. learning disability). Mokymosi negalią galima supainioti su mokymosi sunkumais, todėl šis terminas yra per siauras norint apibūdinti proto negalią (Kandratavičienė, 2015).

Protinio atsilikimo sampratoje išryškinami trys požymiai:

- pažintinės veiklos sutrikimas;
- organinis ar funkcinis centrinės nervų sistemos pažeidimas;
- negrįžtamasis (pastovus) pažintinės veiklos pobūdis (Ambrukaitis, Ališauskas, Labinienė ir Ruškus, 2003).

Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programų įgyvendinimo rekomendacijose (2007) pažymima, kad apibūdinant sutrikusio intelekto jaunuolių sociokultūrinės raidos ypatumus, akcentuojamos ne jų potencinės galimybės, bet gebėjimai, negalės ir jų neigiamos pasekmės (socialinės adaptacijos sunkumai; bendravimo trūkumas, menkas visuomenės palaikymas). Proto negalią turintys jaunuoliai, augantys globos įstaigoje, neturi tinkamo šeimyninio gyvenimo pavyzdžio. Dėl šios priežasties jie gali dažniau susidurti su įvairiais elgesio ir emocijų sutrikimais. Pasak A. Bakk ir K. Grunewald (1997) daugelis paauglių, turinčių vidutinišką ar neryškią proto negalią, norėtų jaustis suaugę. Jie patys nori spręsti, ko jiems reikia, ir prisiimti atsakomybę už savo veiksmus.

A. Dorelaitienė ir U. Žalkauskaitė (2012) pažymi, kad neįgalaus jaunuolio psichosocialinis portretas formuojamas iš tokių pagrindinių neįgalių jaunuolių socialinių - psichologinių charakteristikų kaip:

• priklausomas, negebantis pilnavertiškai dalyvauti socialiniame gyvenime, susiduriantis su veiklos apribojimais;

• globos objektas, turintis ribotas autonomijos galimybes; medikalizacija kaip efektyviausias būdas atitikti visuomenės „normas“;

• turintis ribotas gyvenimo galimybes, susiduriantis su išsilavinimo, profesijos įgijimo, įsidarbinimo sunkumais/neprieinamumu;

• nepageidaujamas asmuo visuomenės gyvenime: darbinėje veikloje, viešojoje erdvėje. Dėl nepritaikytos asmeninės ir socialinės aplinkos, neįgalieji tampa priklausomi nuo aplinkinių, o tai formuoja neįgaliųjų, kaip globotinių, įvaizdį, žemina jų orumą ir savivertę;

• bendraujantis su „likimo draugais“, iš kitų neįgaliųjų ir šeimos narių gaunantis emocinę paramą, supratimą ir palaikymą;

• kovojantis su savo negalia, su neigiamomis aplinkinių reakcijomis, tačiau aktyvios/proaktyvios pastangos įsitvirtinti visuomenėje ir palaikyti teigiamą įvaizdį atspindi neįgaliojo išskirtinumo, kitoniškumo idėją, prieštaraujančią nusistovėjusioms visuomenės normoms;

• suvokiantis save kaip atstumtąjį visuomenės narį, marginalą. Socialinės atskirties pojūtis formuoja socialinę izoliaciją, neigiamą požiūrį į save ir savo negalią, kuria neįgalaus jaunuolio, kaip esančio visuomenės užribyje, psichosocialinį portretą.

Apibendrinant galima teigti, kad proto negalia apibrėžiama kaip žymus protinių sugebėjimų nukrypimas nuo normos, pasireiškiantis elgesio, emocijų ir socialinio prisitaikymo sutrikimais. Asmenims turintiems proto negalią būdingi elgesio, emocijų ir socialinio prisitaikymo sutrikimai. Protiškai neįgalių žmonių komunikaciniai gebėjimai gali būti skirtingi, tai priklauso nuo intelekto sutrikimo laipsnio bei kitų su socialine aplinka ir ugdymu susijusių veiksnių.

1.2. Visuomenės požiūris į proto negalią turinčius jaunuolius

Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijoje (2009) 9 straipsnyje pabrėžiama, kad Valstybės, siekdamos, kad neįgalieji galėtų gyventi savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visose gyvenimo srityse, imasi atitinkamų priemonių, kad užtikrintų neįgaliesiems lygiai su kitais asmenimis fizinės aplinkos, transporto, informacijos ir ryšių, įskaitant informacijos ir ryšių technologijų bei sistemų, taip pat kitų visuomenei prieinamų objektų ar teikiamų paslaugų prieinamumą tiek miesto, tiek kaimo vietovėse.

Psichikos sveikatos perspektyvose (2015) teigiama, kad šiuolaikinėje visuomenėje daug kalbama apie lygias galimybes, apie teisę gyventi bendruomenėje, apie asmenų turinčių negalią ir juos atstovaujančių organizacijų dalyvavimą visose jų gyvenimo srityse (JT Neįgaliųjų teisių konvencijos 12 str., 19 str., 33 str.). Tačiau trūksta konstruktyvumo, pasitikėjimo ir realaus neįgalių asmenų dalyvavimo bei atspindžio priimamuose valstybiniuose sprendimuose - Lietuvoje vis dar neužtikrintas savarankiškas ir kokybiškas negalią turinčių asmenų gyvenimas.

Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (2013) neįgalumas apibūdinamas kaip „dėl asmens kūno sandaros ir funkcijų sutrikimo bei nepalankių aplinkos veiksnių sąveikos atsiradęs ilgalaikis sveikatos būklės pablogėjimas, dalyvavimo visuomenės gyvenime ir veiklos galimybių sumažėjimas“. R. Butkevičienės (2008) teigimu asmuo, turintis negalią, nepajėgia funkcionuoti kaip visavertis visuomenės dalyvis ne tik dėl sveikatos

sutrikimų, bet ir įvairių kliūčių. Prie tokių kliūčių priskiriama: neigiamas visuomenės ir darbdavių požiūris, nepritaikytų darbo ir visuomeninių vietų, asmeninės iniciatyvos, įvairių gebėjimų, kompetencijų trūkumas.

I. Gailienė (2015) pabrėžia, kad Lietuvos visuomenėje neįgalieji yra apibūdinami pirmiausia atsižvelgiant ne į asmens savybes, sugebėjimus, bet į negalią. Sveikoji visuomenės dalis nesunkiai, nebūtinai adekvačiai įžvelgia protinės negalios žmogaus intelektinių galimybių ir su jomis susijusių gyvenimo sričių susiaurėjimą. Stereotipas apie protiškai neįgalius žmones yra ganėtinai populiarus nuo pat žmogaus egzistencijos pradžios. Negalia egzistuoja nuo pačių seniausių laikų visose tautose bei bendruomenėse. Žmonių, turinčių negalią, gerovė ir gyvenimo kokybė priklauso nuo visuomenėje vyraujančio požiūrio į negalią, nes tokie žmonės dažniausiai negali pasirūpinti savimi ir priklauso nuo aplinkinių pagalbos (Legkauskas, Jurevičienė ir Gudonis, 2007).

J. R. Šinkūnienės (2012) teigimu neįgalių žmonių buvimo visuomenėje pastarųjų metų pokyčiai Lietuvoje vertinami paradoksaliai: iš vienos pusės, jaučiama modernių ideologijų įtaka, didėja dėmesys negalios žmonių problemoms, visuomenės tolerancija. Aiškėja tam tikri „integraciniai faktai“, liudijantys, jog visuotinio supratimo procesai iš lėto, tačiau juda į priekį. Iš kitos pusės, kaip pastebi autorė, pastarųjų metų ekonominė ir dvasinė atmosfera Lietuvoje atskleidė diskriminacinio požiūrio ir elgesio apraiškas tiek visuomenėje, tiek ir tarp specialistų bei politikų. V. Gudžinskienė ir Ž. Jurgutienė (2010) pažymi, kad, siekdamos įtvirtinti humanistinį požiūrį į neįgaliuosius, visos valstybės leidžia įstatymus, reglamentuojančius neįgaliųjų ir jų artimųjų teises, lygias galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime.

Pasak J. Ruškaus (2007), pasaulio šalys sutarė, kad nuo šiol neįgalieji turi teisę visaverčiai dalyvauti visuomenės gyvenime, kaip ir kiekvienas bet kuris žmogus. Tuo tarpu J. R. Šinkūnienė (2012) akcentuoja, kad visuomenėje egzistuoja akivaizdi riba tarp stipriųjų ir silpnųjų. Neįgalūs asmenys, turintys ypatingų poreikių, pirmiausia vertinami ekonomiškai. Jais turi rūpintis įvairūs specialistai, socialiniai darbuotojai, spiecialieji pedagogai, medikai, todėl vis dar gajus požiūris, jog žmogus, turintis negalią, yra našta valstybei ir piliečiams, nes nesugeba svariai prisidėti prie ekonominės šalies pažangos. Kiekvienoje visuomenėje galioja atitinkami standartai, tačiau nėra aiškios ribos tarp normos ir nukrypimo (negalios). Nuo visuomenėje vyraujančio negalios suvokimo, jos socialinio konstrukto priklauso neįgaliųjų tapatumo formavimasis, savęs identifikavimas ir suvokimas visuomenėje (Žalkauskaitė, 2012).

J. Ruškus (2014) pažymi, kad negalią turinčių asmenų padėtis visuomenėje visais laikais buvo pakankamai sudėtinga. Turintys intelekto ar psichikos sutrikimų asmenys nuo

seniausių laikų iki pat šių dienų apibūdinami kitoniškumo, svetimumo, nepajėgumo kategorijomis. Net ir šiandien Lietuvoje negalią turinčių asmenų visavertis dalyvavimas švietimo, sveikatos, kultūros, darbo rinkos ir kituose visuomenės sektoriuose nėra nei norma, nei visuotinai atpažinta siekiamybė.

Proto negalios diskursas visuomenėje, pasak A. Kandratavičienės (2015), aktualizuojamas įvairiais aspektais (filosofiniu, socialiniu, politiniu, technologiniu), kurie atskleidžia biopsichosocialinio požiūrio į negalią akcentavimą. Siekiant keisti visuomenės požiūrį į žmogų, turintį proto negalią, reikia skatinti atskirti psichinę negalią nuo proto negalios bei egzistuojantį stereotipinį, užprogramuotą nuo vaikystės proto negalios suvokimą. Reakcija į fizinę negalią žadina vadinamąsias civilizuotas emocijas, reakcija į proto negalią – barbariškasias emocijas ir reakcijas. Požiūris į proto negalios asmenį dažnai lemia tam tikrus nereflektuojamus visuomenėje atsirandančius stereotipus, o apibendrinti tam tikros socialinės grupės požymiai priskiriami konkrečiam asmeniui. Neigiami stereotipai lemia stigmatizaciją, kuri dar labiau apsunkina neįgalaus asmens gyvenimo kelią. Tą paliudija ir užsienio šalyse atlikti tyrimai, H. Mirnezami, L. Jacobsson ir A. Edin-Liljegren (2015) Švedijos Vilhelmina apylinkėje 1976, 2003, 2014 metais atlikto tyrimo duomenimis: Tyrimo dalyviai sutiko su tokiais teiginiais kaip (1 lentelė):

1 lentelė. Visuomenės požiūris į protinę negalią turinčius asmenis (sudaryta pagal H. Mirnezami, L. Jacobsson, A. Edin – Liljegren, 2015)

	% Taip			
Teiginiai	1976	2003	2014	*p*-values
Protinę negalią turintis asmenys gali reintegruotis į visuomenę ir darbą			94,0	
Nenorėčiau, kad mano kaimynu būtų protinę negalią turintis asmuo	28,3	28,0	16,8	0,005
Protinė negalia menkina reputaciją labiau negu fizinė negalia	52,8	88,7	77,2	0,000
Dauguma žmonių, turinčių protinių sutrikimų, dažniau negu kiti žmonės atlieka smurto bei agresyvius veiksmus	23,8	51,4	23,7	0,000

2014 metų Švedijoje atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad 94 proc. respondentų mano, jog proto negalią turintis asmenys gali reintegruotis į visuomenę ir darbą. Nenorėsiantys, kad kaimynu būtų protinę negalią turintis asmuo, 1976 metais teigė 28,3 proc. tyrime dalyvavusiųjų respondentų, 2014 metais teigiamai atsakė 16,8 proc. respondentų. Skirtingai nuo 1976 metų 52,8 proc. respondentų, 2003 metų 88,7 proc. tyrimo apklaustųjų mano, kad protinė negalia menkina reputaciją labiau negu fizinė negalia. Tai, jog dauguma žmonių, turinčių protinių sutrikimų, dažniau negu kiti žmonės atlieka smurto bei agresyvius veiksmus teigė 51,4 proc. respondentų, 2014 metų duomenimis apklaustųjų nuomonė pasikeitė - tik 23,7 proc. respondentų atsakė į klausimą teigiamai.

Apibendrinant teigtina, kad, Švedijos gyventojų nuomone, protinę negalią turintys asmenys gali reintegruotis į visuomenę ir darbą. Į teigiamą pusę pasikeitė visuomenės požiūris į galimą asmens, turinčio protinę negalią, apsigyvenimą kaimynystėje. Įvertinus gautus duomenis pažymėtina, jog didelė dalis apklaustųjų mano, kad protinė negalia menkina reputaciją labiau negu fizinė negalia. Požiūris į proto negalią turintį asmenį kaip į dažniau nei kiti asmenys galintį atlikti smurto bei agresyvius veiksmus pasikeitė į neigiamą pusę, tai dar kartą parodo būtinumą, jog vienas iš socialinį darbą dirbančių specialistų tikslų turėtų būti visuomenės švietimas apie proto negalią turinčių asmenų sėkmingos integracijos bei naudos visuomenei galimybes.

2015 m. pabaigoje Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakymu atlikta visuomenės nuostatų apklausa rodo, kad beveik pusė (46 proc.) Lietuvos gyventojų nenorėtų gyventi kaimynystėje su protinę negalią turinčiais asmenimis. Kartu dirbti nenorėtų beveik tiek pat gyventojų – tai didžiausias nepakantumo darbovietėje procentas iš visų apklausoje išvardytų grupių, lyginant su Švedijos mokslinkų L. Jacobsson, A. Edin-Liljegren (2015) gautais rezultatais, Švedijos visuomenė žymiai palankiau atsižvelgia į proto negalią turinčių asmenų dalyvavimą darbo rinkoje bei vis mažiau asmenų nepageidauja gyventi kaimynystėje su proto negalią turinčiu asmeniu.

A. Dorelaitienė ir U. Žalkauskaitė (2012) išskiria vieną iš svarbiausių veiksnių, formuojančių neįgalių jaunuolių psichosocialinį portretą – visuomenėje vyraujantys stereotipai ir neigiamos aplinkinių nuostatos. Autorės pažymi, kad pačių neįgaliųjų teigimu, visuomenė yra neapsišvietusi, o neįgalusis daugeliui žmonių atrodo nepilnavertis. Neįgalaus jaunuolio psichosocialinį portretą lemia tiek subjektyvus negalios ir savo padėties visuomenėje suvokimas/vertinimas, tiek pačios visuomenės nuostatos į neįgalųjį. Prarasti gyvenimo įgūdžiai, galimybė pagerinti ar išsaugoti socialinę padėtį ir „teigiamą“ įvaizdį palaikančius vaidmenis, sąlygoja neįgaliųjų segregaciją ir neįgaliųjų, kaip atsidūrusių visuomenės užribyje, įvaizdį.

J. Ruškus (2007) teigia, kad proto negalią turintis žmogus, būdamas aktyvus, įtrauktas į visuomenės įvykius, įgyja galimybę plėtoti savo orumą, o kartu ir savo tapatumą. Geras savęs vertinimas, pasitikėjimas savimi, saugumo jausmas yra aktyvaus dalyvavimo visuomenės veiklose rezultatas. Vienas iš pagrindinių kiekvienos bendruomenės veiklos uždučių yra asmens turinčio negalią, įgalinimas. Bendruomenės užduotis padėti neįgaliajam ir jo šeimai plėtoti savo veiksmų kompetencijas, jiems suteikiant galių būti partneriais, padedant jiems rasti išteklių, leidžiančių maksimizuoti savo potencines galimybes. Siekiama suaktyvinti neįgalųjį ir jį supančius žmones, partnerius (specialistus, tėvus, draugus), visapusiškai

parengti neįgaliojo įsiliejimą į bendruomenę, organizaciją, pažinti visų dalyvių poreikius, lūkesčius, plėtoti paramos neįgaliajam ir poveikio aplinkai strategijas.

D. Pūras ir kt. (2013) teigia, kad kuo labiau pažeidžiama visuomenės grupė, tuo labiau reikia prižiūrėti jos teises. Žmonės, paliesti proto negalios, turi teisę gyventi kuo mažiau suvaržytoje socialinėje aplinkoje ir tenkinti savo poreikius. Šie asmenis privalo turėti tokias pačias žmogaus teises kaip visi visuomenės nariai.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek teisės aktuose, tiek mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad neįgalieji galėtų gyventi savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visose gyvenimo srityse. Šiuolaikinėje visuomenėje daug kalbama apie lygias galimybes, apie teisę gyventi bendruomenėje, apie asmenų turinčių negalią ir juos atstovaujančių organizacijų dalyvavimą visose jų gyvenimo srityse. Visuomenėje egzistuoja akivaizdi riba tarp stipriųjų ir silpnųjų. Neigiami stereotipai lemia stigmatizaciją, kuri dar labiau apsunkina neįgalaus žmogaus gyvenimo kelią.

Baigiant skyrių galima teigti, kad proto negalią turinčių jaunuolių padėtis visuomenėje dėl neigiamo visuomenės požiūrio, negalios išlieka vis dar nestabili. Tiek užsienyje, tiek Lietuvoje vis dar vyrauja neigiamas visuomenės ir darbdavių požiūris, nepritaikytų darbo ir visuomeninių vietų, įvairių gebėjimų, kompetencijų, reikalingų pilnavertiškam dalyvavimui visuomeniniame gyvenime, suteikimo trūkumas.

II. PROTO NEGALIĄ TURINČIŲ JAUNUOLIŲ GALIMYBĖS SAVARANKIŠKAM GYVENIMUI BENDRUOMENĖJE: TEORINĖS ĮŽVALGOS

Šiame skyriuje apžvelgsime proto negalią turinčių jaunuolių poreikius, savarankiško gyvenimo ugdymo svarbą bei proto negalią turinčių jaunuolių socialinės įtraukties į bendruomeninį gyvenimą galimybes. D. Juodkaitės (2012) teigimu gyvenimas bendruomenėje reiškia, žmogaus galimybę pasirinkti, kur ir su kuo gyventi, galimybę gauti paramą bei socialines paslaugas namuose.

2.1. Proto negalią turinčių jaunuolių poreikiai

Anot J. Vveinhardt ir E. Gulbovaitės (2013) Maslow iškėlė hipotezę, kad žmones veikti skatina įvairūs poreikiai, kurie yra išsidėstę pagal tam tikrą hierarchiją, šie poreikiai gali būti suskirstyti į penkis lygmenis: fiziologinius, saugumo, socialinius, pagarbos ir saviraiškos. Visus poreikius tyrėjas suskirstė į žemesnį (fiziologinius ir saugumo) ir aukštesnį (socialinius, pagarbos ir saviraiškos) lygmenis. Būtent tokia poreikių struktūra mokslininkas norėjo parodyti, kad tik patenkinus žemesnio lygmens poreikį, pradeda dominuoti aukštesnio lygmens poreikis.

V. Legkausko teigimu (2001) poreikiai skirstomi į tokias grupes:

- Biologiniai poreikiai – tai poreikiai, kurie motyvuoja elgesį, užtikrinantį betarpišką asmens išlikimą. Tokių poreikių pavyzdžiais galėtų būti alkis, troškulys, fizinio kontakto poreikis, dauginimosi poreikis, saugumo poreikis.
- Socialiniai poreikiai - tai poreikiai, nebūtini žmogaus fiziniam išlikimui, tačiau toks elgesys užtikrina socialinės grupės formavimąsi ir išsilaikymą bei žmogaus išlikimą toje grupėje ar bendruomenėje.
- Psichologiniai poreikiai - tai poreikiai, kurie skatina žmones kuo geriau realizuoti savo gebėjimus.

Pasak A. A. Kozlovo (2004), išskiriami pagrindiniai gebėjimai, leidžiantys asmeniui pasijusti pilnaverčiu visuomenės nariu, tokie kaip: gebėjimas apsitarnauti, savarankiškai judėti, mokytis, dirbti, kontroliuoti savo elgesį, bendrauti (kontaktuoti su žmonėmis, apdoroti ir perduoti informaciją).

J. R. Šinkūnienė (2012) išskiria vieną iš neįgalių asmenų poreikių, poreikį bendrauti, – prigimtinę psichikos ypatybę – vieną iš svarbiausių akstinų poreikių neįgalaus žmogaus raidoje. Autorė teigia, kad bendruomenėje reikalinga specialistų komanda, gebanti įvertinti asmens galimybes, komunikavimo lygį, pastebėti asmens poreikius, norus ir pomėgius.

Psichikos sveikatos perspektyvose (2015) nurodyta, kad Lietuvos teisinė bazė, kuri liečia negalią turinčius asmenis, turi būti radikaliai atnaujinta ir papildyta. Lietuvos Respublikos įstatymai turi užtikrinti, kad minėtiems asmenims būtų prieinami visi galimi pagalbos būdai ir paslaugos, kuriais paprastai naudojasi ir kiti visuomenės nariai. Taigi turėtų būti vadovaujamasi vadinamuoju normalizacijos principu - žmogus su negalia neturi būti išskirtas. Žmonės, paliesti proto negalios, privalo turėti teisę gyventi kuo mažiau suvaržytoje socialinėje aplinkoje ir tenkinti savo individualius poreikius.

Apibendrinant galima teigti, jog vienas iš svarbiausių poreikių jaunuoliams turintiems proto negalią yra bendravimo, komunikavimo poreikis. Jaunuoliams turintiems proto negalią yra labai svarbi specialistų, gebančių įvertinti asmens galimybes, komunikavimo lygį, pastebėti jaunuolių poreikius, pomėgius ir norus, pagalba.

2.1.1. Proto negalią turinčių jaunuolių poreikių identifikavimas bendruomenėje

2016 – 2018 metams Veiksmų plane neįgaliesiems siūloma teikti socialinės reabilitacijos paslaugas neįgaliesiems bendruomenėje. Minėtame plane socialinė reabilitacija apibūdinama kaip veikla, skirta neįgaliųjų savarankiškumo skatinimui ir dalyvavimo visuomenės gyvenime didinimui. Pažymima, kad socialinė reabilitacija apima savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą, asmeninio asistento pagalbą, neįgalaus asmens saviraišką, taip pat kitas veiklas, suteikiančias neįgaliesiems daugiau savarankiškumo.

Anot N. P. Večkienės, Ž. Navikienės ir A. Kandratavičienės (2012) bendruomenė sukuria iš esmės naują individualumą ir naują kolektyviškumą, ji yra pirminė socialinė aplinka, kurioje kuriami bei derinami privatūs ir viešieji interesai, priimami sprendimai. Į bendruomeninę veiklą žiūrima kaip į struktūruotą pozicijų erdvę, kurioje pozicijos ir jų tarpusavio ryšiai nulemti skirtingų kapitalo tipų (ekonominio, socialinio, kultūrinio, emocinio, simbolinio), tikslinga atsižvelgti į tai, kad dvigubas – ekonominio ir socialinio – kapitalo praradimas (dėl negalės ir organizacinių galimybių stokos) neigiamai paveikia asmenų turinčių proto negalią pozicijas.

E. Šumskienė ir J. Matatytė – Diržienė (2013) akcentuoja, kad visos teikiamos paslaugos turėtų būti nukreiptos į proto negalią turinčių žmonių gebėjimus ir dalyvavimą visuomenėje. Teikiamos ir profesionalios paslaugos gali labai pagerinti šių žmonių galimybes, pasitikėjimą savimi ir sudaryti sąlygas gyventi savarankiškai. Apmokymų, įdarbinimo, bendruomenių paslaugų teikimas gali pagerinti asmenų turinčių proto negalią gebėjimus ir ugdyti jų savarankiškumą. Šių asmenų grupei labai svarbi yra informacija. Informacija turi būti nesunkiai prieinama, pateikiama lengvai suprantamu būdu, kad protinę negalią turintys asmenys galėtų ją suvokti ir visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Tuo tarpu U.

Grigaitė (2015) teigia, kad jaunuoliams, turintiems protinę negalią, trūksta galimybių dalyvauti kultūriniame gyvenime: sporto, fizinio aktyvumo, rekreacijos veiklose. Tiek bendrojo lavinimo, tiek specialiosiose įstaigose nepakankamai užtikrinamas neformalusis ugdymas ir vaikų užimtumas mokinių atostogų metu. Dėl paslaugų šeimoje ir bendruomenėje nebuvimo dalis jaunuolių atsiduria globos ar internatinėse ugdymo įstaigose, o tai pažeidžia neįgalaus asmens teisę gyventi pilnavertiškai.

J. Ruškus ir G. Mažeikis (2007) akcentuoja neįgalaus asmens aktyvumo ir atviros bendruomenės svarbą negalią turinčių žmonių įsitraukimui į socialinį gyvenimą. Protinę negalią turinčių žmonių socialinio dalyvavimo raiška turi būti skatinama sprendžiant tiek asmenines problemas, tiek keliant visuomenės sąmoningumą, neapsiribojant vien tik specialiosios pagalbos teikimu. Bendruomenė atlieka labai svarbų vaidmenį siekiant gerinti proto negalios asmenų psichologinę savijautą, motyvuoti aktyviai veiklai ir įgalinti atsiverti kitiems. Socialinio dalyvavimo tikslas – atskleisti neįgalaus asmens atsakomybės, pasirinkimo, apsisprendimo idėją. Įgalinimas numano tam tikras pastangas, suteikiant neįgaliajam būtinas kompetencijas, socialinius ir politinius vaidmenis, teisinį statusą, sukuriant materialią aplinką, kurioje šis įgalinimas veiktų.

Apibendrinant įvairių autorių teorines įžvalgas galima teigti, kad bendruomenėje reikalinga specialistų komanda, gebanti įvertinti asmens galimybes, komunikavimo lygį, pastebėti asmens poreikius, norus ir pomėgius. Proto negalią turinčio jaunuolio poreikiai bendruomenėje apima savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą, asmeninio asistento pagalbą, neįgalaus asmens saviraišką, taip pat kitas veiklas, suteikiančias jaunuoliams daugiau savarankiškumo. Teigtina, kad teikiamos paslaugos turi būti nukreiptos į proto negalią turinčių jaunuolių gebėjimus ir dalyvavimą visuomenėje. Bendruomenių teikiamos paslaugos gali pagerinti šių jaunuolių galimybes, pasitikėjimą savimi ir sudaryti sąlygas gyventi savarankiškai.

2.2. Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo galimybės

LR Socialinių paslaugų įstatyme (2006) akcentuojama, kad būtina sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį.

D. Juodkaitė (2015) pažymi sprendimų priėmimą kaip asmens autonomijos ir savarankiško veikimo pagrindą, autorė pabrėžia, kad – tai yra esminis žmogaus asmenybės elementas, leidžiantis proto negalios asmeniui kontroliuoti savo gyvenimą ir dalyvauti visuomeniniuose santykiuose.

2.2.1. Savarankiško gyvenimo įgūdžių proto negalią turintiems jaunuoliams ugdymas

D. Gerulaičio ir E. Gužauskaitės (2008) teigimu, savarankiškumo ugdymas yra edukacinis iššūkis visiems ugdymo(si) proceso dalyviams. Savarankiškumas reikalingas asmeniui, siekiančiam prasmingo, kūrybingo ir socialiai kryptingo dalyvavimo bendruomenės gyvenime, asmeninių tikslų ir pan. Kiekvienas specialistas, dirbantis su proto negalią turinčiais asmenimis, taiko nevienodas savarankiškumo ugdymo metodikas, skiriasi jų darbo pobūdis, kompetencijos. Tačiau individualūs atvejai, kontekstai, patirtys suponuoja tam tikras gaires, principus, kurie turi labiau generalizuotą vektorių. Todėl ugdymo(si) proceso dalyviams yra svarbu atrasti sėkmės kriterijus, kuriuos naudojant proto negalios asmenų savarankiškumo ugdyme galima tikėtis efektyvių rezultatų. Pasak J. Ruškaus ir G. Mažeikio (2007), neįgaliųjų asmenų savarankiškumas vis glaudžiau siejamas su realiomis galimybėmis dalyvauti socialiniame, visuomeniniame gyvenime: padeda priimti kasdieninius sprendimus, planuoti tolesnę veiklą.

Kaip teigia K. Samašonok (2015) vienas iš esminių tikslų - skatinti jaunuolių savarankišką veiklą ir atsakomybę, pasitikėjimą savimi, stiprinti savivertę, siekiant įtraukti į naujų veiklų ir sąveikų su socialine aplinka konstravimą, stiprinti jų savivertę ir projektuoti savarankiškos veiklos galimybes. Autorė pabrėžia, jog svarbu, kad globos namuose ugdymas būtų siejamas su realiu gyvenimu, orientuojantis į tolesnę jaunuolių perspektyvą gyventi savarankiškai, ugdytinių skatinimą pažinti dabartines sąlygas, išmokyti spręsti socialines situacijas, kaupti gyvenimo problemų sprendimo patirtį sąveikoje su aplinka.

V. Gudžinskienė ir A. Railienė (2012) pažymi, kad gyvenimo įgūdžiai apibūdinami kaip gebėjimas prisitaikyti visuomenėje, individų gebėjimas veiksmingai susidoroti su kasdienio gyvenimo poreikiais ir problemomis. Tai tokie gebėjimai, kurie jauniems žmonėms padeda išlaikyti psichinę sveikatą ir pasitikėjimą savo jėgomis susidūrus su gyvenimo realijomis. Gyvenimo įgūdžiai dar apibūdintini kaip bendrieji gebėjimai. Gyvenimo įgūdžiai – asmens gebėjimas patenkinti savo kasdienio gyvenimo poreikius ir įveikti problemas. Asmeninio ir socialinio vystymosi procese suvokiamas individo ir visuomenės vaidmuo, slopinantis ar skatinantis asmeninę ir socialinę žmogaus raidą. Pasak autorių gyvenimo įgūdžius galima apibrėžti kaip asmenines savybes, kurios padeda individui priimti racionalius sprendimus, kritiškai mąstyti, pozityviai bendrauti ir bendradarbiauti su aplinka, visuomene.

Pasak Ž. Toliušytės ir A. Plaušinaitienės (2015), Lietuvoje ir užsienio šalyse vykdomos programos, taikomi įvairūs mokymo metodai prisidedantys prie savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo. Tačiau minėtos programos ir metodai tik iš dalies padeda jaunuoliams įveikti sunkumus, o ypatingai tokius, su kuriais yra susiduriama savarankiško gyvenimo

pradžios kelyje. Didesnis dėmesys turi būti skiriamas taikomų programų tęstinumui, užtikrinant naudą proto negalią turinčiam jaunuoliui. Lietuvos specialiojo ugdymo praktikoje įgyvendinamos įvairios savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) programos, stovyklos, vyksta patirties sklaida (Astopavičienė, Liaudanskienė ir Viliūnienė, 2003), tačiau, kaip nurodo D. Migaliova (1999), proto negalią turinčių asmenų ugdymas, rengimas savarankiškam gyvenimui, socialinė įtrauktis į visuomenę pradedamas ne visuomet nuo ankstyvosios vaikystės, bet dažnai tik paauglystėje, jaunystėje.

R. Vaičekauskaitės (2008) teigimu asmens savarankiškumo koncepcija aktuali kaip socialinės gerovės diskursas. Asmens savarankiškumas laikomas jo gyvenimo kokybės, socialinės integracijos pagrindu. Asmens su negalia autonomijos ir savarankiškumo pripažinimas žymi slinktį nuo socialinės integracijos, kaip visuomenės raidos tikslo, realizavimo prie socialinės integracijos, kaip individo saviaktualizacijos ir savirealizacijos. Siekiant sudaryti asmens savarankiškumo pagrindą, būtina plėtoti asmenines kompetencijas, ugdyti gebėjimus priimti sprendimus ir atsakomybę už juos, o tai neabejotinai sustiprina asmens, turinčio proto negalią, galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime (Kandratavičienė, 2015).

Ž. Toliušytė ir A. Plaušinaitienė (2015) pažymi, kad savarankiškų gyvenimo įgūdžių ugdymas yra vienas iš svarbiausių gyvenimo kokybės veiksnių, padedančių proto negalios jaunuoliams adaptuotis visuomenėje, sėkmingai susidoroti su kasdieninėmis savarankiško gyvenimo problemomis. Vertinant savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo tendencijas, akivaizdu, kad šiai sričiai yra skiriamas pakankamai didelis dėmesys. Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijose (2007) akcentuojama, kad ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas jaunuoliams, turintiems protinę negalią. Net sulaukus pilnametystės šių jaunuolių savarankiškumas gali būti ženkliai apribotas ir neįmanomas be specialios priežiūros. Planuojant šių jaunuolių išėjimą į savarankišką gyvenimą, būtina iš anksto numatyti, kokios papildomos paslaugos jiems bus reikalingos, ar jie galės gyventi savarankiškai, ar bus reikalinga nuolatinė priežiūra ir pan. Net jei jaunuolis turi nustatytą lengvą proto negalią, privaloma labai kruopščiai įvertinti jo savarankiškumo įgūdžius, kadangi nuo to priklausys jo tolimesnio gyvenimo kokybė.

Socialinės savarankiškumo koncepcijos požiūriu labai svarbu, kad jaunuolis mokytųsi savarankiškumui reikalingų gebėjimų ir įgūdžių kaip grupės (šeimos) ar bendruomenės narys (Vaičekauskaitė, 2008). R. Vaičekauskaitė (2005) teigia, kad dauguma savarankiškumo filosofinių ir psichologinių koncepcijų yra skirtos tik individualistiniam požiūriui. Savarankiškumas laikomas asmenybės bruožu ir aiškinamas kaip nepriklausomumas nuo

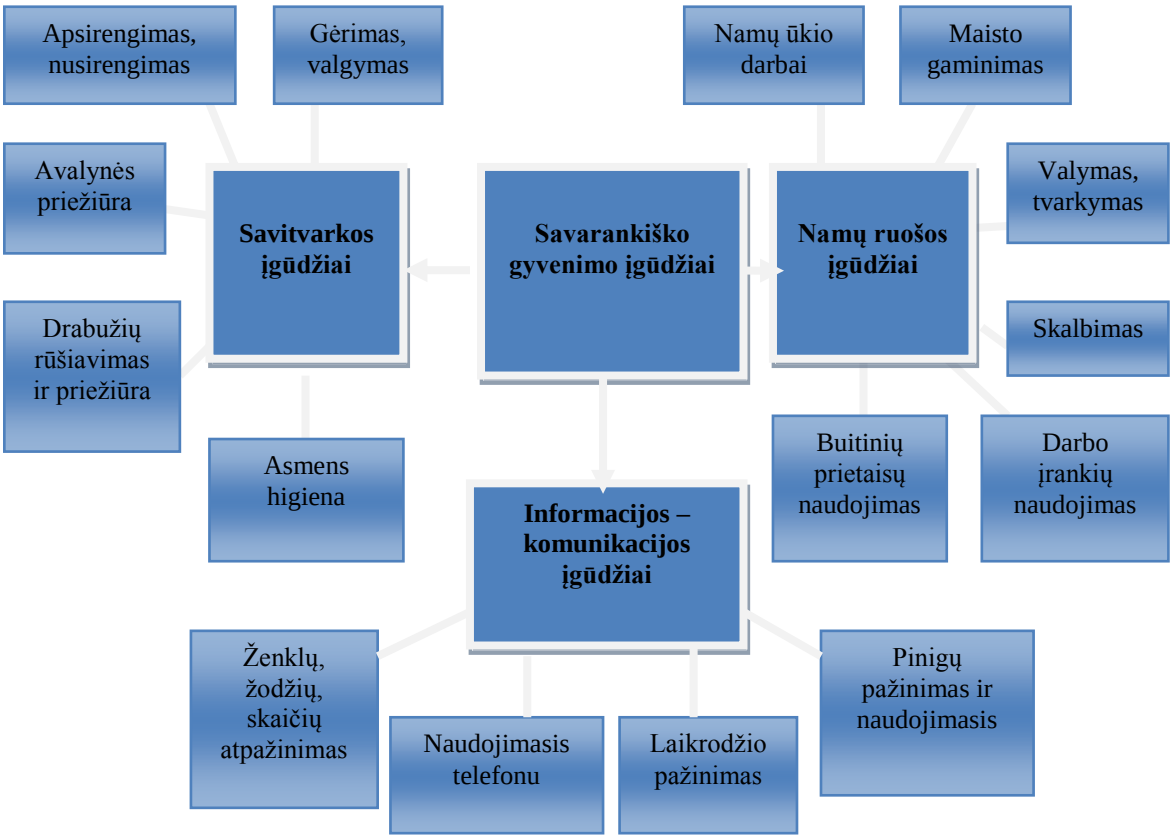
išorės veiksnių, itin pabrėžiama savarankiško apsisprendimo svarba. Analizuojant šeimos sąveikos ypatumus, kyla ir kitokių nuomonių apie šeimos aplinkos, socialinius ir psichologinius veiksnius, kurie nulemia proto negalios jaunuolio savarankiškumą.

K. Samašonok (2013) pabrėžia, kad vieni svarbiausių ugdymo aspektų rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui yra tinkamų metodų parinkimas, situacijų ir palankios edukacinės aplinkos sukūrimas, skatinimas ugdytinius savarankiškai spręsti problemas bei patiems priimti sprendimus. Anot R. Vaičekauskaitės (2008), kalbant apie individo su negalia savarankiškumo galimybes svarbus yra socialinis kontekstas. Kadangi visuomenė asmenims turintiems proto negalią priskiria bejėgiškumo, priklausomybės atributus kaip savaime suprantamus, asmens savarankiškumas yra paneigiamas apriorišk ai. Glaudžios savarankiškumo semantinių prasmių sąsajos su socialiniu kontekstu rodo, kad ugdant jaunuolio su negalia savarankiškumą svarbu tinkamai įvertinti kultūrines, istorines visuomenės gyvenimo sąlygas.

Pietų Australijos Bendruomenių ir socialinės įtraukties departamento (2013) teigimu, savarankiškam gyvenimui bendruomenėje reikalingi įgūdžiai yra tokie:

- kasdieniai buities darbai;
- pagalba tvarkant namus;
- gebėjimas pakrauti ir įjungti skalbimo mašiną, pakabinti, džiauti skalbinius;
- drabužių lyginimas;
- grindų šlavimas, išplovimas, kilimų nusiurbimas dulkių siurbliu;
- gebėjimas pasigaminti valgyti bei išplauti indus.

E. Astopovičienė ir kt. (2003) pažymi, kad savarankiškumo įgūdžiai yra gyvenimo pagrindas, leidžiantis proto negalios jaunuoliams sėkmingai integruotis į visuomenę. Tačiau visuomenėje vyrauja klaidinga nuomonė, kad proto negalios jaunuoliai negali gyventi be nuolatinės priežiūros bei globos ir kad jų veiklą būtina riboti. V. Gudžinskienė ir R. Augutavičius (2014) pabrėžia savarankiškumo įgūdžių svarbą asmenybei prisitaikant prie kintančių aplinkos sąlygų. Anot autorių savarankiškumo įgūdžiai padeda efektyviai spręsti iškylusias gyvenimo problemas, priimti tinkamus sprendimus. Trūkstant savarankiškumo įgūdžių, jaunuoliams turintiems proto negalią, bus sunkiau adaptuotis visuomenėje. E. Astopovičienė ir kt. (2003) išskiria tokius savarankiško gyvenimo įgūdžius (1 pav.):

1 pav. Savarankiško gyvenimo įgūdžiai

Šaltinis: sudaryta pagal, E. Astapovičienė ir kt., 2003

Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijose (2007) savarankiško gyvenimo įgūdžiai suskirstyti į tokias kategorijas:

- **Kasdienio gyvenimo įgūdžiai**, kurie apima sveikos mitybos, valgiaraščio sudarymo, apsipirkimo maisto prekių parduotuvėse, maisto ruošimo, elgesio prie stalo, švaros palaikymo virtuvėje, maisto produktų laikymo, namų tvarkymo, namų saugumo, taupymo, pinigų valdymo, naudojimosi banko paslaugomis, biudžeto planavimo, laisvalaikio organizavimo įgūdžius.
- **Socialinio bendravimo įgūdžiai** - tai gebėjimas užmegzti ir palaikyti santykius su kitais žmonėmis.
- **Mokymosi ir darbo įgūdžiai** reikalingi asmeniui mokymosi programoms baigti ir savo karjeros planams įgyvendinti. Tai - darbo tikslai, įsidarbinimas, sprendimų priėmimas, tikslų siekimas, mokymosi įgūdžiai.
- **Savęs priežiūros įgūdžiai** apima įgūdžius, kurie skatina fizinės ir emocinės sveikatos vystymąsi. Tai yra asmeninė higiena, sveika gyvensena, alkoholio,

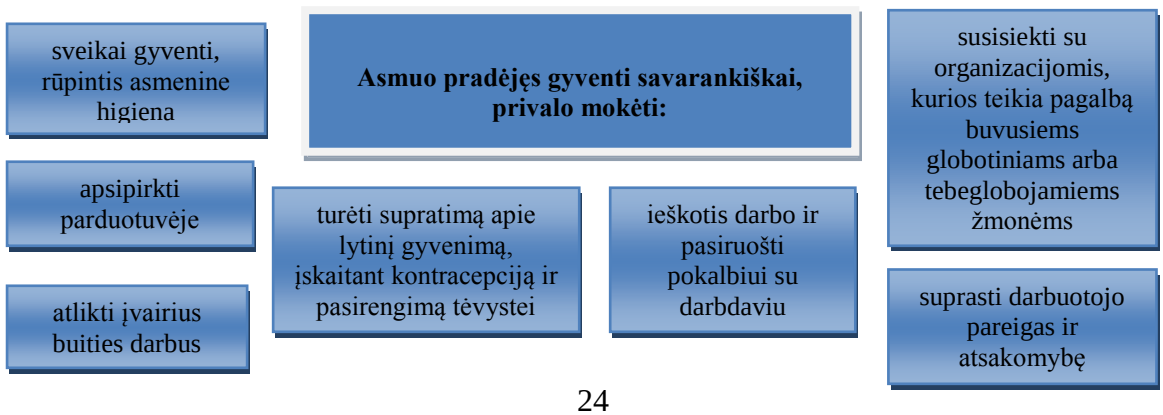
narkotikų, tabako vartojimo prevencija, psichikos atsparumas, psichikos sveikata, savimonė, vertybės, lytiškumas ir lytiniai santykiai.

- **Būsto ir pinigų valdymo įgūdžiai** reikalingi, kad asmuo sėkmingai prisitaikytų prie visuomenės. Kalbama apie būsto paiešką, persikraustymą, santaupas, požiūrį į pinigus, naudojimasį banko paslaugomis, biudžeto planavimą, vartotojo įgūdžius, darbo tikslus, bendruomenines paslaugas.

Anot V. Gudžinskienės ir R. Augutavičiaus (2014) daugumai globos namų auklėtinių yra ugdomi tokie savarankiškumo įgūdžiai kaip maisto gaminimas, drabužių skalbimas, sagų įsiuvimas, kambarių tvarkymas, tačiau neugdomas toks svarbus savarankiško gyvenimo įgūdis kaip mokesčių mokėjimas. Būtent šio įgūdžio labiausiai ir trūksta jaunuoliams paliekantiems globos namus. Pažymėtina, kad pinigų valdymo srityje labai svarbios yra praktinės žinios, kurių dažnas jaunuolis, gyvendamas globos institucijoje, neturi. Tuo tarpu K. Samašonok ir kt. (2015) pažymi, kad daug pastangų skiriama jaunuolio savarankiškumui ugdyti. Akcentuojama gyvenimiškos patirties, suteikiamų galimybių suvokti sudėtingą gyvenimą, laukiantį jų ateityje, svarba. Autorė pabrėžia, kad globos namuose organizuojama veikla, be abejonės, skatina paauglių savarankiškumą, leidžia jiems patiems išbandyti save įvairiose veiklose (buitiniuose darbuose, maisto ruošoje), o taip pat suvokti rengimo savarankiškam gyvenimui prasmingumą ir svarbą.

Dėl Socialinės globos normų aprašo patvirtinimo - pakeitime (2012) išskiriami tokie savarankiško gyvenimo įgūdžiai, atsižvelgiant į sveikatos būklę bei turimą savarankiškumą: savitvarkos gebėjimai (maisto gaminimosi savo reikmėms, gyvenamojo kambario tvarkymosi, drabužių skalbimo, lyginimo, taisymo ir kiti). Jaunuoliams sudaromos sąlygos įgyti namų ūkio, biudžeto tvarkymo, pirkimo ir kitų kasdieniame gyvenime būtinų įgūdžių, padedančių užtikrinti jų savarankiškumą ateityje. Ugdomi higienos įgūdžiai, mokoma etiketo. Ugdomi savarankiškumo, savitarnos ir visuomenei priimtino elgesio įgūdžiai visuomeninėje aplinkoje.

Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijose (2007) išskiriami tokie savarankiško gyvenimo įgūdžiai (2 pav.):

2 pav. Asmens savarankiško gyvenimo įgūdžiai

Šaltinis: sudaryta pagal Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijas (2007).

Savitvarkos, namų ruošos, informacijos - komunikacijos įgūdžiai yra savarankiško gyvenimo pagrindas, nes asmuo, įvaldęs juos, gali sėkmingai integruotis į visuomenę. Proto negalią turinčiam jaunuoliui veikla, aktyvus gyvenimo būdas, suteikia galimybes pasijusti lygiaverčiu, oriu žmogumi, išsiveržti iš asmenybės izoliacijos, pakilti į bendravimo ir bendradarbiavimo etapą, iš pasyvios būsenos pereiti į socialinio aktyvumo stovį, užmiršti negalią, fizinę kančią ir dvasinį skausmą, atsikratyti nerimo. Be to, kai jaunuolis turės žinių, įgūdžių, jis gebės ekonomiškiau, estetiškiau ir funkcionaliau tvarkytis buityje, sveikai gyventi, maitintis, t.y. bus mažiau priklausomas nuo aplinkinių, savarankiškesnis (Astopovičienę ir kt., 2003).

Apibendrinant galima pastebėti, kad savarankiškumas glaudžiau siejamas su realiomis dalyvavimo socialiniame gyvenime galimybėmis: kasdieninių sprendimų priėmimu, tolimesnės veiklos planavimu. Visapusiškai pasiruošęs savarankiškam ir socialiniam gyvenimui jaunuolis turi ne tik mokėti patenkinti savo esminius poreikius (pasirūpinti savo sveikata, pajamomis, buitimi ir pan.), bet ir tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Apmokymų, įdarbinimo, bendruomeninių paslaugų teikimas gali pagerinti jaunuolių turinčių proto negalią gebėjimus ir ugdyti jų savarankiškumą. Vienas iš esminių tikslų yra proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškos veiklos ir atsakomybės skatinimas, pasitikėjimo savimi, jų savivertės pojūčio stiprinimas ir savarankiškos veiklos galimybių projektavimas.

2.3. Proto negalią turinčių jaunuolių integracija (socialinė įtrauktis) į bendruomenę

Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinime (2012) pažymima, kad socialinės globos namų deinstitucionalizacija vykdoma siekiant sudaryti sąlygas proto negalios jaunuoliams, paliekantiems globą, gauti socialines paslaugas, reikiamą pagalbą, skirtą pasirengti savarankiškam gyvenimui, ir gauti socialinį būstą; sudaryti sąlygas sulaukusiems pilnametystės neįgaliems jaunuoliams gauti reikiamas socialines paslaugas ir pagalbą, atsižvelgiant į jų savarankiškumą, kad būtų užtikrintas jų orus gyvenimas bendruomenėje. Taip pat minėtame patvirtinime pažymima, kad iš dalies savarankiškiems jaunuoliams būtų suteikiamas „apsaugotas būstas“ ir sudaromos galimybės naudotis bendruomeninėmis paslaugomis, atsižvelgiant į jų specialiuosius poreikius. Jei to nepakanka, sudaroma galimybė gyventi savarankiško gyvenimo namuose, kurių tikslas – sugrąžinti ar suformuoti savarankiško gyvenimo įgūdžius, darbinius įgūdžius, palydėti į savarankišką gyvenimą. Savarankiško gyvenimo namų gyventojai aktyviai naudojasi ir bendruomenėje teikiamomis paslaugomis. Atkreipiamas dėmesis į tai, jog proto negalios jaunuoliai turi galimybę gyventi grupinio gyvenimo namuose, kuriuose būtų mokomi gyventi su negalia, skatinami savarankiško gyvenimo įgūdžiai, daliniai užimtumo įgūdžiai. Gyvenantieji grupinio gyvenimo namuose aktyviai naudotųsi ir bendruomenėje teikiamomis paslaugomis.

2.3.1. Proto negalią turinčių jaunuolių integracijos (socialinės įtraukties) į bendruomenę reikšmė

ES socialinės įtraukties darbotvarkėje išskiriamos pagrindinės naujųjų ES narių rizikos patekti į socialinę atskirtį grupės: bedarbiai, žmonės su negalia, etninės mažumos, benamiai, nuo priklausomybių kenčiantys žmonės, vaikai ir jaunimas, vyresnio amžiaus asmenys, moterys, kaimų gyventojai, nepilnos arba daugiavaikės šeimos, buvę kaliniai (Social Exclusion, 2007). Pažymėtina, kad jaunimas naujosiose ES narėse dažnai išstumiamas į visuomenės užribį ir galimai patenka į beveik visas nurodytas socialinės rizikos grupes, pavyzdžiui, jaunas žmogus gali būti bedarbis, turėti negalią, priklausyti etninei mažumai ir pan. (Kronauer, 1997).

M. Išoraitė (2007) pažymi, kad socialinė integracija į visuomenę priklauso nuo aplinkos pritaikymo, keitimo, visapusiškų sąlygų savarankiškam gyvenimui sudarymo. Tuo tarpu J. Ruškus (2002) apibūdina socialinę integraciją kaip neįgaliųjų socialinius kontaktus su negalios neturinčiais kaimynais ir draugais, savaitgalio praleidimą kartu integruotoje

aplinkoje (sporto klubuose, dalyvaujant meninėje veikloje). Pasak V. Gudžinskienės ir Ž. Jurgutienės (2010) integracija – tai atstatymas, atsinaujinimas, dalių sujungimas į visumą; neįgalaus asmens įtraukimas, įjungimas į visuomenę. Tai tikėjimas kiekvieno asmens prigimtine teise visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Integracija reiškia skirtumų pripažinimą, suteikiant vietą asmeniui, kuris kitaip būtų atstumtas, izoliuotas. Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (2013) akcentuojama, kad, įgyvendinant neįgaliųjų socialinės integracijos idėjas, turi būti laikomasi lygių teisių ir galimybių nuostatos, kai neįgalieji privalo turėti tokias pat teises kaip ir visi visuomenės nariai, ir lygias ugdymosi, darbo, laisvalaikio leidimo, dalyvavimo visuomenės politiniame ir socialiniame gyvenime galimybes. Kaip teigia J. R. Šinkūnienė (2012), iš esmės socialinės integracijos prielaida yra aplinkos gebėjimas priimti neįgaliuosius į savo tarpą, tačiau dažnai ši sąvoka vartojama neatsakingai. Integracija mažai ką turi bendra su tuo, kas turi būti daroma dėl neįgalaus žmogaus, klaidinga neįgalius žmones vadinti integruotais į sveikųjų grupę. Pasak autorės, tikrasis integracijos tikslas - skatinti priimti individų kitoniškumą kaip normalų reiškinį.

M. Išoraitės (2007) teigimu, socialinė integracija proto negalios žmonėms turi būti organizuojama planingai. Autorė pabrėžia, jog ypatingai svarbu atsižvelgti į individualius proto negalią turinčių žmonių sugebėjimus, saviraiškos ypatybes, neįgalumo bei savarankiškumo lygį ir kitas aplinkybes. R. Butkevičienė (2008) teigia, kad vyriausybė turi prisidėti prie neįgaliųjų integracijos – suteikti galimybes savarankiškai funkcionuoti visuomenėje. Pašalpos, skiriamos neįgaliesiems, yra būdas pateisinti jų priklausomybę ir išskyrimą iš visuomenės. Tokia valstybės politika slopina neįgaliųjų tapatumo formavimąsi, kuris sudaro kliūtis negalią turintiems asmenims ugdytis fizinius ir protinius gebėjimus, patenkinti darbo rinkos ir visuomenės keliamus reikalavimus.

Anot Ruškaus J. ir Mažeikio R. (2007) socialinė integracija ilgą laiką buvo suvokiama kiekybiškai (bet kokia bendradarbiavimo aplinka, į kurią integruojamas neįgalusis). Socialinės integracijos aplinka nebuvo analizuojama kokybiniais parametrais (kognityvinė, egzistencinė, socialinė, kultūrinė kokybė). Autoriai teigia, kad neįgalių asmenų akcentuotas elgesys reikalauja akcentuotos integracinės aplinkos. V. Gudžinskienė ir Ž. Jurgutienė (2010) pažymi, kad Lietuvoje neįgaliųjų socialinė integracija teisiškai yra reglamentuojama pakankamai. Kliūtys neįgaliųjų socialinei integracijai yra visuomenės nuostatos jų atžvilgiu, o ne pats asmens vienokios ar kitokios funkcijos sutrikimo faktas. Būtina konstruoti pozityvius negalios socialinius vaizdinius ir griauti nusistovėjusius stereotipus. M. Išoraitės (2007) teigimu socialinė integracija į visuomenę priklauso nuo aplinkos pritaikymo, keitimo, visapusiškų sąlygų savarankiškam gyvenimui sudarymo. Negalią turinčių jaunuolių integracijos į darbo rinką programoje (2011) teigiama, kad mūsų visuomenėje dar nėra iki galo suvokta neįgaliųjų

integracijos svarba ir jos teikiami privalumai pačiai visuomenei: stereotipų naikinimas; visuomenės kaip tolerantiškos bendruomenės ugdymas; skirtingos gyvenimiškos patirties suvokimas; visų visuomenės narių lygių teisių pripažinimas ir praktinis jų įteisinimas. Socialinė integracija patiems neįgaliesiems suteikia galimybę draugauti, bendrauti ir tapti visaverčiais visuomenės nariais, tobulėti ir išbandyti save. Teigiama, kad socialinė integracija yra dar ganėtinai nauja idėja, neišaugusi į apgalvotą ir visa apimančią valstybės politiką. Reali integracija labiau reiškiasi siaurame rate: šeimoje, draugų tarpe, neįgaliųjų organizacijose, vietos bendruomenėse, religinėse bendrijose ir pan.

Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams (2014) pabrėžiama, kad bendruomeninės paslaugos – alternatyvios institucinei globai įvairių formų ir rūšių, aukštos kokybės bendruomenėje teikiamos socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, kultūros ir kt. paslaugos, kurios užtikrina proto negalią turinčio jaunuolio galimybę gyventi bendruomenėje ir gauti joje specializuotą pagalbą, atitinkančią individualius jaunuolio poreikius, skatina paslaugos gavėjo savarankiškumą, visapusišką dalyvavimą bendruomenėje bei socialinę įtrauktį.

Pasaulinės ataskaitos apie neįgalumą santraukoje (2011) sūlomos tokios rekomendacijos bendruomenėms:

- peržiūrėti ir keisti savo įsitikinimus ir požiūrius;
- skatinti neįgalumą turinčius asmenis įsitraukti ir dalyvauti bendruomenės gyvenime;
- užtikrinti, kad bendruomenių aplinka būtų tinkamai prieinama negalią turintiems jaunuoliams, įskaitant mokyklas, poilsio ir kultūros įstaigas;
- kovoti su prievarta ir patyčiomis prieš neįgalumą turinčius jaunuolius.

Minėtos ataskaitos santraukoje kalbama apie pagalbos ir paramos paslaugų teikimo kliūčių šalinimą, pažymima tai, kad įtraukus negalią turinčius jaunuolius į bendruomenės gyvenimą, teikiant jiems įvairiausias paramos ir pagalbos paslaugas bei remiant neformalius jų globėjus, būtų galima padidinti jaunuolių savarankiškumą ir sudaryti jiems ir jų šeimų nariams galimybę dalyvauti ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje veikloje.

Vienas pagrindinių Europos Sąjungos dokumentų, įtvirtinančių ES veiklos pagrindinius principus, Europos piliečių teises bei pareigas yra Europos Sąjungos Pagrindinių teisių Chartija. Chartijoje nustatoma žmonių su negalia (26 straipsnis) teisė gyventi savarankiškai. Taip pat teisės šiems asmenims dalyvauti bendruomenės gyvenime, įtraukiant ir socialinę, kultūrinę ir profesinę integraciją, atsižvelgiant į jų svarbą siekiant gyventi oriai ir nepriklausomai (Juodkaitė, 2013).

Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinime (2012) iškeliamas deinstitucionalizacijos tikslas - iki 2030 m. suformuoti nuoseklią ir koordinuotą pagalbos ir paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam negalią turinčiam jaunuoliui gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą socialinę pagalbą, įsitraukti į bendruomenės gyvenimą ir, nepatiriant socialinės atskirties, dalyvauti jame, kiekvienam neįgaliam jaunuoliui augti saugioje ir jo raidai palankioje biologinėje aplinkoje, jai nesant - globėjų šeimoje, ypatingais atvejais sudarant sąlygas, kiek įmanoma artimesnes šeimos sąlygoms.

Anot L. Klemienės ir A. Jasieliūnienės (cit. pagal Galkienę, 2009), Lietuvos visuomenei pripažinus lygių galimybių principą, iš esmės keitėsi požiūris į negalią turintį asmenį, jo vietą bendruomenėje, jo naudingumo visuomenei vertinimo kriterijus, atsirado realių prielaidų ribotų galimybių asmeniui veikti, organizuoti savo gyvenimą tais pačiais principais kaip visi visuomenės nariai.

Švedijoje, taip pat kaip ir daugelyje vakarų Europos valstybių, pastaraisiais dešimtmečiais pastebimas didesnis dėmesys protinę negalią bei raidos sutrikimus turintiems asmenims, jų socialinės įtraukties į bendruomenę procesui. Pagrindinis šio proceso tikslas – suteikti protinę negalią bei raidos sutrikimus turintiems asmenims galimybę jaustis pilnaverčiais visuomenės nariais. (Wolfensberger, 2000). Tiems asmenims, kurie neturi galimybės gyventi savarankiškai, siūloma galimybė gyventi Grupinio gyvenimo namuose, suteikiant prieigą vykti į Dienos centrus, galimybę dirbti (prižiūrimuose darbo centruose protinę negalią turintiems asmenims) bei gauti asmeninę pagalbą bei priežiūrą. (Dychawy Rosner, 2008).

Psichikos sveikatos perspektyvose (2015) Socialinės reabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje aprašo pakeitime, siūlomos tokios remtinos veiklos asmenims turintiems proto negalią:

- informavimas, konsultavimas, atstovavimas, teigiamos emocinės būsenos palaikymas;
- savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas ir palaikymas (kompiuterinio raštingumo, maisto gaminimo, asmeninės higienos ir priežiūros, bendravimo įgūdžių lavinimo užsiėmimai ir pan.);
- savipagalbos grupių organizavimas – asmenų turinčių proto negalią ir jų šeimos narių patirties sklaida, dalinimasis išgyvenimais, emocinės pusiausvyros išlaikymas, naujų tinkamesnių problemų sprendimo būdų ieškojimas, socializacijos skatinimas.

Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams įsakymo (2014) 19 straipsnyje „Gyvenimas

savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę“ pripažįstamos visų neįgaliųjų lygios teisės gyventi bendruomenėje, lygios galimybės kartu su kitais visuomenės nariais dalyvauti bendruomeniniame gyvenime, minėtame įsakyme akcentuojama tai, kad:

- neįgalieji turėtų galimybę lygiai su kitais asmenimis pasirinkti savo gyvenamąją vietą ir tą vietą, kur jie nori gyventi ir su kuo, ir kad jie neprivalėtų gyventi konkrečioje gyvenamojoje aplinkoje;
- neįgalieji turėtų galimybę pasinaudoti įvairiomis namuose, gyvenamojoje vietoje teikiamomis ir kitomis pagalbinėmis bendruomenėje teikiamomis paslaugomis, įskaitant asmeninę pagalbą, būtiną padėti gyventi ir integruotis į bendruomenę ir užkirsti kelią izoliavimui ar atskyrimui nuo bendruomenės;
- neįgaliesiems lygiai su kitais asmenimis būtų suteikta galimybė naudotis bendruomenei skirtomis bendro naudojimo paslaugomis ir patogumais, kurie turi atitikti jų poreikius.

Apibendrinant galima teigti, kad bendruomenės teikiamos socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, kultūros ir kt. paslaugos, užtikrina proto negalią turinčių jaunuolių galimybę gyventi bendruomenėje ir gauti joje specializuotą pagalbą, atitinkančią individualius jaunuolių poreikius, skatina paslaugos gavėjų savarankiškumą, jų visapusišką dalyvavimą bendruomenėje bei socialinę įtrauktį. Įtraukus proto negalią turinčius jaunuolius į bendruomenės gyvenimą, teikiant jiems įvairiausias paramos ir pagalbos paslaugas bei remiant neformalius jų globėjus, didinamas jaunuolių savarankiškumas ir sudaroma galimybę jiems dalyvauti ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje veikloje.

2.4. Savarankiško bei Grupinių gyvenimo namų apibrėžtis bendruomenėje

Yra žinoma, jog kiekvienam žmogui svarbi jį supanti aplinka ir namų patirtis. Namai, pasak J. Douglas Porteous, S.E. Smith (2001), yra asmenį formuojanti aplinka, tarsi antras kūnas, per kurį asmuo identifikuoja ir išreiškia save. Savo namuose asmuo gali elgtis natūraliai ir nesijausti nejaukiai, nesaugiai, vadinasi – priartėti prie savo vidinio „aš“ (Dovey, 1978). Tad iš grupinių namų taip pat yra tikimasi namų pojūčio suteikimo ir galimybės jaustis užtikrintai bei saugiai.

Kaip teigia Z. Pundziūtė ir D. Stankuvienė (2011) gyvenimo namai bendruomenėje proto negalios asmenims yra humaniška alternatyva centralizuotoms globos institucijoms, suteikia galimybę neįgaliesiems likti gyventi jų įprastoje bendruomenėje ir aplinkoje, lankyti ugdymo ar užimtumo įstaigas. Gyvenimo namuose klientams teikiamos ilgalaikės/trumpalaikės socialinės globos paslaugos: informavimo, konsultavimo,

tarpininkavimo ir atstovavimo, apgyvendinimo, kasdienio gyvenimo įgūdžių ugdymo ir palaikymo, darbinių įgūdžių ugdymo, laisvalaikio organizavimo, maitinimo, asmens higienos, transporto ir kt.

Savarankiško gyvenimo namai, pasak K. Simons (1995), galėtų būti suprantami kaip pagerintas grupinių namų modelis. Savarankiško gyvenimo namų privalumas – galimybė gyventi su patinkančiais asmenimis, patinkančioje vietovėje. K. Simons (1995) pateikia sąvoką „funkcionalus grupavimas“, kuria apibūdina procesą, leidžiantį pagal protinės negalios lygį bei elgesio sudėtingumą nuspręsti, kurie grupinių namų gyventojai gali gyventi vienuose namuose. Kita vertus, skirtingą protinės negalios lygį turintys asmenys ne visada gali patys pasirinkti savo gyvenimo būdą, taip pat reikalauja nevienodos kasdienės socialinės bei medicininės pagalbos. J. Ware (2004) teigia, kad sunkią protinę negalią turintys asmenys negali savarankiškai priimti pasvertų sprendimų, jiems kyla sunkumų kasdienėje veikloje, tad jiems yra būtina bent dalinė specialistų pagalba ar priežiūra, kurią suteikia pusiau savarankiško gyvenimo namai.

Kaip teigia T. Clement, Ch. Bigby (2010), Savarankiško gyvenimo namai nėra tinkama aplinka asmenims, turintiems labai stipriai išreikštą protinę negalią, kuriems reikalinga pagalba ir priežiūra visą parą, o norint pasiekti gerų rezultatų tokiose srityse kaip dalyvavimas bendruomenės gyvenime, užsiėmimas naudinga veikla ar savęs realizavimas, yra būtina aplinkinių, artimųjų bei specialistų parama.

Savarankiško gyvenimo namų senyvo amžiaus ir neįgaliems asmenims veiklos metodinėse rekomendacijose (2010) nurodoma, kad negalią turintiems asmenims jų šeimoms, Savarankiško gyvenimo namuose pagal įvertintą poreikį, gali būti teikiamos šios socialinės priežiūros paslaugos: informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas bei atstovavimas, apgyvendinimas, kasdieninio gyvenimo įgūdžių ugdymas ir palaikymas planuojant ir atliekant namų ruošos darbus, perkant būtinus daiktus ar maisto produktus, tvarkant pinigų apskaitą, mokant mokesčius, prižiūrint vaikus, bendraujant, padedant atlikti asmeninės higienos procedūras ir kitos paslaugos, susijusios su asmens socialinių įgūdžių ugdymu ir palaikymu. Savarankiško gyvenimo namuose pagal poreikį ugdomi neįgaliųjų darbingo amžiaus asmenų savarankiško gyvenimo įgūdžiai, skatinama įgyti išsilavinimą ar dirbti, tarpininkaujama ar suteikiama pagalba jiems įsidarbinant ar įsidarbinus. Nurodoma, kad asmenims sudaromos galimybės užsiimti jų mėgstama veikla, sudaromos sąlygos tenkinti savo asmeninius poreikius. Savarankiško gyvenimo namuose apsigyvenę neįgalieji asmenys jų šeimos nariai iš savo pajamų įsigyja maisto produktus, kitas vartojimui reikalingas prekes ir paslaugas bei moka už jiems teikiamus komunalinius mokėsčius. Savarankiško gyvenimo namų gyventojai maisto produktus perkasi patys, tik, esant reikalui, asmenims jų šeimoms perkant maisto

produktus ar gaminant maistą, suteikiama socialinio darbuotojo, socialinio darbuotojo padėjėjo pagalba.

2014 m. įsakyme dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014 – 2020 metų veiksmų plano patvirtinime nurodoma, kad Grupiniai gyvenimo namai – tai socialinės globos įstaiga, kurioje namų aplinkoje ir gaudami nuolatinę specialistų pagalbą gyvena iki 10 nesavarankiškų neįgalių asmenų. Grupinio gyvenimo namų gyventojai gauna būtinas paslaugas šiuose namuose ir naudojasi kitomis bendruomeninėmis paslaugomis. Grupinio gyvenimo namai pagal savo pobūdį yra priskirtini bendruomeninėms paslaugoms.

Anot Z. Pundžiūtės ir D. Stankuvienės (2011), Grupinio gyvenimo namuose kiekvienam gyventojui sudaromos sąlygos pagal galimybes įgyti žinių ir įgūdžių, leidžiančių kuo funkcionaliau, ekonomiškiau ir estetiškiau tvarkyti savo buitį, sveikai gyventi, mokėti suteikti sau ir kitam pirmąją pagalbą, būti kuo mažiau priklausomiems nuo aplinkinių. Socialinių įgūdžių formavimas grindžiamas šiais principais: humaniškumo, demokratiškumo, vaizdumo, sistemingumo ir prieinamumo. Formuojant įgūdžius nuolat pabrėžiama tvarkingumo, tikslumo, švaros, rūpestingumo ir paslaugumo svarba, atskleidžiamas darbo vertingumas ir prasmė, ugdoma darbo kultūra, sudaromos sąlygos patirti džiaugsmą ir malonumą gerai atlikus patikėtą darbą.

Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijose (2007) parodoma, kad Savarankiško gyvenimo namuose apgyvendinami asmenys, kuriems nereikia nuolatinės, intensyvios priežiūros, asmenys gyvena namų aplinkos sąlygomis, jiems suteikiamos reikalingos socialinės paslaugos, sudaramos sąlygos savarankiškai tvarkytis savo asmeninį, šeimos gyvenimą.

Savarankiško gyvenimo namai Lietuvoje – dar palyginti naujas reiškinys. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis 2015 metais, Lietuvoje veikė apie 20 tokias paslaugas teikiančių įstaigų. Tai tokie globos namai, kuriuose apgyvendinami neįgalieji, senyvo amžiaus asmenys, socialinės rizikos suaugę asmenys ir jų šeimos, kuriems nereikia nuolatinės, intensyvios priežiūros. http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/BIC201.pdf

Apibendrinant galima teigti, kad Savarankiškouse ir Grupiniuose gyvenimo namuose teikiamos šios socialinės priežiūros paslaugos: informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas bei atstovavimas, apgyvendinimas, kasdieninio gyvenimo įgūdžių ugdymas ir palaikymas planuojant ir atliekant namų ruošos darbus, perkant būtinus daiktus ar maisto produktus, tvarkant pinigų apskaitą, mokant mokesčius, prižiūrint vaikus, bendraujant, padedant atlikti asmeninės higienos procedūras ir kitos paslaugos, susijusios su asmens socialinių įgūdžių ugdymu ir palaikymu.

III. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ, DIRBANČIŲ SU PROTO NEGALIĄ TURINČIAIS JAUNUOLIAIS, PATYRČIŲ Į RENGIMO SAVARANKIŠKAM GYVENIMUI BENDRUOMENĖJE GALIMYBES

3.1. Tyrimo metodologija

Siekiant nustatyti, kokios yra jaunuolių turinčių proto negalią savarankiško gyvenimo ugdymo galimybės, kokius jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžius būtina ugdyti, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tyrimo dalyviais pasirinkti Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose su proto negalią turinčiais jaunuoliais dirbantys socialiniai darbuotojai, kurių viena iš funkcijų yra proto negalią turinčių jaunuolių ruošimas savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Tyrimo tikslas – atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių, gyvenančių Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose, pasiruošimo savarankiškam gyvenimui bendruomenėje galimybes, remiantis socialinių darbuotojų patirtimis.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kas padeda/trukdo socialiniams darbuotojams identifikuoti proto negalią turinčių jaunuolių poreikius.
2. Nustatyti, kokius savarankiško gyvenimo įgūdžius būtina ugdyti siekiant proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo.
3. Išanalizuoti probleminius aspektus, sunkumus, iškylančius socialinių darbuotojų veikloje rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.
4. Atskleisti socialinių darbuotojų nuomonę apie proto negalią turinčių jaunuolių rengimo savarankiškam gyvenimui bendruomenėje veiklos tobulinimo perspektyvas rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui.

Tyrimo metodas. Išanalizavus mokslinę literatūrą (atsižvelgiant į K. Samošonok (2013) atliktą tyrimą, kurio metu mokslininkė atskleidė rengimo savarankiškam gyvenimui procesą vaikų globos namuose, E. Astapovičienės ir kt. (2003) išskirtus savarankiško gyvenimo įgūdžius proto negalią turintiems jaunuoliams, taip pat į Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijose (2007) nurodytas savarankiško gyvenimo įgūdžių kategorijas) buvo nustatyti kriterijai, kuriais remiantis sudarytas tyrimo instrumentas, padėsiantis pasiekti vieną baigiamojo darbo uždavinių, t. y. atlikti socialinių darbuotojų, dirbančių Lietuvos Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose su proto negalią turinčiais jaunuoliais, patirčių apie šių jaunuolių rengimą savarankiškam gyvenimui bendruomenėje analizę, -

pasirinktas kokybinis interviu. Kokybinio interviu pagrindas – atviri klausimai, į juos tikimasi gauti kiek įmanoma platesnius, išsamesnius, atviresnius atsakymus, suformuluotus ir pateiktus paties tyrimo dalyvio, atspindinčius jo perspektyvą (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Anot K. Kardelio (2002), kokybiniuose tyrimuose yra ilgesnis, lankstesnis ryšys su informantu, todėl šitokiu būdu surinkti duomenys turi gilesnį ir turtingesnį turinį - kas taip pat suteikia didesnę galimybę geriau suprasti informantų požiūrį apie tiriamąjį reiškinį. Tyrėjo užduotis – skatinti informantą išsakyti, pasidalinti patirtimi, o ne pačiam kalbėti arba dalintis savo patirtimi (Bitinas ir kt., 2008).

Duomenų rinkimo metodas. Tyrimo duomenims rinkti buvo pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas. Interviu yra vienas iš efektyviausių ir lanksčiausių duomenų rinkimo metodų, nes leidžia informantams atsiskleisti, papasakoti apie tiriamąjį reiškinį savo terminais (Tidikis, 2003). Tyrime naudotas vienas iš dažniausiai taikomų duomenų rinkimo metodų – kokybinis interviu, remiantis moksliniais šaltiniais buvo parengtas iš dalies struktūruotas klausimynas, dar vadinamas interviu gairėmis. Iš anksto apsvarstomos pagrindinės tokio klausimyno pokalbio temos, kurias reikia aptarti, ir svarbiausi kiekvienos temos klausimai. Tačiau klausimyno struktūra yra lanksti, ji reaguoja į realaus interviu eigą. Pagal ją gali keistis užduodamų klausimų tvarka, jų formuluotės, kilti papildomų klausimų ir pan. (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Pusiau struktūruotas interviu pasirinktas kryptingam pokalbio organizavimui, siekiant gauti tyrimo tikslui reikalingą informaciją ir suteikti galimybę informantui atsakyti išsamiau. Šis interviu tipas yra patogus tuom, kad iš anksto yra numatomi klausimai, bet tuo pačiu jie neįpareigoja prisirišti prie klausimų sekos. Toks būdas leido tyrėjai pokalbio eigoje koreguoti klausimus, užduoti papildomus klausimus pasitikslinimui, bet kartu ir užtikrino, kad nebus nukrypta nuo nagrinėjamos temos.

Tyrimo instrumentas. Siekiant atsakyti į 4 išsikeltus probleminius klausimus buvo parengti pusiau struktūrizuoto interviu klausimai atsižvelgiant į mokslinės literatūros analizę. Interviu klausimyną sudaro 25 klausimai, kurie pagal savo turinį suskirstyti į 4 klausimų blokus (žiūrėti 1 priedas):

1. Socialinių darbuotojų patirtys identifikuojant proto negalią turinčių jaunuolių poreikius (atsakant į probleminį klausimą „Kaip identifikuojami proto negalią turinčių jaunuolių poreikiai?“).
2. Socialinė pagalba proto negalią turintiems jaunuoliams (savarankiškumo skatinimas, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas) (atsakant į probleminį klausimą „Kaip ugdomas, skatinamas proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumas ir kaip ugdomi jų savarankiško gyvenimo įgūdžiai?“).

3. Probleminiai aspektai, sunkumai, iškylantys specialistų veikloje rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje (atsakant į klausimus „Kokios yra socialinių darbuotojų patirtys rengiant proto negalios jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje? Kokie sunkumai iškyla specialistų veikloje rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje? Kaip ir kas padeda įveikti šiuos sunkumus?").
4. Specialistų nuomonė apie veiklos tobulinimą/perspektyvas.

Duomenų apdorojimo metodas – kokybinė turinio (angl. content) analizė. Ph. Mayring (2000) pažymi, kad turinio analizė yra validus metodas, kuris leidžia padaryti specifines išvadas remiantis analizuojamu tekstu. Šis duomenų apdorojimo metodas pasirinktas todėl, kad jis suteikia galimybę diagnozuoti:

1) Kaip tiriamąjį reiškinį suvokia tiriamasis, reflektuodamas savo patirtį;
2) Kokie skirtumai egzistuoja tarp teorinio tiriamojo reiškinio apibūdinimo ir raiškos socialinėje realybėje. (Fridlund & Hildingh, 2001).

Kokybinė turinio analizė apima keturis aiškius žingsnius, kurie padeda iš gautos informacijos gausos išskirti konkrečią informaciją, susijusią su tyrimo problema, ją analizuoti ir interpretuoti. Keturi duomenų analizės žingsniai: daugkartinis teksto skaitymas, kategorijų išskyrimas remiantis „raktiniais" žodžiais, kategorijų turinio skaidymas į kategorijas, subkategorijas, kategorijų ir subkategorijų pagrindimas iš teksto parinktais teiginiais (Bitinas ir kt., 2008).

Tyrimo ribotumas. *Tyrėjo atžvilgiu* - nepavyko pradėti tyrimo pavasario semestro metu, nes nebuvo išanalizuota teorinė dalis. Su darbo vadovu buvo aptarti ir sudaryti klausimai, tačiau pasibaigus pavasario semestrui nuspręsta pakoreguoti teoriją bei metodologinę dalį ir tyrimą pradėti vėliau. Pakoregavus metodologinę dalį vasaros metu buvo planuota susirasti informantus, todėl tyrimas pradėti rudens semestrą. *Tiriamųjų atžvilgiu* – socialiniai darbuotojai, dirbantys Savarankiškuose namuose yra pakankamai užimti, tad sunku surasti tinkamą laiką.

Visais šiais keturiais žingsniais išanalizuota surinkta medžiaga suteikia daug naudingos ir sistemiškos informacijos apie socialinių darbuotojų patirtis dirbant su jaunuoliais, turinčiais proto negalią, bei ruošiant minėtus jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Tyrimo dalyvių imtis. Anot B. Bitino ir kt. (2008), kokybinio tyrimo imčiai sudaryti netaikomi griežti reikalavimai. Tačiau norint, kad tyrime dalyvautų tie informantai, kurie geriausiai išmano tiriamąjį reiškinį, jiems atrinkti buvo nustatyti tiksliniai kriterijai:

1. Socialiniai darbuotojai, dirbantys Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose;
2. Socialiniai darbuotojai turintys ne mažesnį nei 2 metų stažą darbe su proto negalią turinčiais jaunuoliais.

Tyrimo dalyviams atrinkti buvo taikyta netikimybinė, tikslinė, patogioji imtis. Tyrime dalyvavo 7 informantai. Tyrimo duomenys baigti rinkti remiantis informacijos prisisotinimo principu. Kuomet buvo pastebėta, kad interviu gaunami atsakymai pradeda kartotis su prieš tai gautais duomenimis, nauji tiriamieji nebebuvo įtraukiami į tyrimą.

Tyrimo etika. Vykdant tyrimą buvo laikomasi visų principų, kurie keliami etiškam tyrimui: geranoriškumo, laisvanoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisės į privatumą (Bitinas ir kt., 2008). Prieš pradedant interviu visi informantai buvo supažindinti su tyrimo tema, tikslu ir uždaviniais, taip pat su tiriamųjų teise atsisakyti dalyvauti tyrime. Tiriamiesiems buvo paaiškinta, kad interviu metu išgirsta informacija liks konfidenciali, o gauti duomenys darbe bus pateikti tik apibendrinti. Tad nei vardas, nei miestas darbe nebus minimi. Tuo tikslu analizuojant gautus duomenis informantų vardai buvo užkoduoti pirmosiomis abėcėles raidėmis.

Tyrimo eiga. Tyrimui atlikti buvo kreiptasi į aštuonių Lietuvos Savarankiškų ir Grupinių namų, kurie teikia socialines paslaugas proto negalią turintiems jaunuoliams, administracijas. Tyrimui atlikti buvo gauti įstaigų, kuriose dirba informantai, žodiniai sutikimai atlikti tyrimą. Dviejų įstaigų administracijos atstovai, prieš tai detaliai išklausę apie tyrimo pobūdį, klausimyną, pateikė neigiamus atsakymus į jų atstovaujamų įstaigų socialinių darbuotojų dalyvavimą tyrime.

Tyrimo laikas ir vieta. Prieš atliekant interviu, su kiekvienu informantu iš anksto buvo suderinamas laikas ir vieta. Tyrimas buvo atliekamas 2016 metų rugsėjo - spalio mėnesiais, X miestų ir X seniūnijų Savarankiško ir Grupinio gyvenimo namuose. Su penkiais tyrimo dalyviais, jų pageidavimu, susitikimai vyko informantų darbo vietose. Interviu, gavus informantų sutikimus, buvo įrašomi į diktofoną, kartu buvo vedami ir lauko užrašai. Su dviem informantais interviu vyko telefonu per garsiakalbį, informantų sutikimu pokalbis buvo įrašinėjamas į diktofoną, taip pat rašoma ranka. Anot I. Gaižauskaitės ir N. Valavičienės (2016), telefonu galima pasiekti tuos žmones ar grupes, kurie nenori dalyvauti tiesioginiame interviu arba sunkiai pasiekiami asmeniškai (tiesioginiam pokalbiui). Interviu telefonu nebūtinos jokios papildomos techninės sąlygos, išskyrus veikiantį telefoną. Kiekvienas interviu truko nuo 40 iki 70 minučių.

3.2. Tyrimo rezultatai

Pasitelkiant pusiau struktūruotą interviu buvo apklaustos septynios socialinės darbuotojos, dirbančios su proto negalią turinčiais jaunuoliais, kurių darbo stažo vidurkis šioje srityje - daugiau nei du metai (2 lentelė), kas yra pakankamas stažas įgauti vertingos patirties dirbant su proto negalią turinčiais jaunuoliais, rengiant minėtus jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje. Interviu metu buvo užduoti klausimai, kurie leido per socialinių darbuotojų patirtis identifikuoti proto negalią turinčių jaunuolių poreikių nustatymo ypatumus, apibūdinti savarankiško gyvenimo įgūdžių bei savarankiškumo ugdymo(si) galimybes, atskleisti probleminius aspektus, sunkumus, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai, rengdami proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Interviu metu gauti duomenys tyrimo apdorojimo metu buvo lyginami su kitais atliktais tyrimais ir teoriniais mokslininkų samprotavimais. Visa tai leidžia geriau užtikrinti rezultatų patikimumą.

Tyrimo imties charakteristika.

2 lentelė. Tyrimo imties charakteristika

Koduotė	**Išsilavinimas**	**Pareigos**	**Socialinio darbo stažas**	**Darbo stažas dirbant su jaunuoliais turinčiais protinę negalią**
1- A	aukštasis universitetinis (socialinio darbo)	Socialinis darbuotojas	15 metų	3,5 metų
2- B	aukštasis universitetinis (socialinio darbo)	Socialinis darbuotojas	10 metų	7 metai
3- C	aukštasis universitetinis (socialinio darbo)	Socialinis darbuotojas	4 metai	3 metai
4- D	aukštasis universitetinis (socialinio darbo)	Socialinis darbuotojas	4 metų	3 metai
5- E	aukštasis universitetinis (socialinio darbo)	Socialinis darbuotojas	8 metai	2,5 metų
6-F	aukštasis universitetinis (socialinio darbo)	Socialinis darbuotojas	15 metų	3 metai
7-G	aukštasis universitetinis (socialinio darbo)	Socialinis darbuotojas	5 metai	4,5 metų

Tyrime dalyvavo 7 socialiniai darbuotojai, dirbantys Lietuvos X Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose. Tiriamųjų darbo stažas su proto negalią turinčiais jaunuoliais nuo 2,5 iki 7 metų. Visi informantai turi socialinio darbo universitetinį aukštąjį išsilavinimą.

3.2.1. Socialinių darbuotojų patirtys identifikuojant proto negalios jaunuolių poreikius

Šioje darbo dalyje pateikiama kokybinio tyrimo pirmo uždavinio „Socialinių darbuotojų patirtys identifikuojant proto negalią turinčių jaunuolių poreikius (atsakant į probleminį klausimą „Kaip identifikuojami proto negalią turinčių jaunuolių poreikiai?“) metu gautų

duomenų analizė, remiantis tyrimo dalyvių socialinių darbuotojų, dirbančių Lietuvos Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose su proto negalią turinčiais jaunuoliais, interviu, stebėjimo metu tyrėjos padarytomis įžvalgomis bei literatūra.

LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (2004) 24 straipsnyje nurodoma, kad neįgaliųjų poreikiai nustatomi ir tenkinami neatsižvelgiant į jų amžių, neįgalumo lygį ar darbingumo lygį ir siekiant užtikrinti lygias teises ir galimybes visose gyvenimo srityse. Neįgaliųjų poreikiai nustatomi tokiose pagrindinėse veiklos srityse kaip buitis, asmeninis gyvenimas, darbinė veikla, ugdymas, visuomeninis gyvenimas. Pirmuoju klausimu - kas dar padeda socialiniams darbuotojams, dirbantiems Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose, nustatyti jų klientų poreikius - siekta išsiaiškinti, kokie dar asmenys, be socialinių darbuotojų, aktyviai dalyvauja proto negalią turinčių jaunuolių poreikių nustatyme. Analizuojant gautus duomenis buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: specialistai, teikiantys socialines paslaugas, bei klientas/proto negalią turintis jaunuolis ir jo artimieji (3 lentelė).

3 lentelė. Asmenys, padedantys nustatyti proto negalią turinčių jaunuolių poreikius

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Specialistai, teikiantys socialines paslaugas	**Toje institucijoje dirbantys specialistai (komandos nariai)**	*<...tokį įvertinimą turi atlikti komanda <...>A* *<...>pasikliauni gal labiau ir tais, kurie su tavim dirba, kolegom<...>patys jau įvertinam, pasitariam<...>D* *<...>daugiau komandos nariai<...>E* *<...>visi komandos nariai<...>G*
	Kitose įstaigose dirbantys socialiniai darbuotojai	*<...>kitos institucijos socialinio darbuotojo nuomonė svarbi<...>A* *<...>kolegos socialiniai darbuotojai iš kitų įstaigų<...>C* *<...>kitos institucijos socialiniai darbuotojai<...>G* *<...>susisiekiam su anų namų socialiniais darbuotojais ir tiesiog bendraujam<...>E*
	Kiti specialistai (gydytojai, bendruomenės slaugytojai, policijos pareigūnai)	*<...> turėtų vertinti gydytojas, tiek terapeutas, tiek ir psichiatras, gal net psichologas<...>A* *<...>be abejonės<...>medikai<...>E* *<...>įtraukti visi komandos nariai<...>ir bendruomenės slaugytoja<...>F* *<...>kiti specialistai, tai – medikai, policijos pareigūnai, pedagogai<...>B* *<...>kiti gal specialistai, kurie su juo susiję, pavyzdžiui, kad ir ta pati policija, gydymo įstaigos, dienos centrai<...>D* *<...>medikų, pareigūnų teikiamos paslaugos<...>G*
Klientas ir jo artimieji	**Klientas/proto negalią turintis jaunuolis**	*<...>visų pirma tai pats klientas su socialiniu darbuotoju<...>C* *<...>būtinai pats klientas<...>G* *<...>visų pirma tai mūsų klientai atvyksta su jau su pradiniu kažkokiu nustatymu, yra jau pradžia<...>F*
	Kliento artimieji	*<...>pirmiausia yra artimųjų patyrimas, žinios ir jų pastebėjimai<...>A* *<...>be abejonės šeimos nariai<...>, <...>su giminėm, artimaisiais, jie padeda <...>E*

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad, be Savarankiškuose bei Grupiniuose namuose dirbančių socialinių darbuotojų, jaunuolių poreikių nustatyme dalyvauja visi toje įstaigoje dirbantys komandos nariai. Informantas pažymi, kad *„...pirmiausiai jaunuolių poreikių*

nustatyme padeda komanda...“, „...įtraukti visi komandos nariai...“, „...visi, ką mes turime šiuo metu savo komandoje...“(F). M. Dromantas (2007) apibrėžia komandinio darbo svarbą šiuolaikiniame pasaulyje kaip vieną pagrindinių organizacijos sėkmę lemiančių veiksnių. Organizacijos, skatinančios savo darbuotojus už asmeninius pasiekimus, kuria aplinką, kurioje išlieka tik stipriausieji. Jos sunkiai persiorientuoja į komandinį darbą, nes komandinis darbas neleidžia išryškinti asmeninių pasiekimų. Autorius pažymi, kad organizacijose, atliekant aukštos kokybės darbą, komandinė veikla vis dar išlieka pagrindiniu aspektu.

Vienas iš pagrindinių neįgaliųjų socialinės integracijos principų, kurie nurodyti LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (2004) yra visapusiško dalyvavimo principas, pažymima, kad visais lygmenimis visi su neįgaliųjų gyvenimu ir veikla susiję klausimai turi būti sprendžiami derinant su pačiais neįgaliais ar jų atstovais pagal įstatymą, atsižvelgiant į neįgaliųjų ar jų atstovų patirtį. Buvo svarbu pažymėti, kad informantai pabrėžė ir pačių klientų/proto negalią turinčių jaunuolių - *„...pagrinde tai pats klientas turėtų bent kažkiek domėtis pats savim ir būti motyvuotas...“(D),* bei jų artimųjų *„...su giminėm, artimaisiais, va jie padeda, jie daugiau pažįsta žmogų ir iš viso stengiamės su namiškiais ryšio neprarasti...“(E)* - dalyvavimo poreikių nustatyme svarbą.

Informantai išskyrė ir medicinos darbuotojų įnašą į poreikių nustatymo etapą: *„...turėtų vertinti gydytojas, tiek terapeutas, tiek ir psichiatras, gal net psichologas...“(A), „...be abejonės<...>medikai...“(E).* Informantų teigimu, svarbų vaidmenį nustatant klientų/proto negalią turinčių jaunuolių poreikius atlieka ir kitų bendradarbiaujančių įstaigų socialiniai darbuotojai, teikiantys paslaugas Savarankiškų ir Grupinių namų gyventojams *„...dienos centrų, psichiatrijos ligoninių, raidos centrų, reabilitacijos ir darbo rinkos mokymo centrų socialiniai darbuotojai...“(B), „...jeigu palydi iš vaikų globos namų, tai socialinis darbuotojas gali papasakoti, plačiau pakomentuoti<...>tai irgi informacija yra labai svarbi ir vertinga...“(C).* Socialinio darbuotojo veikloje, ugdant proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumą, būtina kitų specialistų pagalba, bendradarbiavimas bei susikeitimas informacija su kitų įstaigų specialistais.

Apibendrinant informantų atsakymus į klausimą “Kas Jums padeda nustatyti Jūsų kliento poreikius?”, galima teigti, kad svarbų vaidmenį proto negalią turinčio jaunuolio poreikių nustatyme kartu su socialiniais darbuotojais atlieka dirbantys toje pačioje įstaigoje komandos nariai: socialinio darbuotojo padėjėjai, slaugytojai, užimtumo specialistai. Siekiant sėkmingo įvertinimo bei kokybiškų paslaugų teikimo, poreikių nustatymo procese informantai kalbėjo apie paties kliento/jaunuolio, jo artimųjų/globėjų bei kitose įstaigose dirbančių socialinių darbuotojų ir kitų specialistų įnašą į poreikių nustatymą.

Išsiaiškinus, kas padeda, nustatant klientų poreikius, tikslinga pasiteirauti informantų,

kokie gi trukdžiai iškyla proto negalią turinčių jaunuolių poreikių nustatyme. Siekiant atskleisti, kokių problemų iškyla nustatant klientų/proto negalią turinčių jaunuolių poreikius, interviu metu užduotas klausimas: „Su kokiais trukdžiais susiduriate nustatydami klientų poreikius?". Analizuojant tyrime dalyvavusių informantų atsakymus buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: trukdžiai susiję su klientais, trukdžiai susiję su kitų specialistų teikiama pagalba (4 lentelė).

4 lentelė. Trukdžiai, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai nustatant proto negalią turinčių jaunuolių poreikius

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Trukdžiai susiję su klientais	**Klientų negebėjimas pasirūpinti savimi**	*<...>asmuo nesugeba pasirūpinti pats savimi: negeba pasirūpinti savo higiena, savitvarka, nesiorientuoja įvairiose gyvenimo situacijose <...>B* *<...>dauguma klientų<...>nesuvokia, negeba savimi pasirūpinti<...>C*
	Klientų išankstinės neigiamos nuostatos	*<...> iš anksto nusistato arba ne visai pripažįsta ir tada tiesiog tas poreikio nustatymas, pagalbos planavimas būna sudėtingesnis<...>C* *<...>va nuostatos yra sunku pakeisti<...>susidarę bendrą vaizdą apie gyvenimą, tai sunku pakeisti<...>E*
	Klientų bendravimo sunkumai	*<...>pagrindinis trukdis<...>kliento bendravimas<...>B* *<...>jeigu nebendraujantis dėl negalios ar kitų priežasčių, tai iškyla problemų nustatant poreikius<...>F* *<...>vienas pats pasako, kitą reikia tiesiog pajausti, pamatyti, atspėti<...>A*
	Tėvų pasipriešinimas poreikių nustatyme	*<...>didžiausias trukdis yra tėvai. Aš geriausiai žinau, ko reikia mano vaikui! <...>A* *<...>tėvai išmano viską geriausiai, jie tiesiog nesuvokia realios situacijos, neįvertina tikrų vaiko poreikių<...>C* *<...>turime atvejų kai tėvai priešinasi jaunuolių poreikių nustatymui<...>G*
Trukdžiai, susiję su kitų specialistų teikiama pagalba	**Netikslus darbingumo lygio nustatymas**	*<...>asmens darbingumo lygis po pervertinimo lieka tas pats, nepakitęs, nes, anot medikų vertinimo, nėra pagrindo padidinti asmens nedarbingumo lygio<...>B* *<...>Lietuvoje yra didelė problema dėl darbingumo lygio vertinimo objektyvumo<...>C*
	Asmeninių asistentų trūkumas	*<...>veikianti asistento pareigybė tikrai neatspindi tikrojo asmeninio asistento funkcijų <...>, <...> klientai neturi tiesioginio asmeninio asistento pagalbos<...>B* *<...>jeigu asmuo, klientas, turėtų asmeninį asistentą, poreikių nustatymas žymiai pagerėtų, pagerėtų ta asmens situacija<...>C*
	Kitų įstaigų specialistų nekompetencija	*<...>Lietuvoje yra didelė problema dėl specialistų kompetencijos<....>B* *<...>labai trūksta kompetetingų gydytojų <...>A*
	Socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų trūkumas	*<...>darbuotojų yra trys, tie trys darbuotojai turi teikti pagalbą trisdešimt keturiems<...>labai skirtingų poreikių asmenims<...>B* *<...>trūksta darbuotojų, turime klientų, kur turi būti vienas su vienu, o mūsų du su dvidešimt penkiais ir pan.<...>A*
	Valdininkų požiūris	*<...>pasak valdininkų turi daryti viską, kad tėvai būtų laimingi<..>A* *<...>valdininkų požiūris į mūsų klientus ir jiems teikiamas paslaugas yra toks, kad darykite viską, bet neaišku kaip, ir parodykite rezultatą, bet kokį - neaišku<...>G*
Nepakankamas reglamentas	**Neaiškiai reglamentuotos metodikos darbui su proto negalią turinčiais jaunuoliais**	*<...>reikia, kad pagaliau valdžios būtų labai aiškiai reglamentuota kokiomis metodikomis, kokiais vertinimais remiantis turi būti įvertinti skirtingas negalias turintys asmenys<...>, <...>kol kas mes turime ganėtinai abstrakčias gaires kaip tai reikėtų daryti <...>A* *<...>neturime aiškiai reglamentuotų metodikų<...>G*

Tyrimu nustatyta, kad pagrindiniai trukdžiai, anot informantų, yra tokie kaip proto negalią turinčių jaunuolių/klientų negebėjimas pasirūpinti savimi *„...asmuo nesugeba pasirūpinti pats savimi: negeba pasirūpinti savo higiena, savitvarka, nesiorientuoja įvairiose gyvenimo situacijose, kitaip sakant – jam reikalinga intensyvi pagalba ir priežiūra..."(B).* Dažnai proto negalios jaunuoliams nepakanka gebėjimų pasirūpinti savimi, trūksta elementarių savirūpos įgūdžių. Tiriamieji kalbėjo apie išankstines klientų nuostatas į socialinio darbuotojo siūlomas paslaugas *„...jų pačių nuostatos, pačio žmogaus, pačio kliento nuostatos į socialinę darbuotoją, į globos instituciją, jie žiūri kaip į kokį kalėjimą, jie nepriima pagalbos..."(E)*, bendravimo dėl negalios sunkumus *„...jeigu nebendraujantis dėl negalios ar kitų priežasčių, tai iškyla problemų nustatant poreikius..."(F), „jaunuoliams, dėl jų negalios, sunku susibendrauti su aplinkiniais"(G).* Informantai, analizuodami trukdžius poreikių nustatyme, įžvelgia tokias problemas kaip tėvų nenoras išgirsti, adekvačiai įvertinti esamos situacijos *„...daugelis tėvų nepasako tikros tiesos ir daug ką pagražina, tik atsitikus nelaimei sako, oi, tai čia gi jis taip daro, nu bet čia jūs patys kalti. Tai labai apsunkina darbą ir bendravimą tiek su tėvais, tiek su pačiu neįgaliu klientu..."(A), „...didžiausias trukdis yra tėvai. Aš geriausiai žinau, ko reikia mano vaikui!..."(A), „...tėvai išmano viską geriausiai, jie tiesiog nesuvokia realios situacijos, neįvertina tikrų vaiko poreikių..."(C).* Neretai tėvai, dėl nuovargio ar kitų priežasčių, neadekvačiai vertina savo vaiko/jaunuolio negalią. Retas artimasis pripažįsta situaciją tokią, kokia ji yra iš tikrųjų, adekvačiai įvertina negalią turinčio jaunuolio poreikius.

Pagal LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo (2004) 20 straipsnį, darbingumo lygis nustatomas remiantis asmenį gydančių gydytojų, profesinės reabilitacijos ir kitų specialistų pateiktais dokumentais. Įstatyme pabrėžiama, kad darbingumo lygio nustatymo metu, procese dalyvauti turi teisę asmuo, kurio darbingumo lygis vertinamas, ir (ar) jo atstovas pagal įstatymą. Darbingumo lygį nustatanti institucija gali nuspręsti pakviesti asmenį ir (ar) jo atstovą pagal įstatymą dalyvauti nustatant darbingumo lygį. Tyrimo dalyviai akcentavo tokia opią problemą kaip darbingumo lygio nustatymo netikslumą, skaidrumo stoką šioje srityje *„...socialinis darbuotojas inicijuoja darbingumo lygio pervertinimą, nes apgyvendinimo savarankiško gyvenimo namuose paslaugos neatitinka ir neužtikrina kliento poreikių, faktiškai jam reikalinga globa..."(B), „...ką jau slėpti – ir skaidrumo<...>asmens darbingumo lygis po pervertinimo lieka tas pats, nepakitęs, nes, anot medikų vertinimo, nėra pagrindo padidinti asmens nedarbingumo lygio..."(B).*

Socialiniai darbuotojai pažymėjo, kad yra didelis asmeninių asistentų pagalbos trūkumas, informantai pastebėjo, kad jeigu proto negalią turintys jaunuoliai turėtų tokią galimybę, poreikių nustatymo kokybė ženkliai pagerėtų *„...Lietuvoje formaliai jau veikianti*

asistento pareigybė tikrai neatspindi tikrojo asmeninio asistento funkcijų, todėl nesuklyskite vertindami<...>, <...>dalykai, kurie labai apsunkina kliento poreikius yra tai, kad mūsų klientai neturi tiesioginio asmeninio asistento pagalbos...“(B). Asmeniniai asistentai galėtų skirti daugiau dėmesio konkrečiam jaunuoliui, pažinti jo aplinką, dalyvauti jo gyvenime, teiktų palaikymą, jeigu jaunuoliui iškiltų neaiškumų vienoje ar kitoje situacijoje.

„Dėl Socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų kvalifikacinių reikalavimų, socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų profesinės kvalifikacijos kėlimo tvarkos bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašų patvirtinimo“ (2006) nurodoma, kad socialinis darbuotojas, vertindamas socialinio darbo su asmeniu, šeima ar bendruomene ir pagalbos jiems teikimo veiksmingumą, turi gebėti telkti kitus specialistus įvertinti pagalbos veiksmingumą, teikti siūlymus įstaigos, įmonės, organizacijos, kurioje jis dirba, vadovui dėl socialinių paslaugų organizavimo ir socialinių paslaugų kokybės bei atkreipti valstybės ir savivaldybių institucijų dėmesį į aplinkybes, dėl kurių kyla socialinės problemos, analizuoti socialinę sritį reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimą, esant reikalui, teikti pasiūlymus jiems tobulinti. Informantai pastebi, kad, kreipdamiesi dėl klientų/proto negalią turinčių jaunuolių į kitus specialistus, neretai susiduria su negaliai būdingų nukrypimų neišmanymu *„...šita bėda gimė iš to, kad Lietuvoje labai trūksta kompetetingų gydytojų, kurie nepataikautų tėvams, o aiškiai dėstytų, kas yra svarbu...“, „...kol kas tik kaltina vieni kitus, daktarai viską moka, tėvai viską žino, o socialiniai yra idiotai, kurie nieko neišmano, jie pasak X turi daryti viską, kad tėvai būtų laimingi...“(A).* Socialiniai darbuotojai, tarpininkaudami, atstovaudami proto negalios jaunuoliams, dažnai susiduria su kitų specialistų proto negaliai būdingų ypatumų nežinojimu. Dažnai proto negalia suvienodinama su psichine negalia, o tai nėra tas pats, taigi netinkamai nustatytai negaliai teikiama pagalba gali nepadėti, o atvirkščiai – pakenkti. Tėvai dažnai priešinasi gydytojų nurodymams, nes jų vaikas, jų nuomone, tikrai neturi jokių problemų arba atvirkščiai, tėvai įvardina visiškai kitas problemas ir tam, kad būtų ramu, gydytojai padaro taip, kaip to nori tėvai, nepaisant to, jog nuo to jaunuolių problemos taip ir lieka neišspręstos.

Kita, informantų nuomone aktuali, problema – per mažas socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų, teikiančių socialines paslaugas jaunuoliams, skaičius. Norint teikti atitinkančią jaunuolių poreikius pagalbą, būtina didinti etatų skaičių *„jaunai moteriai, kuri turi protinę negalią ir augina kūdikį, faktiškai reikalinga intensyvi pagalba dvidešimt keturias valandas per parą. O to užtikrinti negalime“(B).* Kita informantė pažymi *„...trūksta darbuotojų, turime klientų, kur turi būti vienas su vienu, o mūsų du su dvidešimt penkiais ir pan....“(A).* Tyrime dalyvavę informantai pažymi, kad didelį trukdį nustatant jaunuolių turinčių proto negalią poreikius sudaro aukštesnių instancijų valdininkų požiūris į socialinę

pagalbą *„...tik kaltina vieni kitus, daktarai viską moka, tėvai viską žino, o socialiniai yra idiotai, kurie nieko neišmano, jie pasak valdininkų turi daryti viską, kad tėvai būtų laimingi...“(A), „...jeigu savivaldybės socialinis darbuotojas, valdininkas vertina asmenį nematydamas jo, tai ir matome šiandieninę situaciją, kokie asmenys gauna pagalbą ir kaip ji „kokybiškai“ yra teikiama...“(C).* Nuo pirminio poreikių įvertinimo priklauso kaip efektyviai bus ugdomas jaunuolio savarankiškumas, toks valdininkų požiūris apsunkina socialinių darbuotojų darbą nustatant klientų poreikius.

Apibendrinant visų informantų atsakymus į klausimą “Su kokiais trukdžiais susiduriate nustatant klientų poreikius?”, tyrimo duomenys atskleidė, kad socialiniai darbuotojai, nustatant klientų/proto negalią turinčių jaunuolių poreikius, susiduria su tokiais trukdžiais kaip klientų negebėjimas pasirūpinti savimi, jaunuolių bendravimo, dažnai dėl negalios, sunkumas, dažnas tėvų/artimųjų jaunuolių poreikių nepripažinimas, pagalbos būtinumo neįvertinimas. Tyrimo metu išaiškėjo tokia opi problema kaip darbingumo lygį nustatančių institucijų vertinimo objektyvumas. Socialiniai darbuotojai pažymėjo, kad yra didelis asmeninių asistentų trūkumas, nors tokios paslaugos jau pradėtos teikti bendruomenėse, tačiau jų dar nepakanka, jos vis dar nepasiekiamos daugeliui klientų. Kreipdamiesi pagalbos dėl savo klientų poreikių nustatymo į kitas institucijas, informantai dažnai susiduria su kitų specialistų, dirbančių tose institucijose, žinių apie proto negalią turinčius klientus trūkumu. Dažnai situacijos nėra įvertinamos adekvačiai, dėl to nukenčia klientas bei teikiamų paslaugų kokybė. Interviu metu informantai pažymėjo didelį klientų ir per mažą socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų skaičių, kaip vieną iš trukdžių nustatant proto negalią turinčių jaunuolių poreikius.

Siekiant atskleisti, kokie klientų/proto negalią turinčių jaunuolių artimųjų veiksmai trukdo poreikių nustatyme, interviu metu užduotas klausimas: “Kokie Jūsų kliento artimųjų veiksmai trukdo poreikių nustatymui?”. Analizuojant tyrimo informantų atsakymus, buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: artimųjų veiksmai, trukdantys nustatant poreikius, bei artimųjų padėtis visuomenėje (5 lentelė).

5 lentelė. Artimųjų veiksmai, kurie trukdo nustatyti proto negalią turinčių jaunuolių poreikius

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Artimųjų veiksmai, trukdantys nustatant poreikius	**Nepasitikėjimas socialiniu darbuotoju**	*<...>nepasitikėjimas dirbančiu personalu<...>G <...>nepasitiki mama<...>mamos nuomone<...>ką sakom mes, jis galvoja, kad tai yra melas ir žodžiu, nu čia labai trukdo<...>D*
	Nesupratimas, kokia	*<...>elementarus nesupratimas, kokias paslaugas iš viso*

5 lentelės tęsinys kitame puslapyje

5 lentelės tęsinys

	pagalba turi būti teikiama	*teikia įstaiga<...>A* *<...>dažnai painiojama, kokią pagalbą teikia įstaiga <...>G*
	Negalėjimas ir nenorėjimas priimti pagalbos	*<...>nuolatinis artimųjų kišimasis į darbo ir ugdymo procesą, nenorėjimas priimti pagalbos<...>D* *<...>tėvų, globėjų negalėjimas ir nenorėjimas priimti neigiamos informacijos apie neįgalų asmenį<...>A*
	Kliento nuteikimas prieš socialinį darbuotoją	*<...>artimieji klientui trukdo tuomet, kai bando nuteikti juos prieš darbuotojus<...>B* *<...>dažniausiai būna, kad ir vagiam ir, nu žodžiu, viską, socialiniai yra blogai <...>D*
	Pagalbos poreikio neigimas iš artimųjų pusės	*<...>artimieji kaip tik neigia pagalbos reikalingumą<...>C* *<...>artimieji tiesiog priešinasi dar labiau negu pats klientas<...>D*
	Klientų apsaugojimas nuo netinkamų bei nepriimtinų jo artimųjų veiksmų ir elgesio	*<...>nuolat stipriname ir konsultuojame klientą tais atvejais, kai motina reikalauja iš jo atiduoti lėšas ir asmens dokumentus, žemina jį ir plūsta vadindama necenzūriniais žodžiais, reikalauja nupirkti rūkalų ir alkoholio<...>D* *<...>būna taip, kad reikalauja atnešti asmenines lėšas ir atiduoti įsigytus daiktus<...>C* *<....>artimųjų veiksmai kliento poreikių nustatymui ne padeda, o dar gi daugeliu atveju – kenkia pačiam klientui<...>, <...>mūsų, socialinių darbuotojų, tikslas – apsaugoti klientą nuo jo artimų žmonių<...>B*
	Nebendradarbiavimas su socialiniu darbuotoju	*<...>bendradarbiavimo stoka iš artimųjų pusės <...>G* *<...>artimieji<...> nusisuka<...>nuo socialinio darbuotojo<..> <...>E* *<...>artimieji jie atsiriboję, jie prašo netrukdyti, nebendradarbiauja<...>F*
	Atsisakymas bendrauti su socialiniu darbuotoju	*<...>nebendravimas iš artimųjų pusės<...>E* *<...>nutrūkę ryšiai, nebendravimas - pagrindiniai trukdžiai<...>F*
Artimųjų padėtis visuomenėje	**Asocialus artimųjų elgesys**	*<...>artimieji yra asocialūs asmenys<...>B* *<...>asocialūs artimieji siekia pasinaudoti jų asmens duomenimis <...>B* *<...>tai asocialūs asmenys, praradę moralę, vertybių sistemą<...>B* *<...>tai yra tiesiog patys<...>asocialūs asmenys <...>C* *<...>dažniausiai būna asocialūs asmenys ir gal jie net labiau trukdo nei padeda, nu kad padeda tai ne<...>D*

Tyrimo rezultatai parodė, kad socialiniai darbuotojai susiduria su tokiais artimųjų veiksmais, trukdančiais nustatyti klientų/proto negalią turinčių jaunuolių poreikius, kaip nepasitikėjimas socialiniu darbuotoju, informantai kalba apie tokias iš artimųjų pusės sudaromas problemas *,,nepasitikėjimas dirbančiu personalu“(G), ,,labai sunku<...>nepasitiki mama<...>nes jis visvien yra linkęs klausytis, kaip ir, mamos, mamos nuomonę ir tada tai, ką sakom mes, jis galvoja, kad tai yra melas ir žodžiu, nu čia labai trukdo“(D),* socialiniai darbuotojai pažymi, kad nuolatinis klientų artimųjų Lietuvoje teikiamos socialinės pagalbos lyginimas su užsienio šalyse teikiamos pagalbos, socialine patirtimi, apsunkina tiriamųjų darbą *,,nuolatinis lyginimas su užsieniu ir kartais elementarus nesupratimas, kokias paslaugas iš viso teikia įstaiga“(A), ,,dažnai tenka išgirsti iš tėvų „o Danijoje taip ar kitaip“, sunku paaiškinti, kad mes stengiamės, bet gyvename Lietuvoje, o ne Danijoje“(G).* Artimųjų negalėjimas ir nenorėjimas priimti pagalbą *,,tėvų, globėjų negalėjimas ir nenorėjimas priimti*

neigiamos informacijos apie neįgalų asmenį“(A). Neįmanoma suteikti pagalbos, jeigu asmuo nepripažįsta jos poreikio, jaunuolių nuteikimas prieš socialinį darbuotoją iš artimųjų pusės *„jinai kartais jį nuteikia prieš mus, kad mes ten blogi socialiniai“(D).* Socialiniai darbuotojai savo darbe neretai susiduria ir su klientų artimųjų nepagrįstais kaltinimais, manoma, kad artimieji tokiu būdu mėgina apsaugoti save nuo tam tikros atsakomybės už savo artimojo veiksmus, tokiu būdu kai kurias asmenines nesėkmes perkelti ant socialinių darbuotojų pečių.

Analizuojant informantų pasisakymus, taip pat išryškėjo toks trukdis, kaip socialinio darbuotojo siūlomos pagalbos, poreikio neigimas iš artimųjų pusės *„...poreikį neigti kartu su klientu, ir nepripažįsta būna dažnai artimieji tų poreikių...“(C).* Dažnai informantai nesulaukia pagalbos iš jaunuolių artimųjų, o atvirkščiai – artimieji kelia nemažai problemų poreikių nustatyme, išryškėjo tokia paradoksali situacija, kad neretai socialiniams darbuotojams tenka apsaugoti savo klientą nuo jo artimųjų veiksmų *„mes nesiekiame, kad klientas nutrauktų ryšius su savo biologine motina<...>, tačiau nuolat stipriname ir konsultuojame klientą tais atvejais, kai motina reikalauja iš jo atiduoti lėšas ir asmens dokumentus, žemina jį ir plūsta vadindama necenzūriniais žodžiais, reikalauja nupirkti rūkalų ir alkoholio“(D).* Neretai socialiniams darbuotojams tenka apsaugoti savo klientą nuo jo artimųjų veiksmų.

Tyrimo metu išryškėjo tokie trukdžiai iš klientų artimųjų kaip nebendradarbiavimas su socialiniu darbuotoju, su klientu *„...trukdo, tai nebendradarbiavimas, neigimas, visiškas nebendravimas, nusisukimas, nusigręžimas...“(E), „...artimieji jie atsiriboję, jie prašo netrukdyti<...>jiems ir tas brolis nereikalingas, jie tarp savęs nepalaiko to ryšio...“(F),* informantai kalbėjo apie artimųjų nenorą bendrauti su socialiniu darbuotoju *„...nebendravimas iš artimųjų pusės...“, „...artimųjų požiūris<...>atsisakymas to žmogaus, nebenoras bendrauti...“(E).* Socialinių darbuotojų veikloje tam, kad būtų suteiktos kokybiškos paslaugos, atitinkančios kliento poreikius, labai svarbu pagalbos proceso metu bendradarbiauti su kliento/jaunuolio aplinka, artimaisiais, pačiu klientu, tuo atveju, kai bendradarbiavimas nevyksta, poreikių nustatymas bei tolimesnių paslaugų teikimas gali būti nesėkmingas.

Informantai išskyrė tokį trukdį iš proto negalią turinčių jaunuolių artimųjų pusės kaip pačių artimųjų gyvenimo būdas, tai – asocialus artimųjų elgesys, klientų artimieji negali suteikti jaunuoliui reikalingos pagalbos, nes jie patys dažnai turi problemų *„...artimieji yra asocialūs asmenys<...>asocialūs artimieji siekia pasinaudoti jų asmens duomenimis, pvz. mūsų klientų vardu gauti greitojo vartojimo kreditą, įsigyti prekių išsimokėtinai ir kitais būdais pasinaudoti...“(B), „...tai yra tiesiog patys socialiai neįgalūs ar kaip čia pavadint, asocialūs asmenys, ir jie tikrai, jie ne tai, kad padeda, bet kartais daro neigiamą įtaką...“(C).*

Klientų artimųjų asocialus elgesys trukdo suteikti jaunuoliui kompleksinę pagalbą. Toks klientų artimųjų gyvenimo būdas nesuteikia jaunuoliui jokios paramos iš artimųjų – jie patys turi socialinių problemų ir jiems patiems reikalinga pagalba.

Tyrimo metu išryškėjo tokie iš jaunuolių artimųjų pusės kylantys trukdžiai proto negalią turinčių jaunuolių poreikių nustatyme, kaip nepasitikėjimas socialiniu darbuotoju, nesupratimas, kokia pagalba turi būti teikiama, negalėjimas ir nenorėjimas priimti pagalbos, socialinio darbuotojo siūlomos pagalbos poreikio neigimas, nebendradarbiavimas su socialiniu darbuotoju bei pačiu klientu, artimųjų nenoras bendrauti su socialiniu darbuotoju, asocialus pačių klientų artimųjų gyvenimo būdas.

Tyrimo metu buvo siekiama atskleisti, kokie klientų/proto negalią turinčių jaunuolių artimųjų veiksmai padeda poreikių nustatyme, interviu metu užduotas klausimas: "Kokie Jūsų kliento artimųjų veiksmai padeda poreikių nustatyme?". Analizuojant tyrimo informantų atsakymus, buvo išskirta viena kokybinė kategorija: informacijos pateikimas socialiniam darbuotojui (6 lentelė).

6 lentelė. Artimųjų veiksmai, padedantys nustatyti proto negalią turinčių jaunuolių poreikius

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Informacijos pateikimas socialiniam darbuotojui	**Atviras pokalbis, poreikių išsakymas**	*<...>konstruktyvus, aiškus ir sąžiningas pokalbis<...>A* *<...>pirma pakalbam, iš to jau matosi, kokių paslaugų reikia<...>E*
	Išsamus informacijos pateikimas apie jaunuolį	*<...>išsami informacija apie neįgalų asmenį <...>A* *<...>artimieji tai informuodami, ką mėgo namuose vykdyt <...>G* *<...>artimieji apie tai dažniausiai papasakoja, mus įspėja <...>F*
	Bendradarbiavimas, inicijuotas socialinio darbuotojo	*<...>mes stengiamės, kad nenutrūktų bendradarbiavimas <...>A* *<...>stengiamės nenutraukti ryšių su šeimom <...>E* *<...>stengiamės, kad bendradarbiavimas, tai vat tas veiksmas, kad galinį ryšį gauti nuo artimųjų <...>F* *<...>bendradarbiavimas ir atsakomybės dalis, atsakomybės perkėlimas <...>G*

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniams darbuotojams, nustatant proto negalią turinčių jaunuolių poreikius, padeda tokie artimųjų veiksmai kaip atviras pokalbis, poreikių išsakymas *„pirma pakalbam, iš to jau matosi, kokių paslaugų reikia"(E),* naudingos išsamios informacijos apie klientą pateikimas *„išsami informacija apie neįgalų asmenį, be išankstinių nurodymų, ko turi būti išmokytas jų vaikas"(A), „artimieji tai informuodami, ką mėgo namuose vykdyt, kokie pomėgiai, sakykim, kokios yra baimės jų, kokia skaudžioji patirtis arba ko galima tikėtis"(G).* Išsami, laiku pateikta informacija skatina efektyvesnį poreikių nustatymą.

Informantai tyrimo metu pažymėjo, kad deda nemažas pastangas tam, kad nenutrūktų ryšys su kliento artimaisiais, kad vyktų sklandus bendradarbiavimas tarp įstaigos bei artimųjų ir jaunuolio, kad artimieji taip pat prisiimtų atsakomybę už jaunuolio gerovę *„...stengiamės*

nenutraukti ryšių su šeimom, tai ir tą atsakomybę perkeliam ant tų šeimų, jūs taip pat esate atsakingi už tuos asmenis, už jų gerovę ir visas teikiamas paslaugas...“(E), ,,...ta atsakomybė yra ir tų artimųjų, tai stengiamės, kad bendradarbiavimas, tai vat tas veiksmas, kad galinį ryšį gauti nuo artimųjų, tai va tikrai gerai padeda...“(F), ,,kad kliento artimieji taip pat pasijaustų, kad padeda žmogui, ne tik įstaiga...“(G). Socialiniam darbuotojui labai reikalinga ir naudinga bet kokia informacija apie klientą, o ypatingai jeigu ji suteikta kliento artimųjų, svarbi laiku suteikta informacija. Manoma, kad artimieji geriausiai žino, ko reikėtų jaunuoliui tam, kad jis pasitikėtų savimi bei galėtų tapti savarankiškesnis.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniams darbuotojams proto negalią turinčių jaunuolių poreikių nustatyme padeda tokie artimųjų veiksmai, kaip išsamios, laiku suteiktos informacijos pateikimas, atviras, nuoširdus pokalbis tarp socialinių darbuotojų ir jų klientų artimųjų. Siekdami savo klientų/proto negalią turinčių jaunuolių gerovės, socialiniai darbuotojai stengiasi, kad nenutrūktų bendradarbiavimas tarp kliento, artimųjų ir socialinių darbuotojų.

Siekiant atskleisti, kokie klientų/proto negalią turinčių jaunuolių poreikiai nustatomi lengviausiai, interviu metu užduotas klausimas: “Kokius Jūsų kliento poreikius sekasi nustatyti lengviausiai?”. D. Juodkaitė (2013) teigia, kad užtikrinus bendrųjų paslaugų prieinamumą asmenims su negalia, automatiškai mažėja individualaus pritaikymo bei specialių paslaugų poreikis. Svarbu pažymėti, kad bendrosios paslaugos turi būti ne tik prieinamos, bet taip pat tenkinti asmenų su negalia poreikius. Reikalingas visapusiškas asmenų su negalia poreikių vertinimas, atliekamas vadovaujantis socialiniu negalios modeliu, kai vertinami bei dėmesio susilaukia ne tik mediciniai, bet ir socialiniai, švietimo, kultūriniai ir kiti poreikiai. Analizuojant tyrimo informantų atsakymus, buvo išskirta viena kokybinė kategorija: kasdieniniai poreikiai, susiję su fiziologinių poreikių tenkinimu, kasdieniniai poreikiai, susiję su saviraiška (7 lentelė).

7 lentelė. Proto negalią turinčių jaunuolių lengviausiai nustatomi poreikiai

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Kasdieniniai poreikiai, susiję su fiziologinių poreikių tenkinimu	**Maisto poreikis**	*<...>lengviausia nustatyti, pvz. maisto poreikis<...>B* *<...>toks poreikis kaip maisto, reikia maisto<...>E*
		<...>ką mėgsta iš patiekalų, paprasčiausių, žemiausių tų poreikių yra lengviausia <...>F
	Namų ruošos poreikis	*<...>iš karto išryškėja <...> namų ruošos įgūdžių stoka<...>B* *<...>lengviausiai yra nustatyti namų ruošos įgūdžių ugdymo poreikį<...>C*
	Buitiniai poreikiai	*<...>buitinius <...>lengviausiai<...>E* *<...>buities, pavyzdžiui, kaip sugeba tvarkyti buitį<...>A* *<...>rūpinimasis buitimi tikrai vienas iš lengviausiai nustatomų poreikių<...>G* *<...>tvarkymosi, buitinius įgūdžius yra tikrai lengviausia<...>C*

7 lentelės tęsinys kitame puslapyje

7 lentelės tęsinys

	Higienos poreikis	*<...>iš karto išryškėja ir asmens higienos<...>B* *<...>higienos įgūdžius, tuos ir yra lengviausiai<...>C* *<...>kas būna matoma labiausiai, pavyzdžiui, higiena<...>D*
	Savitvarkos poreikis	*<...>lengviausiai yra nustatyti<...>savitvarkos<...>C* *<...> lengviausiai<...>tvarkymosi įgūdžiai, savitvarkos<...>D*
Kasdieniniai poreikiai, susiję su saviraiška	**Bendravimo poreikis**	*<...> didelis noras bendrauti<...>E* *<...>lengvai yra nustatomas bendravimo poreikis, juk tai taip akivaizdu<...>G* *<...>bendravimo poreikius<...>F*
	Laisvalaikio poreikis	*<...> ką mėgsta iš užsiėmimų, ką mėgsta, sakykim, ko jam reikia iš aprangos<...>G* *<...>laisvalaikio vienareikšmiškai<...>A*

Tyrimu atskleista, kad lengviausiai socialiniams darbuotojams sekasi nustatyti tuos poreikius, kurie yra susiję su fiziologinių poreikių tenkinimu – tai maisto poreikis *„...kas labiausiai matoma, tą ir lengviausia nustatyti, pvz. maisto poreikis...“(B), „...toks poreikis kaip maisto, reikia maisto...“(E),* buitiniai poreikiai *„...buitinius <...>lengviausiai...“(E), „...tvarkymosi, buitinius įgūdžius yra tikrai lengviausia...“(C),* namų ruošos poreikiai *„...iš karto išryškėja <...> namų ruošos įgūdžių stoka...“(B),* savitvarkos *„...lengviausiai<...>tvarkymosi įgūdžiai, savitvarkos...“(D),* akivaizdus yra ir higienos poreikis *„...kurie lengviausiai<...>kas būna matoma labiausiai, pavyzdžiui, higiena...“(D).* Maisto ruoša, buities tvarkymas ir t.t. – vieni iš pagrindinių poreikių, be kurių proto negalią turintys jaunuoliai nesugebės savarankiškai tvarkyti savo gyvenimo.

Taip pat svarbūs tokie poreikiai, kurie susiję su jaunuolių, turinčių proto negalią, saviraiška. Tai tokie poreikiai kaip bendravimo *„...kad į akis lindimas, kad jį įvertintų, kad pripažintų, dėmesio toks visą laiką norėjimas ir kone kiekvienas toksai...“(E),* laisvalaikio *„...nustatomi tai gal tokie pagrindiniai poreikiai: ką mėgsta iš užsiėmimų, ką mėgsta, sakykim, ko jam reikia iš aprangos, paprasčiausių, žemiausių tų poreikių yra lengviausia...“(G).* Nustatant jaunuolio poreikius svarbu pastebėti jo gebėjimą bendrauti, užmegzti ir palaikyti ryšį, nustatyti gebėjimą savarankiškai atlikti visas jo gyvenimui svarbias veiklas, kadangi tolimesniame savarankiškame gyvenime bendruomenėje jis pats turės mokėti pasirūpinti savimi.

Jaunuoliams, išeinantiems į savarankišką gyvenimą bendruomenėje, reikės rūpintis ne tik savo fiziologiniais poreikiais – ne mažiau svarbūs yra ir saviraiškos, socialiniai poreikiai, tokie kaip bendravimas, bendradarbiavimas su aplinkiniais, mokėjimas paprašyti pagalbos – tai vieni svarbiausių poreikių jaunuolių savarankiškame gyvenime.

Įdomu pastebėti, kad informantai, dirbantys Savarankiškuose gyvenimo namuose, tėvystės įgūdžių ugdymą išskyrė kaip lengviausiai nustatomą poreikį *„...lengviausia nustatyti „...vienareikšmiškai – tėvystės įgūdžių srityje pagalbos reikia visiems mūsų klientams...“(B), <...>dėl tėvystės įgūdžių – labai akivaizdūs dalykai, jaunos moterys nesugeba vaikų*

nuprausti, pagaminti maisto, pamaitinti, užtikrinti sveikatą tausojančio dienos režimo ir pasirūpinti emociniais vaikų poreikiais...“(D).

Apibendrinant visų informantų atsakymus į klausimą “Kokius Jūsų kliento poreikius sekasi nustatyti lengviausiai?”, tyrimo duomenys atskleidė, kad socialiniams darbuotojams lengviausiai sekasi nustatyti proto negalią turinčių jaunuolių kasdieninius poreikius, susijusius su fiziologinių poreikių tenkinimu, bei poreikius, susijusius su jaunuolių saviraiška (maisto, namų ruošos, buitinių, savitvarkos, higienos, bendravimo, laisvalaikio) poreikius. Pastebėtina, kad tyrime dalyvavę Savarankiškuose gyvenimo namuose dirbantys socialiniai darbuotojai išskyrė tėvystės įgūdžių ugdymo svarbą kaip lengviausiai nustatomą poreikį.

Siekiant atskleisti, kokie sunkumai kyla socialiniams darbuotojams klientų/proto negalią turinčių jaunuolių poreikių nustatyme, interviu metu užduotas klausimas: “Kokius Jūsų kliento poreikius sekasi nustatyti sunkiausiai?”. Analizuojant tyrimo informantų atsakymus buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: poreikiai, susiję su sveikata, poreikiai, susiję su finansų valdymu (8 lentelė).

8 lentelė. Proto negalią turinčių jaunuolių sunkiausiai nustatomi poreikiai

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Poreikiai, susiję su sveikata	**Sunkumai nustatant sveikatos poreikius**	*<...>vėliau, pradeda ryškėti ir sveikatos problemos<...>B* *<...>sunkiausiai nustatyti poreikį<...>apsilankymo pavyzdžiui pas psichologą ar kitokius specialistus<...>C* *<...>sveikata, vieni skundžiasi - man tas skauda, man tas skauda, o kiti nutyli <...>F*
	Emocinės sveikatos užtikrinimo/stiprinimo poreikis	*<...>sunku nustatyti tos meilės poreikį, ar jam reikia, kiek reikia <...>E* *<...>dėl savo negalios klientai dažnai nesugeba įvardinti tokių emocijų kaip liūdesys, nusivylimas, skausmas<...>G*
Poreikiai, susiję su finansų valdymu	**Sunkumai, kylantys nustatant finansinius poreikius**	*<...>finansų valdymo poreikius sunku nustatyti<...>C* *<...> sunki finansinė padėtis<...>, <...>kenčia neįgalieji, nes jų poreikiai biurokratinėse džiunglėse užtikrinami labai vangiai<...>B* *<...>finansų įgūdžiai turbūt būtų sunkiausia <...>D*
	Sunkumai išmokant skolas anstoliams	*<...>sunkiausia, kai su socialiniu darbuotoju nekalba antstoliai<...>C* *<...>retas antstolis supranta, kokia socialinio darbuotojo funkcija ir kad skolininkas net nesuvokia, kokiu klausimu kreipiamasi į antstolį<...>B*

Informantai, kalbėdami apie kylančius sunkumus nustatant proto negalią turinčių jaunuolių poreikius, pažymėjo tokius sunkumus kaip sveikatos poreikio nustatymas *„sunku tik įgyvendinti<...>tarkime, imkime sveikatos priežiūros sistemą<...>, <...>vėliau, pradeda ryškėti ir sveikatos problemos, jas sprendžiame taip pat, palydime žmones pas gydytoją ir pan.“(B), „sveikata, vieni skundžiasi - man tas skauda, man tas skauda, o kiti nutyli ir tiesiog pagalvoji, kodėl jau senai galėjai ką padaryti, tai va tas sunku“(F),* dėl negalios jaunuoliai dažnai nesugeba paaiškinti socialiniam darbuotojui, kaip iš tikrųjų jie jaučiasi, informantai ne visada gali atpažinti, užtikrinti emocinės sveikatos poreikį *„sunku nustatyti tos meilės poreikį, ar jam reikia, kiek reikia, nu, kad reikia tai be abejonių, bet kiek, kiek, kur ta riba kiek jam reikia“(E).* Nelengva nustatyti, išmatuoti emocinę kliento būseną.

Viena informantė kalbėjo, kad, teikiant visapusišką pagalbą jaunuoliams, dažnai tenka lydėti klientą į sveikatos įstaigas ir tuo pačiu susidurti su neigiamu sveikatos priežiūros specialistų požiūriu į socialinio darbuotojo pagalbą *„...imkime sveikatos priežiūros sistemą. Žmogui reikalinga skubi gydytojo konsultacija dėl ūmių skausmų. Socialinis darbuotojas palydi klientą pas gydytoją, tačiau būna ne visada įleidžiamas į gydytojo kabinetą kartu su klientu. Nes, gydytojo teigimu, asmuo yra veiksnus, be to, socialinis darbuotojas neturi įgaliojimo<...>gydytojo supratimu, nėra jokio reikalo užeiti į gydytojo kabinetą. Likęs vienas gydytojo kabinete klientas pasimeta, sutrinka, negali tiksliai apibūdinti savo sveikatos būklės, į klausimą „kaip dažnai kartojasi skausmo priepuoliai“ atsakyti negali, nes nesuvokia sąvokos „dažnai“, todėl išsigandęs atsako, kad „man neskauda“..."(B).* Socialiniams darbuotojams dažnai tenka atstovauti savo klientus sveikatos priežiūros įstaigose, kai kurie sveikatos priežiūros specialistai yra linkę bendradarbiauti su klientą atstovaujančiais asmenimis, bet dažnai pasitaiko ir kitokių požiūrių į atstovaujantį asmenį, tai labai apsunkina socialinių darbuotojų pagalbos jaunuoliui teikimą.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialiniai darbuotojai dažnai susiduria su jaunuolių finansų valdymo poreikių nustatymų problemomis *„...finansų valdymo sunku..."(C), „...finansų įgūdžiai turbūt būtų sunkiausia, jo, taip..."(D)*, neretai socialiniams darbuotojams tenka bendradarbiauti su antstolių kontoromis, kadangi dauguma klientų turi paėmę kreditus, kurių nesugeba grąžinti *„...sunkiausia, kai su socialiniu darbuotoju nekalba antstoliai...", „...atvyksta gyventi į mūsų įstaigą prapuolęs dideliuose rūpesčiuose dėl daugiatūkstantinių kreditų sumų..."(B).* Finansiniai sunkumai dažnai lydi jaunuolius, kurie tik pradėjo savarankišką gyvenimą ir neturi įgūdžių ar žinių, kaip teisingai elgtis su finansiniais įsipareigojimais.

Apibendrinant informantų atsakymus į klausimą "Kokius Jūsų kliento poreikius sekasi nustatyti sunkiausiai?", tyrimo duomenys atskleidė, kad sunkiausiai socialiniams darbuotojams sekasi nustatyti proto negalią turinčių jaunuolių sveikatos poreikius, tokius kaip apsilankymo pas specialistus būtinumą. Teikiant visapusišką pagalbą jaunuoliams, dažnai tenka lydėti klientą į sveikatos įstaigas, atstovaujant jaunuolių interesus informantai susiduria su neigiamu sveikatos priežiūros specialistų požiūriu į socialinį darbuotoją. Tyrimo dalyviai dažnai susiduria su finansinių klientų poreikių nustatymo problemomis, neretas jaunuolis turi skolų, dažnai paimami greitieji kreditai, dauguma turi reikalų su antstolių kontoromis, klientus lydi nepadengtos skolos, kurių jie nesugeba grąžinti.

3.2.2. Socialinė pagalba proto negalią turintiems jaunuoliams (savarankiškumo skatinimas, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas)

K. Samašonok (2013) teigimu, neparuošus ugdytinio savarankiškam gyvenimui, nesuteikus tam tikrų žinių ir nesuformavus įgūdžių, jis bus pasmerktas sunkumams. Todėl būtina ieškoti būdų, kaip tinkamai organizuoti ugdymo procesą, kokias veiklas organizuoti, kokias ugdymo programas taikyti, kokiais ugdymo būdais ir metodais veikti globos namų socialiniams darbuotojams rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Klausimu "Kokius savarankiško gyvenimo įgūdžius sekasi ugdyti lengviausiai/sunkiausiai?" siekta išsiaiškinti, kokius savarankiško gyvenimo įgūdžius proto negalią turintiems jaunuoliams socialiniams darbuotojams, dirbantiems Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose, sekasi ugdyti lengviausiai ir kokius sunkiausiai. Analizuojant gautus duomenis buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: lengviausiai ugdomi savarankiško gyvenimo įgūdžiai, sunkiausiai ugdomi savarankiško gyvenimo įgūdžiai (9 lentelė).

9 lentelė. Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas proto negalią turintiems jaunuoliams

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Lengviausiai ugdomi savarankiško gyvenimo įgūdžiai	**Maisto gaminimo įgūdžiai**	*<...>maisto gaminimas<...> A* *<...> pradedam nuo nesudėtingų sumuštinių, o vėliau, žiūrėk, ir pyragas išeina<...>G* *<...>jau tradicija tapo picos kepimo penktadieniais<...>A* *<...> maisto gamybos įgūdžiai <...>F*
	Namų ruošos įgūdžiai	*<...>namų ruošos, pradedant nuo gaminimo, baigiant tvarkymosi kambaryje<...>C* *<...>manau, namų ruošos įgūdžiai<...>F* *<...>lengviausiai ugdomi labai nesudėtingi namų ruošos įpročiai<...>B*
	Savitvarkos įgūdžiai	*<...>savitvarkos<...>įgūdžius<...> tokius, paprastesnius<...>E* *<...>jaunuoliai lengviau ugdosi tokius kaip savitvarkos įgūdžius<...>G* *<...> savitvarkos įgūdžių turi<...>F*
	Darbiniai įgūdžiai	*<...> aplinkos tvarkymo<...>, <...>gražinti aplinką, darbinių įgūdžių ugdymas<...>A* *<Jaunuoliai lengviau ugdosi aplinkos tvarkymo įgūdžius<...> kažkokie darbeliai<...>F*
	Naudojimosi viešuoju transportu įgūdžiai	*<...>sėkmingai išmokiname žmones nuvažiuoti konkrečią kelio atkarpą visuomeniniu transportu<...>B* *<...>kiekvieną dieną mūsų gyventojai naudojasi viešojo transporto paslaugomis, kalbame, aiškiname apie tai, kaip elgtis kelionės metu<...>C*
Sunkiausiai ugdomi savarankiško gyvenimo įgūdžiai	**Socialinio bendravimo įgūdžiai**	*<...>bendravimo įgūdžiai labai prasti, elementariausių mandagumo taisyklių reikia priminti<...>E* *<...>bendravimas be saiko, labai sunku jį suvaldyti<...>G* *<...>kariauji su jų nuostatom, su jų išankstesne patirtim, išmoktais bendravimo dalykais kažkokiais tai. Bendravimo įgūdžius ugdyti sunkiausiai <...>A*
	Mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymas	*<...>sunkiausia ugdyti tuos įgūdžius, kurie reikalingi mokėti naudotis technika: pvz. kompiuterine, mokėti naudotis telefonu<...>A* *<...>labai sunku paaiškinti, kad nuolatinis darbas – tai ne pramoga, kad kasryt būtina keltis ir važiuoti į darbą<...>G*
	Pinigų valdymo įgūdžių ugdymas	*<....>sunkiausiai yra ugdyti finansų tvarkymo įgūdžius<...>C* *<...>dėl pinigų, gal dėl finansinių jų įgūdžių, yra žymiai sunkiau<...>D* *<...>finansinius sunku, nes dauguma nesuvokia pinigų vertės, jau nekalbant apie skaičiavimą<...>G* *<...>kad turim tokių, kurie nepažįsta pinigų<...>E*

9 lentelės tęsinys kitame puslapyje

9 lentelės tęsinys

		<...>grąžos neskaičiuoja, nemoka, nesugeba<...>E *<....>sunkiausiai yra ugdyti finansų tvarkymo įgūdžius<...>C* *<...>dėl pinigų, gal dėl finansinių jų įgūdžių, yra žymiai sunkiau<...>D* *<...>finansinius sunku, nes dauguma nesuvokia pinigų vertės, jau nekalbant apie skaičiavimą<...>G* *<...>kad turim tokių, kurie nepažįsta pinigų<...>E* *<...> grąžos neskaičiuoja, nemoka, nesugeba<...>E*
	Tėvystės įgūdžiai	*<...>protinės negalios asmenims<...> tėvystės įgūdžių išugdyti yra neįmanoma<...>D* *<...>sunkiausiai yra ugdyti<...>tėvystės įgūdžius, galima sakyti, kad tai yra tiesiog neįmanoma išugdyti juos<...>C*

Tyrimo metu socialinių darbuotojų buvo paprašyta pareikšti savo nuomonę, kokius savarankiško gyvenimo įgūdžius proto negalią turintiems jaunuoliams sekasi ugdyti lengviausiai. Informantai išskyrė tokius lengviausiai ugdomus įgūdžius kaip maisto gaminimo įgūdžiai **„***maisto gaminimas<...>kam gi nepatinka maistas?“(A),* maisto gaminimas teikia jaunuoliams pasitenkinimą, nesudėtingi namų ruošos darbai *„namų ruošos, pradedant nuo gaminimo, baigiant tvarkymosi kambaryje“(C), „lengviausiai ugdomi labai nesudėtingi namų ruošos įpročiai“(B),* savitvarkos įgūdžius *„savitvarkos<...>įgūdžius<...>tokius, paprastesnius“(E),* darbinius įgūdžius, informantai kalbėjo, kad labiausiai jaunuoliai įsijungia į aplinkos tvarkymą, socialiniai darbuotojai dažnai primena, jog svarbu rūpintis ne tik savimi, bet ir aplinka - tai įrodo tokie tiriamųjų teiginiai: *<...>gražinti aplinką, darbinių įgūdžių ugdymas taip pat teikia malonumo, nes smagu pačių užaugintą gėlę nusiskinti ir pasipuošti kambarį“(A).* Jaunuoliai, žinoma, priklausomai nuo negalios sunkumo, mėgsta kartu su kitais pasigaminti kokį nors nesudėtingą patiekalą, nesunkiai sekasi išugdyti namų ruošos įgūdžius, tokius kaip indų plovimas, grindų šlavimas, plovimas, naudojimasis dulkių siurbliu ir t.t.

Įdomu pastebėti, kad informantams nesunkiai sekasi ugdyti ir naudojimosi viešuoju transportu įgūdžius: *„sėkmingai išmokiname žmones nuvažiuoti konkrečią kelio atkarpą visuomeniniu transportu“(B).* Labai svarbu, kad jaunuolis galėtų pats savarankiškai pasiekti tam tikrą miesto tašką, tokie įgūdžiai jam bus reikalingi pradedant gyventi savarankiškai.

Sunkiausiai proto negalią turintiems jaunuoliams socialinių darbuotojų teigimu ugdomi socialinio bendravimo įgūdžiai: *„kad kito nepašieptų, kad nesišaipytų iš kitų, kad save vertintų adekvačiai ir kitų durneliais nevadintų, va tokius įgūdžius sekasi ugdyti sunkiausiai“(E), „dauguma visiškai nemoka bendrauti, dažnai dalina keiksmažodžius, nevaldo emocijų, negali užmegzti ryšio su kitais jaunuoliais“(G).* Gyvenant savarankiškai bendruomenėje jaunuolis privalės laikytis elgesio normų, gerbti kitus, mokėti užmegzti ryšį su kitais bendruomenės nariais.

Mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymas *„sunkiausia ugdyti tuos įgūdžius, kurie reikalingi mokėti naudotis technika: pvz. kompiuterine, mokėti naudotis telefonu“(A),* jaunuoliai dažnai naudoja telefoną pramogai *„jeigu turi mobilųjį, tai nebūtinai skambins globėjai ar mamai, dar*

ir policiją išsikvies reik nereik“(A), informantė pažymėjo tokį sunkumą kaip paties jaunuolio pareigų, susijusių su darbo santykiais, jam išaiškinimas *„labai sunku paaiškinti, kad nuolatinis darbas – tai ne pramoga, kad kasryt būtina keltis ir važiuoti į darbą“(G).* Socialiniai darbuotojai nuolat skatina jaunuolius mokytis, stengtis įgyti darbui reikalingus įgūdžius, klientas, kuris turi žinių, turi darbinę patirtį, žymiai lengviau pritaps bendruomenėje.

Proto negalios jaunuoliai dažnai nesugeba valdyti finansų, tad tokio įgūdžių ugdymas, pasak informantų, yra vienas iš sunkiausių ir kartais net neįgyvendinamų: *„protinės negalios asmenims asmens finansų <...> įgūdžių išugdyti yra neįmanoma“(B), „norisi, kad pats nuvažiuotų nusipirkti, bet grąžos neskaičiuoja, nemoka, nesugeba“(E).* Pažymėtina, kad jeigu jaunuolis ir neišmoktų valdyti finansų dėl savo negalios, pilnavertiškam gyvenimui bendruomenėje jam padėtų asmeninio asistento buvimas šalia ir jo pagalba.

Pabrėžtina, kad Savarankiško gyvenimo namų socialiniai darbuotojai, dalyvaujantys tyrime, kalbėjo apie tėvystės įgūdžių ugdymo sunkumą, informantai atskleidė, kad tokių įgūdžių proto negalią turintiems jaunuoliams išugdyti neįmanoma *„užaugę globos namuose, be artimųjų, niekuomet nepatyrę meilės, jie nesuvokia, kad į verkiantį kūdikį reikia sureaguoti, paimti ant rankų, nuraminti<...>, <...>jie nesupranta, kad negalima kūdikio palikti vieno kambaryje ir išeiti į lauką rūkyti“(B).* Informantai pabrėžė, kad kai kurie jų klientai jau yra susikūrę šeimas, augina mažamečius vaikus, tačiau labai dažnai jie patys išėję iš vaikų globos namų ir visiškai neturi tėvystės įgūdžių, kurių, anot tiriamųjų, proto negalią turintiems jaunuoliams išugdyti neįmanoma.

Vadinasi, lengviausiai ugdomais savarankiško gyvenimo įgūdžiais laikomi tokie įgūdžiai kaip maisto gaminimo (maisto gaminimas teikia jaunuoliams pasitenkinimą), nesudėtingi namų ruošos darbai, savitvarkos įgūdžiai. Informantai teigė, kad nesunkiai sekasi išugdyti namų ruošos įgūdžius, tokius kaip indų plovimas, grindų šlavimas, plovimas, naudojimasis dulkių siurbliu ir t.t. Darbinių įgūdžių jaunuoliai dažniau įgauna per aplinkos tvarkymą, socialiniai darbuotojai dažnai primena, jog svarbu rūpintis ne tik savimi, bet ir aplinka. Įdomu pastebėti, kad informantams nesunkiai sekasi ugdyti ir naudojimosi viešuoju transportu įgūdžius.

Sunkiausiai, anot socialinių darbuotojų, yra ugdomi socialinio bendravimo įgūdžiai, taip pat mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymas. Proto negalios jaunuoliai dažnai nesugeba valdyti finansų, tad tokio įgūdžio ugdymas, pasak informantų, yra vienas iš sunkiausių ir kartais net neįgyvendinamų. Pažymėtina, kad jeigu jaunuolis ir neišmoktų valdyti finansų dėl savo negalios, pilnavertiškam gyvenimui bendruomenėje jam padėtų asmeninio asistento buvimas šalia ir jo pagalba. Pabrėžtina, kad Savarankiško gyvenimo namų socialiniai darbuotojai,

dalyvaujantys tyrime, kalbėjo apie tėvystės įgūdžių ugdymo sunkumą, informantai atskleidė, kad tokių įgūdžių proto negalią turintiems jaunuoliams išugdyti neįmanoma.

Remiantis Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijose (2007) suskirstytomis savarankiško gyvenimo įgūdžių kategorijomis, informantams buvo užduotas klausimas „Kaip Jūs ugdote socialinio bendravimo įgūdžius?“. Analizuojant tyrimo informantų atsakymus buvo išskirtos keturios kokybinės kategorijos: socialinio bendravimo įgūdžių ugdymas per bendrąją veiklą, per asmeninį pavyzdį, per kitų asmenų pavyzdį bei bendravimo įgūdžių ugdymas konsultuojant ir mokant kalbėtis (10 lentelė).

10 lentelė. Socialinių darbuotojų patirtys ugdant proto negalią turinčių jaunuolių socialinio bendravimo įgūdžius

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Socialinio bendravimo įgūdžių ugdymas per bendrąją veiklą	**Dalyvavimas bendrosiose šventėse, talkose, renginiuose, išvykose, bendruomenių veiklose**	*<...>bendravimo įgūdžius geriausia sekasi ugdyti organizuojant talkas arba bendras šventes<...>A* *<Socialinio bendravimo - tai organizuojam įvairius renginius<...>F* *<...>per išvykas, kad būtų tarp žmonių, kad ir į koncertus, į teatrą, į kiną, kur yra didelė masė žmonių, kad išmoktų būti tarp žmonių<...>F* *<...>organizuojamos bendros šventės, pasikviečiame svečių, dažnai patys važiuojame į svečius, skatiname jaunuolius bendrauti<...>G*
	Palydint klientą į kitas institucijas, įstaigas	*<...>lydėdami klientą į įvairias įstaigas, banką, parduotuvę, socialinės paramos centrą<...>B* *<...>palydint klientą į įstaigas, institucijas, mokiname kaip elgtis, kaip nuvykti, ką pasakyti<...>G*
Socialinio bendravimo įgūdžių ugdymas per asmeninį pavyzdį	**Skatinant klientą komunikuoti, bendrauti**	*<...>skatinant klientą kuo daugiau komunikuoti, reikšti savo nuomonę, parodyti savo jausmus<...>D* *<...>darbuotojas turi nuolat rodyti klientui mandagaus bendravimo pavyzdį, skatinti jaunuolį pačiam pasiryžti bendrauti<...>B* *<...>per bendravimą, komunikaciją<...>E*
	Parodant asmeninį pavyzdį, paaiškinant	*<...>socialinio bendravimo<...>dažniausiai per patį pavyzdį, pats rodai, kad reik su visais mandagiai bendraut, nerėkaut, nešūkaut, gražiai, ramiai<...>D* *<...>visada paaiškinu, parodau mandagaus bendravimo pavyzdį<...>G*
Bendravimo įgūdžių ugdymas per kitų asmenų pavyzdį	**Kalbant apie kitų asmenų netinkamą bendravimą**	*<...>ugdome per pavyzdžius<...>kad nematyti kitų netinkamo bendravimo, o žiūrėti save<...>E* *<...>svarbu, kad suprastų, jog kitų poelgiai, bendravimas ne visada tinkamas, tad paaiškinu, kad tu, pavyzdžiui, neturi taip elgtis, kito asmens elgesys netinkamas<...>G*
	Per praktinius pamokymus	*<...>per praktinius kažkokius pamokymus <...>E* *<...>atsisėdame ir suvaidiname situaciją, pamokome kaip reikia elgtis, bendrauti ir kalbame kaip nedera<...>G*
Bendravimo įgūdžių ugdymas konsultuojant ir mokant kalbėtis	**Socialinio bendravimo įgūdžių ugdymas konsultuojant jaunuolį**	*<...>jeigu iškyla kažkokia konfliktinė situacija ir keikiasi, ir naudoja necenzūrinius žodžius, tai visada po to seka konsultacija<...>C* *<...>dažniausiai<...>per konsultacijas, tiesiog skatinam klientą išsakyt savo nuomonę <...>D* *<...>konsultuojame pagarbos kitam, tolerancijos, žmogaus teisių klausimais, aiškiname apie patyčių pasekmes<...>B*
	Mokinant paprašyti kitų pagalbos	*<...> skatiname klientus išdrįsti paprašyti darbuotojų arba kitų žmonių pagalbos <...>B* *<...>visuomet pabrėžiame, kad klaustų žmonių pagalbos <...>D*

10 lentelės tęsinys kitame puslapyje

10 lentelės tęsinys

	Konsultacijos dėl patyčių atvejų	*<...>skatinome ne tik nesityčioti, tačiau ir patiems būti aktyviems, jeigu pastebi patyčias<...>B* *<...>kalbam apie patyčių prevenciją pas mus ne tik įstaigoj, bet ir pačioj visuomenėj, apie pasekmes ir priežastis kaip psichologines, taip ir emocines žmonėms<...>C*
	Socialinio bendravimo įgūdžių ugdymas per bendrus pokalbius	*<...>daug kalbame apie jausmus <...>B* *<...>kalbame apie tai, kas galima buvo padaryti ir tai, kas nepadaryta ir panašiai<...>C* *<...>bendravimo įgūdžių<...>tai tada bandom irgi išsitart, paaiškint, kad taip negalima<...>D* *<...>pakalbam, kad reikia maloniai bendrauti, mokiname, kaip išreikšti savo nuomonę <...>F*

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniai darbuotojai, ugdydami proto negalią turinčių jaunuolių socialinio bendravimo įgūdžius, pabrėžė klientų dalyvavimo bendrosiose šventėse, talkose, renginiuose, išvykose, bendruomenės veikloje, svarbą: *„bendravimo įgūdžius geriausia sekasi ugdyti organizuojant talkas arba bendras šventes“(A), „Socialinio bendravimo - tai organizuojam įvairius renginius“(F),* išvykų metu jaunuoliai turi galimybę bendrauti su kitais asmenimis, išmokti būti tarp nepažįstamų žmonių *„Visur, va tai tokie mokai, bendravimas, aplinka, visur po truputį, negalim norėt daug iš tų jaunuolių. O taip tai visada dabar ir ateity stengiamės dalyvauti bendruomeninėje veikloje, stengiamės, kad klientas įsitrauktų į patinkančias veiklas“(F),* jaunuoliams organizuojamos šventės jų pačių namuose, pasikviečiami svečiai *„Rengiame šventes ir visada stengiamės, kad atvyktų kažkokių tai svečių ir, sakykim, dalyvauja administracija ir kažkokia grupė padainuoti ir ruošia kartu bendrą stalą, kad jie bendrautų“(F).* Svečių priėmimas, jų vaišinimas, bendri pasirodymai, o ne tik išvykos svetur yra ne mažiau svarbi proto negalios jaunuolių socialinio bendravimo įgūdžių ugdymo dalis.

Informantai kalbėjo apie kliento palydą į kitas institucijas, įstaigas, tačiau, nors socialinis darbuotojas ir būna šalia, klientas visuomet skatinamas savarankiškai kalbėti, kreiptis pagalbos, tvarkyti asmeninius reikalus: *„palydint klientą į įstaigas, institucijas, mokiname kaip elgtis, kaip nuvykti, ką pasakyti“(G).* Socialiniai darbuotojai pažymėjo jaunuolių skatinimą komunikacijai, bendravimui kaip sėkmingą klientų socialinių bendravimo įgūdžių ugdymą: *„skatinant klientą kuo daugiau komunikuoti, reikšti savo nuomonę, parodyti savo jausmus“(D),* parodant asmeninį pavyzdį, paaiškinant jaunuoliui apie tinkamą elgesį: *„visuomet paaiškiname, ką reikia sakyti nuėjus ir skatiname jį kalbėti patį, o darbuotojas būna klientui už nugaros<...>, <...>darbuotojas į pagalbą klientui ateina tik tuomet, jeigu mato, kad be jo įsiterpimo reikalas nebus išspręstas“(B).*

Kalbant apie kitų asmenų netinkamą bendravimą, *„ugdymas per kito pavyzdį. Save visą laiką mažiau, o kitą labai lengva pastebėti“(E)*. Informantai teigia, kad socialinio bendravimo įgūdžius stengiamasi ugdyti praktinių mokymų metu *„per praktinius kažkokius*

pamokymus<...>ar tu taip jautiesi, kai tam kitam pasakei, ar tu norėtum būt jo vietoje<...>nenorėčiau, tai kodėl tu taip pasakei“(E), per edukacinių situacijų sudarymą *„atsisėdame ir suvaidiname situaciją, pamokome kaip reikia elgtis, bendrauti ir kalbame kaip nedera“(G),* konsultacijų metu *„labai didelį dėmesį kreipiame į socialinio bendravimo įgūdžių ugdymą<...>,<...>jeigu iškyla kažkokia konfliktinė situacija ir keikiasi, ir naudoja necenzūrinius žodžius, tai visada po to seka konsultacija“(C), „dažniausiai<...>per konsultacijas, tiesiog skatinam klientą išsakyt savo nuomonę, ramiai pagalvot, neskubėt, būtent skatinam kuo labiau išsakyt savo nuomonę“(D).* Konsultuojant klientą visada išklausoma jo asmeninė nuomonė, vėliau, aptariant praktines situacijas kartu su jaunuoliu, ieškomas geriausias problemos sprendimo būdas.

Informantai teigė, kad labai svarbu išmokyti jaunuolį būti atviru, išdrįsti paprašyti pagalbos, kai ji yra reikalinga: *„labai skatiname klientus išdrįsti paprašyti darbuotojų arba kitų žmonių pagalbos, jeigu situacija neaiški ar kažko nesupranta“(B), „kai klientas geba pats nuvykti pas gydytoją, visuomet pabrėžiame, kad klaustų žmonių pagalbos, jeigu nerastų gydytojo kabineto“(D).* Padrąsindami klientą socialiniai darbuotojai skatina jį bendrauti.

Konsultacijos dėl patyčių atvejų: *„skatinome ne tik nesityčioti, tačiau ir patiems būti aktyviems, jeigu pastebi patyčias“(B), „kalbam apie patyčių prevenciją pas mus ne tik įstaigoj, bet ir pačioj visuomenėj, apie pasekmes ir priežastis kaip psichologines, taip ir emocines žmonėms“, „kalbam apie neleistiną bendravimą prie vaikų, apie neigiamas pasekmes, apie toleranciją kalbam kitų grupių žmonių atžvilgiu“(C).* Socialinio bendravimo įgūdžių ugdymas per bendrus pokalbius, socialiniai darbuotojai teigia, kad skiria daug laiko bendriems pokalbiams; *„daug kalbame apie jausmus. Reaguojame, jeigu matome patyčias gyventojų tarpusavio santykiuose“(B).* Informantai teigia mokinantys savo klientą nebijoti išreikšti savo seksualinio polinkio: *„per bendrus pokalbius, homoseksualiam klientui aiškiname, kad visuomet pasisakytų, jeigu patiria sunkumų atskleisdamas savo seksualinę orientaciją ir nuo nieko dėl nieko jis neturi slėptis“(B),* drovesnius klientus padrąsinantys: *„nedrąsiesiems klientams visuomet pabrėžiame, kad bet kokiu atveju reikštų savo nuomonę, net jeigu ji visai nesutampa su darbuotojų ar kitų žmonių“(B),* informuojantys jaunuolius apie žmogaus teises: *„apie žmogaus teises kalbame, informuojame, tiesiog analizuojame situacijas, kai tinka pačiam klientui kažkokia situacija, analizuojame kitų žmonių veiksmus, kalbame apie tai, kas galima buvo padaryti ir tai, kas nepadaryta ir panašiai“(C), „bendravimo įgūdžių, pavyzdžiui, kai matom, kaip gyventojai bendrauja, tai labai esam prieš patyčias, tai jeigu matom kažkokias patyčias, apraiškas patyčių, tai tada bandom irgi išsitart, paaiškint, kad taip negalima“(D).* Proto negalią turintys jaunuoliai gali būti užgauliojami dėl

savo negalios, labai svarbu, kad klientai atskirtų, kur yra patyčios, stebėtų, kaip elgiasi jie patys, išmoktų suprasti, ar tikrai savo poelgiais, žodžiais neskaudina kitų.

Apibendrinant socialinių darbuotojų atsakymus į klausimą „Kaip Jūs ugdote socialinio bendravimo įgūdžius?“, informantai, proto negalią turinčių jaunuolių socialinio bendravimo įgūdžių ugdyme, pabrėžė klientų dalyvavimo bendrosiose šventėse, talkose, renginiuose, išvykose, bendruomenės veikloje svarbą. Pažymėtina, kad dažnai tenka lydėti jaunuolius į kitas institucijas, įstaigas, tačiau, nors socialinis darbuotojas ir būna šalia, klientas visuomet skatinamas savarankiškai kalbėti, kreiptis pagalbos, tvarkyti asmeninius reikalus. Tiriamieji pabrėžė jaunuolių skatinimo komunikuoti ir mandagiai bendrauti su aplinkiniais svarbą. Socialiniai darbuotojai teigė, kad socialinių bendravimo įgūdžių ugdymas vykdomas ir per asmeninį pavyzdį, paaiškinant jaunuoliui, koks elgesys yra netinkamas. Dažnai bendravimo įgūdžiai ugdomi praktinių mokymų metu, konsultuojant jaunuolį. Socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad labai svarbu išmokyti jaunuolį būti atviru, išdrįsti pačiam paprašyti pagalbos, kai ji yra reikalinga.

N. P. Večkienės ir kt. (2012) teigimu, asmenų su proto negalia veikla orientuota į socialinį dalyvavimą, laisvalaikio leidimą ir tam tikrą darbinę veiklą. Neįgaliųjų veikla plačiąja prasme, siekiant išjudinti neįgalųjį iš „nejudančios“ aplinkos, skatina jo socialinės karjeros siekį. Gyvenimas ir profesinė veikla savaime yra nenutrūkstantys mokymosi procesai. Tačiau kiekvienas asmuo ieško galimybių tikslingai ir nuosekliai kurti savo gyvenimo kelią, atsižvelgdamas į pakitusias psichosocialinės raidos aplinkybes.

Siekiant atskleisti socialinių darbuotojų patirtis proto negalią turinčių jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžių ugdyme, informantų buvo paklausta „Kaip Jūs ugdote mokymosi ir darbo įgūdžius?“. Išanalizavus tyrimo duomenis išskirtos dvi kategorijos: sėkmingas proto negalią turinčių jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymas bei sunkumai, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai ugdydami jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžius (11 lentelė).

11 lentelė. Socialinių darbuotojų patirtys ugdant proto negalią turinčių jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžius

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Sėkmingas proto negalią turinčių jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymas	**Mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymas per savo asmeninį pavyzdį**	*<...>tiek darbo, tiek mokymosi įgūdžius ugdau asmeniniu pavyzdžiu <...>G* *<...> pirma parodau, kaip tai daryti, po to kartu su kliento rankomis mokau sėti<...>tada jau pats klientas bando savarankiškai sėti prieskonių sėklas<...>A*
	Mokymosi įgūdžių ugdymas, pagalba atliekant užduotis, skatinimas mokytis	*<...>apie jų mokymąsi, tai kai kurie lankė profesines mokyklas<...>skatini nueiti<...> kartu nueini <...>D* *<...>skatini mokytis profesinėje mokykloje, įgyti specialybę<...>C*

11 lentelės tęsinys kitame puslapyje

11 lentelės tęsinys

	Darbo įgūdžių ugdymas per dienos užimtumo užsiėmimus	*<...>darbo įgūdžiai tai pagrinde įeina: lapus griebia, šluoja kiemą, tvarko <...>E* *<Mokymąsi tiktai per užimtumą, mokome <...>F* *<Kaip naudotis, sakykim, mikrobangų krosnele, naudotis elektrine virykle, blenderiu<...>F* *<Darbo įgūdžiai pagal galimybes, pagal negalią <...>G* *<išeinam kartu lapų griebti, nušluoti kiemą, gėlynus sodinam<...> reikia įdėti darbo, reikia nuravėti, reikia palaistyti, pasodinti<...>A*
	Padedant jaunuoliui integruotis į darbo rinką	*<...>mūsų tikslas – kuo daugiau klientų integruoti į darbo rinką <...>B* *<...>darbo įgūdžių<...> skatinam eiti į darbą <...>D* *<...>į Darbo biržą užregistruojam, jeigu su darboviete reikia<...> irgi bendraujame <...>D* *<...>dėl darbo įgūdžių tai tikrai didelis dėmesys <...>C* *<...> įsidarbino ir dirba jau aštuonis mėnesius atliekų rūšiavimo įmonėje<...>B*
Sunkumai, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai ugdydami jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžius	**Specialistų, prisidedančių prie mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymo, proto negalios specifikos nežinojimas**	*<...> nežino specifikos<...>protinės negalios, žmonių elgesio specifikos ir jų kažkokių apribojimų<...>D* *<...>neįgalus žmogus negali suprasti visos informacijos, kurią pateikia Darbo biržos darbuotojas<...> žmogus to nepadaro, pažymos neatneša ir būna išbrauktas iš Darbo biržos<...>C*
	Specialistų, teikiančių mokymus, noras panaudoti krepšelio lėšas, nekeliant tikslo padėti išmokti	*<...>tik dokumentacijoje parašyta, kad jis yra mokinys, bet tas tikrasis mokymasis tai tikrai nevyksta<...>B,* *<...>yra skirtas krepšelis bet, bet jokių žinių nesuteikiama<...>C*

Mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymas per savo asmeninį pavyzdį *„tiek darbo, tiek mokymosi įgūdžius ugdau asmeniniu pavyzdžiu<...>,* socialiniai darbuotojai ugdydami mokymosi ir darbo įgūdžius jaunuoliams stengiasi visada būti šalia kliento, padėti jam, patarti *<...>kartu atliekam įvairias užduotis“(G), „mokomės sėti prieskonius, tai pirma parodau, kaip tai daryti, po to kartu su kliento rankomis mokau sėti<...>tada jau pats klientas bando savarankiškai sėti prieskonių sėklas<...>, <...>kada ir kiek laistyti, taip atsakomybė perduodama klientui ir jis mielai ima jaustis padėties šeimininku“(A),* mokymosi įgūdžių ugdymas *„mokymosi įgūdžiai<...>pavyzdžiui, pas mus viena mergaitė mokyklą lankė, tai su ja patys darbuotojai užsiima, namų darbus daro, ir jo, visas procesas kaip ir su kiekvienu vaiku, atsisėdi ir darai pamokas, padedi jam<...>, <...>jeigu apie vyresnius ir apie jų mokymąsi, tai kai kurie lankė profesines mokyklas, tai kaip skatini nuo ryto, bet čia jau nepriversi nueiti, na ir kartu nueini, tai vat kaip mokymosi tai nėra kažkokio ten ugdymo“(D).* Informantai teigia, kad dažnai paskatina klientą įgyti profesiją, manoma, kad specialybė padės jaunuoliui įsitvirtinti visuomeniniame gyvenime *„skatini mokytis profesinėje mokykloje, įgyti specialybę“(C).* Proto negalią turintiems jaunuoliams dažnai taikomos adaptuotos ugdymo programos, tačiau, jeigu pavyksta sudominti, paskatinti, nukreipti jaunuolį tinkama linkme, galima pasiekti teigiamų rezultatų, to pasekoje pagerinti kliento padėtį visuomenėje.

Darbo įgūdžių ugdymas per dienos užimtumo užsiėmimus *„Darbo įgūdžiai pagal*

galimybes, pagal negalią, net ir toks dalykas kaip ir dulkių nuvalymas mums atrodo paprasta, o tam gyventojui tiesiog sunku, neaišku. Va tokie paprasti žingsniukai“(G), dienos užimtumo metu jaunuoliams aiškinama kaip naudotis buitine technika, ugdoma paprasčiausių buityje naudingų dalykų *„mokiname, kaip susirasti patinkančią laidą, kaip įjungti DVD, pasižiūrėti mėgstamą filmą ir pan.“(F).* Socialiniai darbuotojai paskatina nedrąsius jaunuolius *„va tokie paprasti, kartais sako – „ai, aš nemoku“, sakau „ateik, aš pamokysiu“, arba „šiandien pažiūrėk, rytoj pabandysi“, va nuo tokių paprastų darbelių, mes apie kažkokius universitetus nekalbam. Nuo tų paprastų dalykų, kad tikrai nebijotų. Tiesiog paskatini, paskatini tiesiog po truputį“(F), „Dažnai išeinam kartu lapų griebti, nušluoti kiemą, gėlynus sodinam, kad ir suprastų, suvoktų, kad ir gražu, bet reikia įdėti darbo, reikia nuravėti, reikia palaistyti, pasodinti“(A).* Jaunuolių, kurių negalia yra sunkesnė, socialiniai darbuotojai nepalieka nuošaly, tokiems jaunuoliams ugdomi aplinkos tvarkymo, priežiūros ar panašūs darbo įgūdžiai.

Informantai kalbėjo apie pagalbą jaunuoliui integruojantis į darbo rinką: *„mūsų tikslas – kuo daugiau klientų integruoti į darbo rinką“(B), „kam reikia, tuos visus į Darbo biržą užregistruojam, jeigu su darboviete reikia, pavyzdžiui, bendrauti, tai irgi bendraujame, nu visokių situacijų“(D),* tiriamieji teikia visapusišką pagalbą jaunuolio siekiamybėje įsidarbinti: *„darbuotojas klientui padeda ieškoti darbo, padeda jam parengti gyvenimo aprašymą, kartu vyksta į darbo pokalbį, lydi į darbą pirmąją dieną ir padrąsina jį, paaiškina ir tarpininkauja, kad klientas galėtų lengviau adaptuotis“(B), „dėl darbo įgūdžių tai tikrai didelis dėmesys ir kiekvienam gyventojui yra skiriamas<...>,<...>kartu su klientais ieškom darbo skelbimų, patys klientai informuoti kaip tą padaryti, kai suranda darbo skelbimą, ateina pas darbuotoją pasikonsultuot, paprašyt pagalbos paskambinant, palydint į darbo pokalbį, tai jeigu yra poreikis - visada būna palydėtas, pradedant nuo Darbo biržos ir į darbo pokalbį, ir būna, kad net darbo vietoje“(C),* socialiniai darbuotojai džiaugiasi puikiais rezultatais, didesnė dalis jų klientų yra įsitvirtinę darbo rinkoje: *„apie 70 procentų mūsų gyventojų<...>yra dirbančių gyventojų<...> galima teigti, kad turime įsitvirtinusių darbo rinkoje asmenų“(C).* Jaunuoliams, turintiems proto negalią, labai svarbu įgyti išsilavinimą, susirasti darbą, tai leidžia jaunuoliams įgyti pasitikėjimo savimi jausmą bei įsitvirtinti bendruomenėje.

Tyrimo dalyviai interviu metu pasidalino sunkumais, kuriuos patiria ugdydami proto negalią turinčių jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžius, vienas iš sunkumų – tai kitų įstaigų specialistų, prisidedančių prie mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymo, proto negalios specifikos nežinojimas: *„su kuo susiduriam, nežino specifikos<...>protinės negalios, žmonių elgesio specifikos ir jų kažkokių apribojimų“(D), „neįgalus žmogus negali suprasti visos informacijos, kurią pateikia Darbo biržos darbuotojas<...>labai dažnai Darbo biržos*

darbuotojai tiesiog neatsižvelgia į mūsų prašymus ir tiesiog paaiškina savaip žmogui, nors mato, kad žmogui sunkiau suprasti, tad žmogus to nepadaro, pažymos neatneša ir būna išbrauktas iš Darbo biržos“(C). Buvo įdomu pastebėti, kad informantai išskyrė dar vieną sunkumą – tai specialistų, teikiančių mokymus, noras panaudoti krepšelio lėšas, tačiau tikslo padėti jaunuoliui išmokti nekėlimas: *„su kuo susiduriame, tai kad galime ugdyti kiek mes tik norime, bet šiaip mūsų klientai mokosi<...>tik dokumentacijoje parašyta, kad jis yra mokinys, bet tas tikrasis mokymasis tai tikrai nevyksta“(B)*, *„yra skirtas krepšelis bet, bet jokių žinių nesuteikiama“(C),* viena informantė išskyrė tokią problemą kaip: *„neįgaliesiems skirtos profesinės mokyklos išgyvena didelę krizę, jeigu teisingai suprantu, dėl nuolat mažėjančio moksleivių skaičiaus“(B).*

Apibendrinant teigtina, kad mokymosi ir darbo įgūdžiai dažnai ugdomi per savo asmeninį pavyzdį, socialiniai darbuotojai ugdydami jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžius stengiasi visada būti šalia kliento, padėti jam, patarti. Darbo įgūdžių ugdymo dienos užimtumo užsiėmimų metu, per dienos užimtumą, jaunuoliams aiškinama kaip naudotis buitine technika, ugdoma paprasčiausių buityje naudingų dalykų, kurių klientams gali prireikti ateityje, išeinant į savarankišką gyvenimą. Socialiniai darbuotojai teikia pagalbą jaunuoliui integruojantis į darbo rinką.

Tyrimo dalyviai interviu metu pasidalino sunkumais, kuriuos patiria ugdydami proto negalią turinčių jaunuolių mokymosi ir darbo įgūdžius. Vienas iš jų – kitų įstaigų specialistų, prisidedančių prie mokymosi ir darbo įgūdžių ugdymo, proto negalios specifikos nežinojimas, kuris labai apsunkina bendradarbiavimą tarp įstaigų, jaunuolių ir socialinių darbuotojų. Buvo įdomu pastebėti, kad informantai išskyrė dar vieną sunkumą – specialistų, teikiančių mokymus, norą panaudoti krepšelio lėšas, tačiau tikslo padėti jaunuoliui išmokti nekėlimas. To pasekoje jaunuoliai neįgauna taip jiems reikalingų mokymosi ir darbo įgūdžių.

Tyrimo metu buvo siekiama atskleisti, kokius kasdienio gyvenimo įgūdžius siekiama ugdyti proto negalią turintiems jaunuoliams, interviu metu socialiniams darbuotojams buvo užduotas klausimas: “Kaip Jūs ugdote kasdienio gyvenimo įgūdžius?”. Analizuojant tyrimo informantų atsakymus, buvo išskirta viena kokybinė kategorija: kasdieninių gyvenimo įgūdžių ugdymas įtraukiant jaunuolius į praktinę veiklą (12 lentelė).

12 lentelė. Kasdieninių gyvenimo įgūdžių ugdymas per praktinį pavyzdį

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Kasdieninių gyvenimo įgūdžių ugdymas įtraukiant	**Namų tvarkymo įgūdžių ugdymas**	*<...>klientas turi susitvarkyti savo kambarį<...>B* *<...>jaunuoliui tvarkant namus būtina nuolatinė darbuotojo pagalba <...>G* *<...>kambario tvarkymas, nors minimaliai sutvarkytų kambarį<...>F*

12 lentelės tęsinys kitame puslapyje

12 lentelės tęsinys

jaunuolius į praktinę veiklą	**Maisto ruošimo įgūdžių ugdymas**	*<...>kartą į savaitę jie patys gamina<...> vaisių, daržovių skuta, pjausto, maišo tešlą<...> kokteilių pasidaro patys <...>F <Mityba, kad pats pagalvotų, ko nori, pats pasigamintų, pats pasidarytų arbatos, kavos <...>E <...>maisto gaminimas – atskira, gana svarbi sritis<...>G <...>reikalinga darbuotojų pagalba kepant kiaušinienę <...>B <...>gyventojas bandо išmokti gaminti kažkokį tai patiekalą, tai yra parodoma viskas praktiškai<...>C*
	Pinigų valdymo, naudojimosi banko paslaugomis įgūdžių ugdymas	*<...>visuomet suorganizuojam<...>apsipirkimą, mokome naudotis bankomatu, kad pats išsiimtų sau pinigus, kad pats pasitikslintų pinigų likutį, kad pats matytų ir žinotų, kiek turi pragyvenimui<...>Stengiamės, kad pats žinotų kiek pinigėlių, sakykime, nusipirkti tą daiktą ar dar pataupyti <...>F <...>važiuojame kartu į prekybos centrą, jaunuolis išsirenka prekę, pats už ją sumoka<...>G*

Tyrimu atskleista, kad socialiniai darbuotojai dažnai ugdo kasdieninio gyvenimo įgūdžius per praktinę veiklą, tokią kaip kasdieninis namų tvarkymas: *„klientas turi susitvarkyti savo kambarį. Darbuotojas tokiu atveju yra šalia kliento"(B),* informantai teigia, kad darbuotojas visada būna šalia, padeda klientui, pataria kaip tvarkyti namus: *„darbuotojas vadovauja procesui, pasakydamas, ką reikia daryti, kokio veiksmo imtis, nuo ko pradėti"(B), „jaunuoliui tvarkant namus būtina nuolatinė darbuotojo pagalba"(G),* informantė kalbėjo, kad labai svarbu ugdyti jaunuolio tvarkos palaikymo įgūdžius: *„Labai akcentuojama<...>kambario tvarkymas, nors minimaliai sutvarkytų kambarį"(F).* Ugdant jaunuolių kasdieninio gyvenimo įgūdžius socialiniams darbuotojams tenka skirti nemažą dalį savo laiko, jaunuoliui reikia viską parodyti, paaiškinti tam, kad vieną dieną jis pats savarankiškai galėtų atlikti tam tikrus veiksmus tvarkydamas namus.

Anot informantų, svarbus yra ir maisto ruošimo įgūdžių ugdymas: *„kartą į savaitę jie patys gamina, patys kažką sugalvoja, nu, ir tada jau būna gražu pasižiūrėti, žinokit, jau vaisių, daržovių skuta, pjausto, maišo tešlą ar pan. Kokteilių pasidaro patys, gražu žiūrėti, kaip jie džiaugiasi<...>F, „Mityba, kad pats pagalvotų, ko nori, pats pasigamintų, pats pasidarytų arbatos, kavos, kuo mažiau patarnavimo, kad būtų savarankiškesnis, kad išsakytų, ko jis nori, sakykim, kad suprastų, kad jam tikrai to reikia"(E), „verdant dešreles, be darbuotojo pagalbos klientas gali virti jas valandą, negeba suvokti kaip atskirti verdantį vandenį puode nuo tiesiog karšto"(B), „vien posakio<...>supjaustyk daržoves, neužtenka, reikia viską parodyti atskirais procesais, atskirais veiksmais - tai parodo darbuotojas, tada pakartoja gyventojas, tada apjungia tą procesą, pakartoja viską iš naujo"(C).* Vienas iš svarbių momentų kasdieninio gyvenimo įgūdžių ugdyme yra maisto ruošos ugdymas. Šita veikla, anot socialinių darbuotojų, dažnai būna pati įdomiausia jų klientams.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad informantai ugdydami jaunuolių pinigų valdymo, naudojimosi banko paslaugomis įgūdžius kartu su jaunuoliais važiuoja į prekybos centrus,

parodo kaip reikia apsipirkti, kaip išsigryninti pinigus: *„suorganizuojam išvyką į miestą, apsipirkimą, mokome naudotis bankomatu, kad pats išsiimtų sau pinigus, kad pats pasitikslintų pinigų likutį, kad pats matytų ir žinotų, kiek turi pragyvenimui. Stengiamės, kad pats žinotų kiek pinigėlių, sakykime, nusipirkti tą daiktą ar dar pataupyti. Gal palikti kitam daiktui, mažais žingsniukais"(F).* Proto negalios jaunuoliams dažnai trūksta pinigų valdymo gebėjimų, tačiau apsipirkimai jaunuoliams visada teikia daug teigiamų emocijų.

Apibendrinant galima pastebėti, kad socialiniai darbuotojai išskyrė tokių kasdieninio gyvenimo įgūdžių kaip namų tvarkymo, maisto ruošimo, pinigų valdymo bei naudojimosi banko paslaugomis ugdymo svarbą.

Tyrimo metu buvo siekiama atskleisti, kaip socialiniai darbuotojai ugdo proto negalios jaunuolių savęs priežiūros įgūdžius, interviu metu buvo užduotas klausimas: „Kaip Jūs ugdote savęs priežiūros įgūdžius?". Analizuojant tyrimo informantų atsakymus buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: įpročiai, susiję su asmens savęs priežiūra bei įpročiai, susiję su gyvenimo būdu (13 lentelė).

13 lentelė. Socialinių darbuotojų patirtys ugdant proto negalią turinčių jaunuolių savęs priežiūros įgūdžius

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Įpročiai, susiję su asmens savęs priežiūra	**Asmens higienos įgūdžių ugdymas**	*<...> pradedame nuo asmens higienos <...>A* *<...>asmeninę higieną <...>C* *<...>higiena, sakykim, pamiršta ar įpročių neturėjo <...>F* *<...> rodomas tas kokybiško maudymosi pavyzdys ir tos asmeninės higienos, priežiūros<...>C* *<...>higiena, nu tai kaip visų pirma <...>D*
	Jaunuolių skatinimas lankytis grožio salone	*<...>į grožio saloną užrašom juos<...> nori labai nueiti į kirpyklą arba į barzdaskučių saloną <...>D* *<...>patariame ir paskatiname, <...>jau metas būtų apsilankyti grožio salone<...>B*
Įpročiai, susiję su gyvenimo būdu	**Sveikos gyvensenos skatinimas**	*<...> prisižiūri<...>sveikos gyvensenos <...>C* *<...>dėl sveikos gyvensenos tai labai dažnai tenka konsultuoti, ir grupinius užsiėmimus planuoti<..>C* *<...>sveikos gyvensenos paskaitas pravedam, užsiėmimus, kalbam apie sveiko gyvenimo būdą<...>G*
	Alkoholio, tabako, narkotikų prevenciniai mokymai	*<...>vykdyti dėl alkoholio vartojimo<...>žalos sveikatai, dėl pernelyg daug surūkomų cigarečių skaičiaus irgi <...>C* *<...>mes stengiamės supažindinant su naujais tyrimais mokslininkų dėl cigarečių žalos, kvėpavimo dūmais žalos<....>D* *<...>buvo paskaita apie narkotikų vartojimo žalą sveikatai <...>C*

Tyrimo metu socialiniai darbuotojai pažymėjo tokius savęs priežiūros įgūdžius kaip asmens higienos ugdymas, informantai kalbėjo, kad yra taikomos skirtingos metodikos ugdant jaunuolių asmens higienos įgūdžius, pradedant nuo pačių elementariausių dalykų: *„kartu ir rodymas, ir aiškinimas, kaip turi būti plaunamos rankos, valomi dantys, kaip svarbu tinkamai naudoti kosmetiką ir derinti įvairius aksesuarus"(A), „asmeninę higieną, tai labai dažnai būna, kad reikia parodyti, pradedant kaip laikyti dantų šepetėlį ir kas tai yra dantų šepetėlis,*

paaiškinti ir kaip reikia valytis dantis, nes žmogus nežino“(C), socialinių darbuotojų veikloje su jaunuoliais pasitaiko ir tokių atvejų, kai klientas niekada prieš tai net nėra matęs asmens higienos priemonių: *„buvo atvejis, kai jaunuolis pirmą kartą gyvenime pamatė šepetėlį ir pradėjo jį naudoti“(C), „jeigu reikia, darbuotojas su klientu kartu eina į dušą ir rodo kaip reikia naudotis kūno kempine ir kitomis priemonėmis“(B),* tyrimo dalyviai skatina jaunuolius naudotis visomis grožio paslaugomis, kurios yra teikiamos už įstaigos ribų: *„patariame ir paskatiname, jeigu matome, kad klientui jau metas būtų apsilankyti grožio salone“(B).* Tyrimas parodė, kad jaunuoliai dažnai nėra linkę skirti asmens higienai daug laiko, tačiau socialiniai darbuotojai visada paskatina, primena apie asmens savipriežiūrą.

Dėl neįgaliųjų socialinės integracijos 2013-2019 metų programos patvirtinime (2012) akcentuojama, kad neįgaliesiems vis aktyviau siekiant įgyti ir išlaikyti didžiausią įmanomą savarankiškumą, fizinius, protinius, socialinius ir profesinius gebėjimus, didėja informacijos apie sveiką gyvenimo būdą poreikis ir specialistų, dirbančių su neįgaliaisiais, kompetencijos sveikatos stiprinimo ir sveikos gyvensenos klausimais didinimo poreikis. Trūksta sveikos gyvensenos mokymų, skirtų bendrų ir specifinių ligų prevencijai, kad neįgalieji žinotų, kaip rūpintis savo sveikata, būtų formuojami sveikos gyvensenos įgūdžiai, kurie padėtų neįgaliesiems palengvinti jų būklę. Tyrimo metu informantai atskleidė, kad dažnai konsultuoja jaunuolius sveikos gyvensenos klausimais: *„mūsų klientų nepakankamai prisižiūri<...>sveikos gyvensenos ir labai dažnai tikrai tenka ir priminti, ir pamokyti klientą, kaip reikia teisingai prisižiūrėti“(C), „sveikos gyvensenos paskaitas pravedam, užsiėmimus, kalbam apie sveiko gyvenimo būdą“(G),* dažnai socialiniai darbuotojai pasikviečia specialistus, kurie teikia klientams informaciją apie alkoholio, tabako, narkotikų vartojimo žalą: *„buvo paskaita apie narkotikų vartojimo žalą sveikatai, taigi, manau, tos paskaitos aktualios ir naudingos“(C), „mes stengiamės, tikrai ir primenam, vyksta planinės konsultacijos, būna ir neplaninės, bet planinės vyksta nuosekliai ir išsamiai aiškinant klientams, supažindinant su, pavyzdžiui, su kažkokiais tai naujais tyrimais mokslininkų dėl cigarečių žalos, kvėpavimo dūmais žalos“(D).* Žalingų įpročių prevencija labai svarbi ir naudinga proto negalią turintiems jaunuoliams, planuojant ateitį svarbu žinoti visus pavojus, kurie gali pasitaikyti jaunuolio kelyje.

Viena informantė paminėjo, kad jų įstaigoje jaunuoliams vyko naudinga paskaita apie lytiškai plintančias ligas: *„stengiamės pasikviesti kitus specialistus iš kitų įstaigų, buvo paskaitos apie lytiškai plintančias ligas, tai irgi buvo labai tokia išsami ir vertinga paskaita, mūsų gyventojai labai daug ką sužinojo naujo ir negirdėto jiems labai daug kas buvo“(D)*. Proto negalios jaunuoliai, taip pat kaip ir visi kiti jaunuoliai, nori mylėti, turėti artimą žmogų šalia, neretai jie papuola į nesąžiningų asmenų spąstus, dėl to socialiniai darbuotojai,

stengdamiesi padėti visais gyvenimo atvejais, bando užbėgti už akių ir paaiškinti savo klientams visą savarankiško gyvenimo tikrovę.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyviai ugdydami proto negalią turinčių jaunuolių savęs priežiūros įgūdžius skiria daug dėmesio asmens higienai, skatina klientus naudotis visomis grožio industrijos siūlomomis paslaugomis. Socialiniai darbuotojai taip pat veda sveikos gyvensenos paskaitas, konsultuoja jaunuolius dėl žalingų įpročių pasekmių.

Buvo įdomu sužinoti kaip socialiniai darbuotojai ugdo būsto ir pinigų valdymo įgūdžius proto negalią turintiems jaunuoliams. Informantams buvo užduotas klausimas: „Papasakokite, kaip Jūs ugdote būsto ir pinigų valdymo įgūdžius?“. Analizuojant tyrimo informantų atsakymus buvo išskirta viena kokybinė kategorija: būsto ir pinigų valdymo įgūdžių ugdymas (14 lentelė).

14 lentelė. Socialinė pagalba finansų tvarkymo bei būsto planavimo klausimais

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Būsto ir pinigų valdymo įgūdžių ugdymas	**Biudžeto planavimas kartu su jaunuoliu**	*<...>mokomės taupyti. Kartu su klientu nutariame, kokią sumą mes galime atsidėti iš gaunamų lėšų <...>G* *<...>sudarome planą kam, kada ir kokia suma bus panaudota<...>A* *<...>pagrinde tai planuojame pirkinius iš anksto <...>E* *<...> mokom kaip taupyti<...>F* *<...>jie žino, kad reikia taupyti ir tikrai ir taupo pinigus, ir susitaupo, po to gali kažką geresnio nusipirkti<...>D*
	Socialinio darbuotojo pagalba jaunuoliui apsiperkant	*<...>eina apsipirkt ir tada jis pats susimoka <...>D* *<...>Apsipirkimas su pagalba, padedam ir prašom, duodam pinigų<...> susimokėk pats, pasiimk grąžą, paprašyk čekio, padėkok<...>E* *<...> tvarkosi savo pinigus<...>tariamės, planuojame pirkinius <...>F*
	Socialinio darbuotojo pagalba sutvarkant reikalingus dokumentus socialiniam būstui gauti	*<...>dokumentus dėl socialinio būsto sutvarkė socialinis darbuotojas<...>B* *<...>užregistruoti būsto gavimui, skyrimui, paruošti dokumentai, padėta paruošti dokumentus ir jie yra eilėje, tai kasmet yra tikrinama eilė ir kartu su darbuotoju yra nuvykstama ir suteikiama jiems informacija, kokie eilėje jie dabar yra<...>C*
	Socialinio darbuotojo pagalba komunalinių mokesčių mokėjime	*<...>kartu su darbuotoju moka komunalinius mokesčius<...>įsipareigojimas mokėti atėjus laikui komunalinių paslaugų mokesčiui <...>susipažįsta su rodmenimis <...>C* *<...>su komunalinėm<...>kartais net nesusimoka, tada paprašo jau darbuotojų pagalbos, na tada padedam<...>D* *<...>primeni, kad reikia mokėti komunalinius mokesčius <...>F*

Tyrimo dalyviai būsto ir pinigų valdymo įgūdžių ugdyme pažymėjo biudžeto planavimą kartu su jaunuoliu kaip vieną iš svarbių ugdymo procesų: *kartu su gyventoju sudarome pirkinių sąrašą, einame apsipirkti, planuojame mėnesio biudžetą – išlaidas, kartu prisijungiame prie jo elektroninės bankininkystės duomenų, mokame mokesčius, aptariame laisvalaikio išlaidas ir pirkinius“(B),* informantai padeda klientams suplanuoti būsimus pirkinius iš anksto: *„pagrinde tai planuojame pirkinius iš anksto. Rodau krūvelėmis - liko tiek, jeigu tu nuimsi, tai tau neužteks tam ir tam, jeigu nori kažkokios tai kolonėlės ar „usb“*

kažkokios, tai tikrai neišeis, turi kažko atsisakyti“(E), sunkesnės negalios jaunuolius socialiniai darbuotojai mokina nuo pačių pagrindų: *,,kas nepažįsta pinigų, tai mes su užimtumo specialiste išsitraukėm tokį uždavinį - išmokti atskirti pinigus bent, skirtų pagal skaičiuką - ar čia du eurai, ar čia vienas, kad jau nesudės tų centų, nesuapvalins ten kažko, tai kad nors atskirtų“(E).*

Tyrimo metu informantai papasakojo, kad dažnai lydi jaunuolius apsipirkimų metu, pataria, kuri prekė geresnės kokybės, kuri kaina priimtiniausia: *,,kiekvienam irgi skirtingai, vieni moka skaičiuot, bet sunkiai<...>, <...>eina gyventojai, apsipirkt tai kartu stovi, padedi išsirinkti prekę kokybės ar kainos atžvilgiu, nes dažniausiai tai patys pasirenka pačią brangiausią“, ,,darbuotojas eina ir rodo, pačiam duoda galimybę pasirinkti ir tada jau gali kažkokią pastabą pasakyti, dažniausiai su pinigais tai taip ir ugdom, kad ir kur eitų tai eina darbuotojas ir jis tiesiog padeda, pataria“(D).* Socialiniai darbuotojai padėdami jaunuoliui apsipirkti laikosi bendros taisyklės – skatina savo klientus būti savarankiškais, stengiasi tik padėti, būti šalia, o ne daryti už jį. Jaunuoliai mokinami patys apsipirkti, sumokėti už prekę.

Tyrimo dalyviai atkreipė dėmesį į socialinio būsto gavimo jaunuoliui galimybes, socialiniai darbuotojai padeda susisiekti su savivaldybe, sutvarkyti visus reikalingus dokumentus socialiniam būstui gauti: *,,būsto valdymo įgūdžius, tai mūsų gyventojai yra supažindinti su socialinio būsto skyrimo tvarka, įstatymu, su visais yra individualiai pakalbėta dėl poreikio ir motyvacijos jį gauti, ir noro, tai mūsų dauguma yra palydėti į savivaldybės įmonę „Vilniaus miesto būstas“ ir užregistruoti būsto gavimui“(C).* Informantai palaiko klientus ir tolimesniuose žingsniuose siekiant gauti socialinį būstą. Socialinio darbuotojo pagalba aiškinant komunalinių mokesčių mokėjimo tvarką: „*jie kartu su darbuotoju moka komunalinius mokesčius ir supranta, ir suvokia, kad čia jų yra pareiga, įsipareigojimas mokėti ir tiesiog atėjus laikui komunalinių paslaugų mokesčiui ateina pas darbuotoją, paima kvituką, susipažįsta su rodmenimis skaitiklių ir paklausia, išsiaiškina, kodėl šį mėnesį daugiau, kitą – mažiau, tai atsisėdam, aptariam kodėl, nes įjungė šildymą, reiškia daugiau, suma didesnė arba išnaudoja daugiau vandens, tai viską paaiškinu“(C),* yra klientų, kurie nesilaiko mokėjimų terminų ir vėliau turi problemų su skolomis už komunalinius mokesčius, tokiu atveju kreipiasi į socialinį darbuotoją pagalbos: *,,kai kurie pinigus patys gauna, tai yra sunku, pavyzdžiui, net nenori priimti pagalbos, tai tada su komunalinėm sunku, kartais net nesusimoka, tada paprašo jau darbuotojų pagalbos, na tada padedam“(D).* Informantė pažymėjo, kad stengiasi per paprastus pavyzdžius išaiškinti jaunuoliams mokėjimo už komunalines paslaugas būtinumą: *,,primeni, kad šviesu, o mes dar neužgesinom lempų, čia pinigėliai, reikia taupyti, nes daug mokėsim už šviesą, dar sakom taupyti vandenį, kad nepaleisti stiprios srovės, o taupyti, paprastus, elementarius, bet nu*

primeni, pamokai, pasakai - paprastų paprasčiausi dalykai"(F), tokiu pavyzdžiu jaunuoliai yra mokinami taupyti.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai darbuotojai ugdydami būsto ir pinigų valdymo įgūdžius padeda klientams suplanuoti būsimus pirkinius iš anksto, lydi jaunuolius į prekybos centrus, padeda, pataria, kuri prekė geresnės kokybės, kuri kaina priimtiniausia, tačiau visada laikosi taisyklės – skatina savo klientus būti savarankiškais, stengiasi tik padėti, bet ne daryti už juos, mokina jaunuolį savarankiškai apsipirkti. Tyrimo dalyviai atkreipė dėmesį į socialinio būsto gavimo jaunuoliui galimybes, socialiniai darbuotojai padeda susisiekti su savivaldybe, sutvarkyti visus reikalingus dokumentus socialiniam būstui gauti. Informantai aiškina jaunuoliams komunalinių mokesčių mokėjimo tvarką.

Siekiant išsiaiškinti, kaip socialiniai darbuotojai skatina savo klientus savarankiškai spręsti problemas bei savarankiškai priimti sprendimus, tyrimo metu buvo užduotas klausimas - „Pasidalinkite, kaip Jūs sukuriate situacijas ir palankią edukacinę aplinką, skatinančią ugdytinius spręsti problemas, savarankiškai priimti sprendimus?". Analizuojant gautus tyrimo dalyvių atsakymus buvo išskirta viena kokybinė kategorija: skatinimas savarankiškai priimti sprendimus (15 lentelė).

15 lentelė. Palankios edukacinės aplinkos, skatinančios proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškai priimti sprendimus, sukūrimas

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Skatinimas savarankiškai priimti sprendimus	**Savarankiškas jaunuolių sprendimo priėmimas**	*<...>klientė žino, kad priėmusi sprendimą<...> gautų reikiamą pagalbą <...>B* *<...>savo gyvenimo sprendimus jie visada skatinami priimti patys<...>C* *<...> įtraukiame į sprendimą kažkokį, skatiname pačiam priimti sprendimą<...>E* *<...>skatiname prisiimti atsakomybės, susirasti tinkamą sprendimą tuo ar kitu klausimu<...>F* *<...>jaunuoliai skatinami savarankiškam apsisprendimui, laisvam pasirinkimui, neperšam savo nuomonės<...>G*
	Nukreipimas priimant sprendimus, paaiškinant apie galimą žalą	*<...>privaloma jį išsamiai informuoti<...>tiesiog išsamiai informuojame apie žalą<...>C* *<...> mes visuomet paaiškinam pasekmes ir atsakomybę, apie galimą žalą <...>D*
	Skatinimas priimti sprendimus nukreipiant klientą tinkama linkme, nepažeidžiant jo interesų	*<...>neišeina įpiršt savo nuomonės<...> jeigu tu matai, kad jam bus geriau negu kaip nori jisai, tai apkalbi, apžaidi šitą mintį, nukreipi tinkama linkme, lyg jis pats būtų sugalvojęs, jie tuo labai džiaugiasi ir aš, sakau, kažką va puikiai išsprendei ir pats pasuki bendravimą, problemos sprendimo būdą, kaip ir jisai užsikabina ir kitąsyk sėkmingai taiko<...>E* *<...>jaunuolis visada pats apsisprendžia kaip jis pasielgs toje, ar kitoje situacijoje, mes tik nukreipiame tinkama linkme<...>G*

Pasak K. Samašonok (2013), norint užtikrinti sėkmingą jaunuolių pasirengimą savarankiškam gyvenimui, jie turi būti ugdomi kaip veikiančios socialinės asmenybės, gebantys gyventi socialinį gyvenimą. Svarbi pačių ugdytinių veikla jiems orientuojantis į

pažangą. Jie turėtų tapti aktyviais visuomenės nariais, gebančiais savarankiškai spręsti gyvenimo problemas. Pripažįstama, kad perdėta globos namų auklėtinių priežiūra, sudarytos „šiltnamio“ sąlygos, už ugdytinį priimami sprendimai duoda atvirkštinį efektą: riboja galimybę jiems savarankiškai veikti, spręsti problemas, priimti sprendimus, planuoti savo veiklą, mažina globotinių motyvaciją veikti, užsidirbti, išlaikyti save. Tyrimo metu atskleista, kad socialiniai darbuotojai skatina, palaiko kliento savarankišką apsisprendimą skirtingose gyvenimo situacijose: *„socialinis darbuotojas pabrėžia, kad jeigu klientė nuspręstų skirtis<...>klientė žino, kad priėmusi sprendimą<...> gautų reikiamą pagalbą<...>iš socialinio darbuotojo“(B), „ savo gyvenimo sprendimus jie visada skatinami priimti patys“(C),* tačiau ne visada klientų apsisprendimai būna tinkami, kartais informantams tenka nukreipti jaunuolį priimti tinkamą sprendimą: *„tai, kas tai privaloma jį išsamiai informuoti<...>apie tam tikrų sprendimų priėmimo pasekmes, ir kai žmogus yra informuojamas, jis vistiek priima sprendimą pats, mes neprimetam jam savo nuomonės, nebandom pakreipti kita linkme, tiesiog išsamiai informuojame apie žalą“(C), „mūsų klientai yra visą laiką skatinami patys priimti sprendimus, tačiau mes visuomet paaiškinam pasekmes ir atsakomybę, bet galutinį sprendimą visgi prisiima visą laiką klientas“(D).* Socialiniai darbuotojai visada paaiškina, informuoja klientą apie netinkamo sprendimo priėmimo galimą žalą.

Tyrimo dalyviai skatina klientus priimti sprendimus nukreipiant tinkama linkme, nepažeidžiant jo interesų: *„neišeina įpiršt savo nuomonės, bet jeigu tu matai, kad jam bus geriau negu kaip nori jisai, tai apkalbi, apžaidi šitą mintį lyg jis pats būtų sugalvojęs, jie tuo labai džiaugiasi ir aš sakau, va puikiai išsprendei ir pats pasuki bendravimą, problemos sprendimo būdą, kaip ir jisai užsikabina ir kitąsyk sėkmingai taiko“(E)*. Labai svarbu ugdant jaunuolių turinčių proto negalią nepažeisti jų interesų, ugdyti atsakomybę už jų priimtus sprendimus ir tų sprendimų pasekmes.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai darbuotojai skatina, palaiko kliento savarankišką apsisprendimą skirtingose gyvenimo situacijose. Socialiniai darbuotojai visada paaiškina apie netinkamo sprendimo priėmimo galimą žalą. Tyrimo dalyviai skatina klientus priimti sprendimus nukreipiant tinkama linkme, nepažeidžiant jo interesų. Labai svarbu ugdant jaunuolius turinčius proto negalią nepažeisti jų interesų, ugdyti atsakomybę už jų priimtus sprendimus ir tų sprendimų pasekmes.

Siekiant atskleisti socialinių darbuotojų nuomonę apie dar efektyvesnį proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo skatinimą, interviu metu buvo užduotas klausimas „Kaip, Jūsų manymu, Jūs galėtumėte dar efektyviau skatinti jaunuolių, turinčių proto negalią, savarankiškumą?“. Analizuojant gautus tyrimo dalyvių atsakymus buvo išskirta viena

kokybinė kategorija: savarankiškumo skatinimas (16 lentelė).

16 lentelė. Socialinių darbuotojų nuomonės apie efektyvų proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo skatinimą

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Savarankiškumo užtikrinimas	**Materialinės bazės užtikrinimas dar efektyvesniam savarankiškumui skatinti**	*<...>trūksta materialinės bazės, kad galėtumėme efektyviau skatinti savarankiškumą <...>D* *<...>neturime nei suoliuko, nei aikštės, nei krepšinio aikštelės, nei sporto salės, va mums tokio reikėtų, materialinės bazės kažkokios tai reikėtų, kad būtų efektyviau, galėtume, pavyzdžiui, ir per sportą neigiamas emocijas išlieti<...>E*
	Socialinių būstų jaunuoliams skyrimas	*<...>tai būtų gyvenimas socialiniame būste<...>B* *<...>labai svarbu, kad jaunuolis galėtų gyventi savarankiškai, ne globos namuose, o socialiniame būste <...>C*
	Savarankiškumo skatinimas skiriant proto negalią turintiems jaunuoliams asmeninius asistentus	*<...>skatina savarankiškumą asistento buvimas šalia<...>C* *<...>tai būtų savarankiškas gyvenimas<...>su asmeninio asistento pagalba<...>B <...>teikiamų socialinių paslaugų efektyvumui tikrai padėtų asmeniniai asistentai <...>D*
	Tarpinis užimtumas jaunuoliams	*<...> per tarpinį užimtumą, per veiklas <...>E* *<...>tarpinis užimtumas, jeigu turėtumėme ten kažkokį tai <...>F*

Tyrimo metu socialiniai darbuotojai pasidalino savo nuomone, jog, norint didesnio socialinių paslaugų, teikiamų proto negalios jaunuoliams skatinant jų savarankiškumą, efektyvumo, reikia tvirtos materialinės bazės: *„trūksta materialinės bazės, kad galėtumėme efektyviau skatinti savarankiškumą. Tikimės, užmezgėm ryšį su labdaros fondais, kad galėtų paremti kamuoliais. Ieškom rėmėjų, pradžia dar tiktai, tikimės, kad išsiplėtos viskas“(D).* Klientų savarankiškumo skatinimas būtų efektyvesnis, jei jaunuoliams būtų laiku skiriami socialiniai būstai: *„pirmiausia – gyvenimas ne globos namuose, kur yra visa ko šaknys<...>, <...>tai būtų gyvenimas socialiniame būste“(B), „socialiniai būstai – ne išeitis, ne idealus modelis, bet tam laikotarpiui – geriausias variantas“(G).* Galimybė gyventi savarankiškai socialiniame būste – tai didelis postūmis jaunuolio gyvenime.

Interviu metu dauguma tiriamųjų akcentavo asmeninio asistento buvimą šalia jaunuolio kaip efektyvų savarankiškumo skatinimą: *„tyrimai rodo, kad tikrai skatina savarankiškumą asistento buvimas šalia, tai pas mus Lietuvoje galbūt kažkada bus, laukiame, tai tikrai padėtų skatinti jaunuolių savarankiškumą, nes galėtų daugiau dėmesio skirti, pavyzdžiui, tam tikrai sričiai, suprantam, ir darbo paieškoms, pavyzdžiui, asistentas visada šalia yra, namų ruošos įgūdžių ugdyme visada šalia, tai pagalba būtų efektyvesnė“(C),* jaunuolis jaustųsi saugesnis, jeigu gautų asmeninio asistento pagalbą: *„tai būtų savarankiškas gyvenimas<...>su asmeninio asistento pagalba“(B), „teikiamų socialinių paslaugų efektyvumui tikrai padėtų asmeniniai asistentai, jeigu tokie būtų, kitose šalyse tai tikrai praktika yra plačiai naudojama“(D).* Socialinės paslaugos, skatinančios klientų savarankiškumą, būtų efektyvesnės, jeigu šalia

jaunuolio būtų asmeninis asistentas.

Tarpinis užimtumas, pasak informantų, gali padėti jaunuoliams efektyviau suplanuoti savo laiką, išmokti amato, skatinti savarankiškumą: *„tarpinis užimtumas, jeigu turėtumėme ten kažkokį tai, kad ir medžio darbai, ar gal kažkokį nuo dušės, kad jie galėtų padirbėti, tai jų ir miegas būtų geresnis, o dabar nemiega, prisigalvoja“(F),* socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad svarbu paskatinti jaunuolius veikti ir net menkiausiose jų pastangose palaikyti juos emociškai: *„visuomet pastebėti mažus pokyčius, net menkiausius, tiesiog, kad „va, šaunuolis, tu savarankiškai priėmei sprendimą ir, pavyzdžiui, padėjai vyresniam“(F), „atrodo va toks paprastas, bet pastebėt reikia, kad pastebėjai, kad jam reikia pagalbos, kad suteikei, tiesiog tie maži tokie paskatinimai ir ugdo, sakykim, jisai nori ką veikti“(E).* Proto negalios jaunuoliams būtinas aplinkinių palaikymas, pastiprinimas.

Informantai kalbėjo, kad labai svarbus yra teigiamas visuomenės požiūris į proto negalios jaunuolius: *„jie tada būtų savarankiškesni, nes čia ne tik nuo mūsų priklauso ir net ne tik nuo jų, bet ir nuo visos visuomenės teigiamo požiūrio į proto negalią turintį jaunuolį“(C), „visuomenė, kad primtų juos tokius, kokie jie yra“(F),* visuomenė dažnai bijo to, ko nepažįsta, dažnai manoma, kad proto negalios žmonės yra agresyvūs, pavojingi, jeigu bendruomenės būtų atviresnės tokios negalios jaunuoliams, jos nariai tikrai pastebėtų, kad tie asmenys nėra pavojingi, jie geranoriški ir labai trokštantys bendravimo.

Apibendrinant galima teigti, jog tam, kad socialinės paslaugos, skirtos proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumui ugdyti, būtų dar efektyvesnės, reikia tvirtos materialinės bazės. Klientų savarankiškumo skatinimas būtų efektyvesnis, jei jaunuoliams būtų laiku skiriami socialiniai būstai. Asmeninio asistento teikiama pagalba proto negalią turinčiam jaunuoliui padėtų efektyviau skatinti asmens savarankiškumą. Tarpinis užimtumas gali padėti jaunuoliams efektyviau suplanuoti savo laiką, išmokti amato, skatinti savarankiškumą.

Siekiant atskleisti, kokie dar specialistai be socialinių darbuotojų padeda ugdyti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumą, informantams buvo užduotas klausimas - „Kokie specialistai, savanoriai taip pat prisideda prie Jūsų klientų savarankiškumo ugdymo(si)?“. Analizuojant tyrimo dalyvių atsakymus, sudaryta lentelė (17 lentelė), kurioje išskirtos dvi kokybinės kategorijos: medicinos personalas, prisidedantis prie jaunuolių savarankiškumo, ir dienos užimtumo centrų specialistai.

Tyrimo duomenys parodė, kad be socialinių darbuotojų prie proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) prisideda slaugytojos, dirbančios įstaigoje, kurioje gyvena jaunuolis: *„tik mūsų įstaigos vyr. bendrosios praktikos slaugytoja ir slaugytoja“(A), „mūsų įstaigos slaugytoja, visada padeda, pataria klientui“(F),* jaunuoliai dažnai lankosi reabilitacijos centruose, pasak informantų reabilitacijų darbuotojai taip pat skatina jaunuolių

savarankiškumą: *„reabilitacijos darbuotojai, kurie ten dirba, vistiek jie ir bendrauja, ir informaciją suteikia“(D)*, *„klientas būna reabilitacijos centre, tie darbuotojai taip pat prisideda“(C)* (17 lentelė).

17 lentelė. Specialistai, kurie prisideda prie proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Medicinos personalas, prisidedantis prie jaunuolių savarankiškumo	**Slaugytojos, dirbančios įstaigoje, kurioje gyvena jaunuolis**	*<...>tik mūsų įstaigos vyr. bendrosios praktikos slaugytoja ir slaugytoja<...>A* *<...>mūsų slaugytojos, slaugytojų kolektyvas tikrai visada<...>G* *<...>prisideda kiti specialistai: slaugytoja prisideda<...>E* *<...>mūsų įstaigos slaugytoja, visada padeda, pataria klientui<...>F*
	Reabilitacijos centrų, kuriuose lankosi jaunuoliai, darbuotojai	*<...>reabilitacijos darbuotojai, kurie ten dirba <...>D* *<...>klientas būna reabilitacijos centre, tie darbuotojai taip pat prisideda<...>C*
Dienos užimtumo centrų specialistai	**Socialiniai darbuotojai, dirbantys dienos centruose, kuriuos lanko jaunuoliai**	*<...>tai dienos centrų socialiniai darbuotojai, jeigu klientas lanko dienos centrą<...>C* *<...>centrų socialiniai darbuotojai tikrai prisideda prie mūsų klientų savarankiškumo<...>G*
	Dienos užimtumo centre, kurį lanko jaunuolis, dirbantys kiti specialistai	*<...>dienos užimtumo centrų<...>specialistai – tikrai taip<...>B* *<...>dienos užimtumo centrų specialistai <...>D* *<...> dienos centrų specialistai tikrai prisideda<...>G*

Tiriamieji teigė, kad jaunuolių lankomuose užimtumo centruose dirbantys užimtumo socialiniai darbuotojai taip pat prisideda prie klientų savarankiškumo skatinimo *„kai kurie mūsų jaunuoliai, dienos metu lanko dienos centrus, <...>centrų socialiniai darbuotojai tikrai prisideda prie mūsų klientų savarankiškumo“(G),* taip pat prie savarankiškumo skatinimo prisideda kiti dienos užimtumo centre, kurį lanko jaunuolis, dirbantys specialistai: *„dienos užimtumo centrų<...>specialistai – tikrai taip“(B), „gyventojai lanko dienos centrus, dažnai grįžta kupini įspūdžių, galima sakyti, dienos centrų specialistai tikrai prisideda prie savarankiškumo skatinimo“(G).* Prie socialinių darbuotojų, ugdančių jaunuolių savarankiškumą, tikslo prisideda ir kiti toje pačioje įstaigoje, kurią lanko jaunuoliai, dirbantys specialistai – slaugytojai.

Įdomu sužinoti, o kaip gi artimieji prisideda prie proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si). Tyrimo dalyviams buvo užduotas klausimas - „Papasakokite, kaip Jūsų kliento artimieji prisideda prie sėkmingo savarankiškumo ugdymo(si)?“. Remiantis informantų pasisakymais, buvo sudaryta lentelė (18 lentelė), kurioje išskirta viena kokybinė kategorija: jaunuolių artimųjų dalyvavimas sėkmingame jų savarankiškumo ugdyme.

18 lentelė. Jaunuolių artimųjų pagalba sėkmingam savarankiškumo ugdymui(si)

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Jaunuolių artimųjų dalyvavimas sėkmingame ugdyme	**Artimųjų pagalba įgalinant klientą**	*<...> klientų artimieji, tai atvažiuoja laikinam pasiimti<...>jį patį vedasi į stotelę, leidžia nusipirkti bilietą, tada važiuoja jie su autobusu, eina į parduotuvę, artimųjų toksai pasiėmimas irgi padeda integruotis<...>E* *<...>viena lankytoja: „negaliu patikėt, kad čia tu padarei“, matot, kaip paskatina tą gyventoją, kad dar padaryk, kad gražu. Irgi kokie gyvenimiški dalykai pastebėti, pagirti, aišku lankyti ir bendrauti<...>F*
	Savarankiškumo skatinimas artimiesiems įvertinant kliento pasiekimus	*<...>artimųjų pagyrimas, pasidžiaugimas jų pasiekimais ir skatina savarankiškumą<...>F* *<...>motina visada domisi ir visuomet pagiria savo sūnų už jo pasiekimus, mus tai labai džiugina<...>G* *<...>vieno kliento artimieji džiaugiasi tuo, kad jaunuolis dabar gyvena pas mus, jie tikrai paskatina jį, kad taptų savarankiškesnis<...>B*

Tyrimu nustatyta, kad jaunuolių artimųjų dalyvavimas savarankiškumo ugdymo(si) procese įgalina klientą: *„konkrečiais atvejais tai klientų artimieji, tai atvažiuoja laikinam pasiimti<...>jį patį vedasi į stotelę, leidžia nusipirkti bilietą, tada važiuoja jie su autobusu, eina į parduotuvę, artimųjų toksai pasiėmimas irgi padeda integruotis<...>jie tampa ir matomi, ir savarankiškesni dėl to, kad jau moka nusipirkti bilietą, žino, kur išlipti, kur įlipti, tokia ta pagalba“(E),* artimųjų pagyrimai, klientų pasiekimų, nors ir menkiausių, pastebėjimai, skatina jaunuolį veikti: *„Kadangi tie artimieji toli, tai nedaug, bet kai lanko, pasakykim, tikrai, ir pagiria, kad, sakykim, mes parodom jo darytus darbus, kad čia sukūrė jo artimasis“(F).* Skatinant jaunuolių savarankiškumą labai svarbus yra savarankiškumo skatinimas artimiesiems įvertinant kliento pasiekimus: *<...>artimųjų pagyrimas, pasidžiaugimas jų pasiekimais ir skatina savarankiškumą“(F), „motina visada domisi ir visuomet pagiria savo sūnų už jo pasiekimus, mus tai labai džiugina“(G).* Sėkmingą proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymą(si) skatina teigiamas artimųjų požiūris į teikiamą pagalbą, domėjimasis jaunuolio pasiekimais.

Apibendrinant galima teigti, kad proto negalios jaunuolių artimųjų dalyvavimas savarankiškumo ugdymo(si) procese įgalina klientą veikti. Artimųjų pagyrimai, klientų pasiekimų, kad ir menkiausių, pastebėjimai skatina jaunuolio pasitikėjimą savimi, padeda jaustis saugiam. Sėkmingą proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymą(sį) skatina teigiamas artimųjų požiūris į teikiamą pagalbą.

Siekiant atskleisti, kokius trukdžius iš artimųjų pusės patiria socialiniai darbuotojai ugdydami klientų savarankiškumą, interviu metu užduotas klausimas: “Kokius trukdžius iš artimųjų pusės galite įvardinti ugdydami klientų savarankiškumą?“. Analizuojant tyrimo informantų atsakymus buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: artimųjų veiksmai, trukdantys jaunuolių savarankiškumo ugdymui(si), ir bendradarbiavimo stoka iš artimųjų pusės (19 lentelė).

19 lentelė. Trukdžiai iš artimųjų pusės, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai ugdydami proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumą

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Artimųjų veiksmai, trukdantys jaunuolių savarankiškumo ugdymui(si)	**Perdėtas artimųjų rūpestis, apsunkinantis jaunuolių savarankiškumo ugdymą**	*<...>perdėtas rūpestis, jų vaikai negali išmokti savarankiškumo <...>G* *<...>mano vaikas pats geriausias, jis negali būti savarankiškas, jūs privalote jam pataikauti<...>F*
	Jaunuolių nuteikinėjimas prieš socialinį darbuotoją iš tėvų bei artimųjų pusės	*<...>artimieji labai dažnai nuteikinėja klientą prieš socialinį darbuotoją <...>C* *<...>tėvai aiškina jaunuoliui „tie socialiniai tik pinigų iš tavęs nori“, nuteikinėja prieš mus<...>G*
	Tėvų/artimųjų nepagrįsti kaltinimai socialiniam darbuotojui	*<...>nerealiais kaltinimais, kad esam durniai ir nemokam dirbti<...>A* *<...>dažniausiai socialiniai darbuotojai lieka kalti<...>D*
	Socialinių darbuotojų nuomonės nepripažinimas	*<...>tėvų visažiniškumą, nenorą išgirsti kitos nuomonės<...>A* *<...>tėvai nepripažįsta kitų nuomonės „aš geriausiai žinau, ko reikia mano vaikui“<...>C*
	Neįgalaus jaunuolio negalios neigimas iš artimųjų pusės	*<...>artimieji, tiesiog nepripažįsta tos negalios<...>C* *<...>vieno jaunuolio artimieji niekada nepripažins, kad jis turi negalią <...>D*
	Informacijos apie neigiamą jaunuolio elgesį nepriėmimas	*<...>nepriėmimą jokios kitos informacijos, apie neigiamą elgesį kliento, kalbėti reikia tik teigiamai apie jos vaiką<...>G* *<...>nenoras išgirsti kitos nuomonės, kad jų vaiko elgesys ne visada būna teigiamas, nepriima jokios informacijos<...>A*
Bendradarbiavimo stoka iš artimųjų pusės	**Pasipriešinimas bet kokiai socialinei pagalbai**	*<...>labai aktyviai priešinasi pagalbai labai dažnai artimieji <...>C* *<...>neretai artimieji priešinasi, atstumia pagalbos pasiūlymą<...>D*
	Artimųjų nebendradarbiavimas su socialiniais darbuotojais	*<...>nebendradarbiavimas, visiškai tų poreikių neigimas, tiek socialinių darbuotojų <...>F* *<...>pagrindinis trūkumas - nebendradarbiavimas, komunikacijos trūkumas pagrindinis <...>E*

Tyrimo metu nustatyta, kad jaunuolių savarankiškumo ugdymui(si) trukdo tokie artimųjų veiksmai kaip perdėtas rūpestis, apsunkinantis jaunuolių savarankiškumo ugdymą: *„perdėtas rūpestis, jų vaikai negali išmokti savarankiškumo, kol tėvai nesupras, kad vaikas važiuoja į dienos centrą, o ne į vaikų darželį“(G), „mano vaikas pats geriausias, jis negali būti savarankiškas, jūs privalote jam pataikauti“(F),* jaunuolių nuteikinėjimas prieš socialinį darbuotoją iš tėvų bei artimųjų pusės: *„nuteikinėja prieš darbuotojus ir moko savo artimąjį „tu ten reikalauk iš jų, tau priklauso“(B), „tėvai aiškina „tie socialiniai tik pinigų iš tavęs nori“, nuteikinėja prieš mus“(G).* Neretai tiriamieji sulaukia iš klientų artimųjų nepagrįstų kaltinimų: *„dažniausiai socialiniai darbuotojai lieka kalti“(D), „kiekvieną dieną ar paskambina, ar tai ateina<...>išklausome nepagrįstus kaltinimus, kad nesistengiame, nemokame dirbti“(G),* didelis trukdis, pasak informantų, būna, kai artimieji nepripažįsta jokios kitos nuomonės, laikosi tik savo įsitikinimų, kurie ne visada būna teisingi: *„tėvų visažiniškumą, nenorą išgirsti kitos nuomonės“(A), „tėvai nepripažįsta kitų nuomonės, „aš geriausiai žinau, kuo reikia mano vaikui““(C),* pasak tiriamųjų, jų praktikoje pasitaiko ir

tokių atvejų, kai artimieji nepripažįsta jaunuolio negalios, jie mano, kad jų artimasis yra sveikas žmogus: *„artimieji, tiesiog nepripažįsta tos negalios“(C), „vieno jaunuolio artimieji niekada nepripažins, kad jis turi negalią, nemanau, kad situacija pasikeis“(D).*

Socialinių darbuotojų darbą apsunkina ir tai, kad artimieji kartais visiškai neadekvačiai vertina jaunuolio elgesį, jie tiesiog nepriima informacijos apie neigiamą kliento elgesį, mano, kad jeigu žmogus turi negalią – jam viskas leidžiama, taip, jų manymu, turi elgtis ir socialinis darbuotojas, leisti jaunuoliui daryti viską, ko jis tik pageidauja: *„nepriėmimą jokios kitos informacijos, apie neigiamą elgesį kliento, kalbėti reikia tik teigiamai apie jos vaiką“(G), „tėvų visažiniškumą, nenoras išgirsti kitos nuomonės, kad jų vaiko elgesys ne visada būna teigiamas, nepriima jokios informacijos“(A).* Artimieji dažnai nesusimąsto, kad jaunuolis jau nėra mažas vaikas ir turi išmokti prisiimti atsakomybę už savo netinkamą elgesį.

Tyrimu nustatyta, kad informantų darbą apsunkina ir bendradarbiavimo stoka iš artimųjų pusės, pasitaiko atvejų, kai klientų artimieji priešinasi bet kokiai siūlomai socialinei pagalbai: *„labai aktyviai priešinasi pagalbai labai dažnai artimieji ir tiesiog to sėkmingo atvejo negalėčiau įvardinti, kad artimieji prisidėtų prie savarankiškumo ugdymo“(C).* Socialinių darbuotojų praktikoje dirbant su proto negalią turinčiais jaunuoliais dažnai pasitaiko tokių atvejų, kai kliento tėvai/artimieji nebenori pripažinti, kad jų artimasis jau užaugo bei turi mokytis gyventi savarankiškai, o vietoj to, kad už jį būtų atlikti visi darbai, reikia skatinti patį jaunuolį visus juos atlikti.

Socialiniai darbuotojai kalbėjo, kad artimųjų nebendradarbiavimas taip pat apsunkina socialinių paslaugų jaunuoliui teikimą: *„nebendradarbiavimas, visiškai tų poreikių neigimas, tiek socialinių darbuotojų<...>negalime prisišaukti tų artimųjų“(F), „pagrindinis trūkumas - nebendradarbiavimas, komunikacijos trūkumas pagrindinis<...>bandom perkelti dalį atsakomybės artimiesiems, bet ne visada gaunasi“(E).* Teikiant socialines paslaugas jaunuoliams, labai svarbus kliento artimųjų palaikymas, bendradarbiavimas – tai gali žymiai pagerinti siekiamą rezultatą.

Apibendrinant galima teigti, kad jaunuolių savarankiškumo ugdymui(si) trukdo tokie artimųjų veiksmai kaip perdėtas rūpestis, jaunuolių nuteikinėjimas prieš socialinį darbuotoją iš tėvų bei artimųjų pusės. Dažnai socialinių darbuotojų darbą apsunkina nepagrįsti kaltinimai iš klientų artimųjų. Išaiškėjo dar vienas trukdis – jokios kitos nuomonės nepripažinimas iš artimųjų pusės, taip pat tik savo įsitikinimų, kurie ne visada yra tinkami, laikymasis. Pasitaiko tokių atvejų, kai artimieji nepripažįsta jaunuolio negalios. Socialinių darbuotojų darbą apsunkina ir tai, kad artimieji kartais visiškai neadekvačiai vertina jaunuolio elgesį, jie tiesiog nepriima informacijos apie neigiamą kliento elgesį, mano, kad jeigu žmogus turi negalią – tai jam viskas leidžiama, taip, jų manymu, turi elgtis ir socialinis darbuotojas, leisti jaunuoliui

daryti viską, ko jis pageidauja. Tyrimu nustatyta, kad informantų darbą apsunkina ir bendradarbiavimo stoka iš artimųjų pusės, didelis trukdis kyla, kuomet klientų artimieji priešinasi bet kokiai siūlomai socialinei pagalbai.

3.2.3. Probleminiai aspektai rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje

Šiame poskyryje siekiama atskleisti probleminius aspektus, sunkumus iškylančius socialinių darbuotojų veikloje rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Dėl neįgaliųjų socialinės integracijos 2013-2019 metų programos patvirtinime (2012) teigiama, kad neįgalieji dėl savo būklės, socialinės aplinkos praranda savarankiškumą, socialinius gebėjimus gyventi bendruomenėje, didėja jų socialinė atskirtis. Trūksta gebėjimų, funkcijų lavinimo ir reabilitacijos kompleksinių paslaugų, prieinamų neįgaliesiems kiek įmanoma arčiau jų bendruomenių. Tyrimu siekta nustatyti, kokie sunkumai iškyla specialistų veikloje rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje, taip pat – kaip ir kas padeda įveikti šiuos sunkumus.

Siekiant atskleisti, kaip jaučiasi proto negalią turintys jaunuoliai dalyvaudami bendruomeniniame gyvenime, kaip jie įsitraukia į socialinę, kultūrinę, profesinę veiklą, interviu metu socialiniams darbuotojams buvo užduotas klausimas „Kaip, Jūsų nuomone, jaučiasi klientas, dalyvaudamas bendruomeniniame gyvenime, įsitraukdamas į socialinę, kultūrinę ir profesinę veiklą?“. Analizuojant tyrime dalyvavusių informantų atsakymus, buvo išskirta viena kokybinė kategorija: kliento savijauta dalyvaujant bendruomeniniame gyvenime (20 lentelė).

20 lentelė. Sėkmingo jaunuolių dalyvavimo bendruomeniniame gyvenime reikšmė

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Kliento savijauta dalyvaujant bendruomeniniame gyvenime	**Jaučiasi įvertintas**	*<...> jaučiasi įvertintas <...>C* *<...>Jaučiasi įvertintas, pasitiki savimi<...>, <...>Jaunuoliai jaučiasi įvertinti<...>D*
	Jaučiasi įgalintas	*<...> Jaučiasi<...> įgalintas, pasitiki savimi<...>D* *<...>dalyvavimas bendruomeniniame gyvenime įgalina klientą veikti<...>G*
	Jaučiasi reikalingas	*<...>Pirmiausia jis jaučiasi reikalingas<...>A* *<...>jeigu jaunuolis turi galimybę padėti kitam<...> jis pasijaučia reikalingu<...>G*
	Klientas jaučiasi saugus	*<...>Pirmiausia jis jaučiasi <...>saugus<...>A* *<...>atsiranda saugumo jausmas<...>G*
	Jaučiasi laimingas	*<...>jie tiesiog laimingi<...>A* *<...> jis jaučiasi laimingas<...> E*

Tyrimo metu atskleista, kad jaunuoliai, dalyvaudami bendruomeniniame gyvenime, jaučiasi įvertinti *,,Manau tikrai jaučiasi įvertintas ir pakyla jų savivertė, ir tikrai manau labai*

naudinga yra skatinti neįgaliuosius, ne tik proto negalios žmones, bet apskritai – neįgaliuosius, dalyvauti bendruomeniniame gyvenime, jį kurti ir kartu spręsti problemas, kartu gyvenant toj bendruomenėj“(C). Jaunuoliai, dalyvaudami bendruomenės gyvenime, įsijungdami į socialinę, kultūrinę, profesinę veiklas jaučiasi įvertinti, kyla jų savivertė, jie yra pajėgūs spręsti iškilusias problemas, įgauna pasitikėjimo savimi: *„Manau, kad tikrai gerai. Jaučiasi įvertintas, pasitiki savimi“(D).* Taip pat informantai kalbėjo, kad proto negalios jaunuoliai, dalyvaudami bendruomenės gyvenime, jaučiasi įgalinti, jie įgauna atsakomybės jausmą: *„pasirodo, jau ėjimas į balsavimą - tai jau yra atsakomybė, kartu su kitais visuomenės nariais priimant va tokį politinį sprendimą“(C).* Pasitikintis savimi jaunuolis geba veikti savarankiškai, gali prisiimti atsakomybę už savo veiksmus.

Labai svarbu, kad proto negalios jaunuoliai jaustųsi reikalingi kitiems: *„Pirmiausia jis jaučiasi reikalingas, jis gali formuotis ir augti kaip asmenybė. Jis nėra tas raupsuotasis. Jis toks pats kaip ir visi kiti. Užtenka dalyvauti Kalėdinėse mugėse dramos teatre ir pamatai, kaip neįgalieji bendrauja: jie pažįsta vieni kitus, jie atsimena vieni kitus, jie nebijo apsikabinti, jie tiesiog laimingi. Tai yra tikrai neįkainojamos akimirkos, iš kurių mums, ale sveikiems, reikia pasimokyti nuoširdumo ir atvirumo“(A).* Dalyvaudami bendroje veikloje jie auga kaip asmenybės, gali tapatinti save su kitais bendruomenės nariais, jie niekuo neišsiskiria, jie - tokie kaip ir visi kiti bendruomenės nariai. Galimybė padėti kitam kelia paties jaunuolio savivertę.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad klientai jaučiasi saugūs - *„Pirmiausia jis jaučiasi <...>saugus“(A),* jie jaučiasi laimingi - *„jie tiesiog laimingi“(A), „Tikrai gerai, padidėja jo, kaip sakant, savivertė, pagerėja nuotaika, jis jaučiasi laimingas“(E).* Saugumo jausmas leidžia jaunuoliui veikti ir tapti drąsesniu savo siekiuose.

Apibendrinant galima teigti, kad, informantų teigimu, proto negalią turintys jaunuoliai, dalyvaudami bendruomeniniame gyvenime, jaučiasi įvertinti, reikalingi kitiems bendruomenės nariams, jie džiaugiasi galėdami nors kiek prisidėti prie bendros veiklos, jaunuolių gyvenimas tampa prasmingas ir įdomus. Socialiniai darbuotojai tyrimo metu pareiškė, kad jų klientai įgyja saugumo jausmą. Galimybė padėti kitam jaunuolį, turintį proto negalią, padaro laimingu.

Siekiant išsiaiškinti, kaip socialiniams darbuotojams sekasi paskatinti proto negalią turinčius jaunuolius dalyvauti bendruomeniniame gyvenime, interviu metu buvo užduotas klausimas - „Papasakokite, kaip Jums sekasi paskatinti klientus dalyvauti bendruomeniniame gyvenime, įsitraukti į socialinę, kultūrinę ir profesinę veiklą?“. Analizuojant informantų atsakymus buvo išskirtos penkios kokybinės kategorijos: sėkmingas jaunuolių įsitraukimas į bendruomeninę veiklą, jaunuolių socialinio aktyvumo skatinimas per dalyvavimą socialinėse

veiklose, pilietinio aktyvumo skatinimas, aktyvus jaunuolių dalyvavimas kultūriniame gyvenime, sėkmingas jaunuolių dalyvavimas profesinėje veikloje (21 lentelė).

21 lentelė. Proto negalią turinčių jaunuolių skatinimas dalyvauti bendruomeniniame gyvenime

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Sėkmingas įsitraukimas į bendruomeninę veiklą	**Pasikviečiant svečių iš artimiausios bendruomenės pas save**	*<...>pasikviečiam ir ansamblius, pasikviečiam<...>pasikviečiam policiją, kad jaunuoliai bendrauti išmoktų <...>F* *<...>kvietėm iš bendruomenės į šventę, bendruomenės nariai sudalyvavo mūsų teritorijoje surengtoje šventėje <...>E*
	Dalyvavimas bendruomenės, kurios teritorijoje yra jaunuolių namai, veikloje	*<...>Per renginius, išėjimą į bendruomenę <...>E* *<...> dalyvaujame bendruomenės veikloje<...>F* *<...>bendruomeninis gyvenimas<...> važiuojam mes į tą patį rajoną, į šalią esančią bendruomenę <...>F*
Socialinio aktyvumo skatinimas per dalyvavimą akcijose, šventėse	**Jaunuolių skatinimas dalyvauti miesto skelbiamosiose akcijose**	*<...>mes noriai dalyvaujame miesto akcijose <...>A* *<...>Dalyvavome akcijoje – „Pakelk šiukšlę“, „Darom“ <...>B*
	Dalyvavimas miesto šventėse	*<...>aktyviai dalyvaujame miesto šventėse<...>E* *<...>noriai, su malonumu dalyvauja miesto šventėse<...>A* *<...>renginiai įvairūs, parodos, mieste būna miesto dienos, mugės, visą laiką skatinam nueiti, nu tai kaip toks dalyvavimas<...>D* *<...>jaunuoliai visada dalyvauja miesto šventėse<...>G*
Pilietinis aktyvumo skatinimas	**Jaunuolių dalyvavimas rinkiminėse kampanijose**	*<...>aktyviai dalyvauja rinkiminėse kampanijose<...>klientai paskatinami ir motyvuojami eiti balsuoti, kai vyksta rinkimai <...>C* *<...>mūsų gyventojai aktyviai dalyvauja rinkiminėse kampanijose<...>G* *<...>aktyviai dalyvaujame visuose šalies rinkimuose<...>B*
	Dalyvavimas politinių partijų veikloje	*<...>dalyvauja politinių partijų veikloje ir yra jų nariai<...>C* *<...>kai kurie yra partijų nariai, dalyvauja politinėje veikloje<...>B*
Aktyvus dalyvavimas kultūriniame gyvenime	**Lankymasis spektakliuose, kino teatruose, renginiuose ir t.t.**	*<...>jeigu būna kokie spektakliai, tai būtinai jiems parašom skelbimą, raginam nueiti, jie visi eina, ar kino teatrą<...>D* *<...>Mūsų klientai labai noriai ir aktyviai dalyvauja, kultūriniame gyvenime<...>,<...>važiuoja į visokius renginius - į mokamus ir nemokamus <...>C* *<...>labai mėgsta teatrus ir koncertus<...> nueiti į kažkokį ten renginį <...>C* *<...>klientai labai mėgsta išvykas į teatrą ir kiną – visada labai noriai<...>B*
Sėkmingas jaunuolių dalyvavimas profesinėje veikloje	**Pagalba įsidarbinant socialinėse įmonėse**	*<...>padedame įsidarbinti socialinėse įmonėse <...>D* *<...>profesinėje veikloje daugumai padedam per socialines įmones įdarbinti ir visai gerai sekasi jiems<...>C*
	Didelis dirbančių jaunuolių skaičius	*<...>įsidarbino apie septyniasdešimt procentų gyventojų, tai didelė sėkmė<...>C* *<...>turime didelį skaičių gyventojų dalyvaujančių profesinėje veikloje<...>D* *<...>dauguma klientų sėkmingai įsidarbino<...>B*

Socialinių darbuotojų teigimu, siekiant sėkmingo jaunuolių įsitraukimo į bendruomenės gyvenimą, būtina palaikyti kaimynystės santykius su vietos bendruomene, informantai

kalbėjo, kad dažnai kviečia kaimynus į svečius pas jaunuolius: *„kol kas mes į tą bendruomeninį gyvenimą įtraukiam juos tiktai savo teritorijoje. Tai pasikviečiam ir ansamblius, pasikviečiam<...>pasikviečiam policiją, kad jaunuoliai bendrauti išmoktų „(F),* bendruomenės nariai kviečiami į šventes, taip pat jaunuoliai dalyvauja bendruose renginiuose: *„kai jau rinkimai, tai iš bendruomenės atėjo atstovės, kurios jau dalyvaus tuose rinkimuose<...> ne vieną kartą apsilankė pas mus<...>, <Mes bendruomenės atstovėms ir papasakojam, ir kviečiam, ir tiesiog įvardijam, kad mes norim, kad jūs mūsų nebijotumėte, nes ateity mes planuojam rasti bendrą kalbą, bendradarbiauti ir draugauti, ta bendruomenė pirmiausiai turi neišsigąsti"(F).* Jaunuoliai dalyvauja bendruomenės, kurios teritorijoje yra jaunuolių namai, veikloje: *„norim sukurti<...>kad mus priimtų visuomenė, bendruomenė, kurioje mūsų yra pastatai, dalyvaujame bendruomenės veikloje"(F),* socialiniai darbuotojai pasiryžę dėti visas pastangas tam, kad jų klientai įgautų darbinių įgūdžių per bendravimą su artimiausia bendruomene: *„bendruomeninis gyvenimas, kitur mes, sakykim, kad ir kelionės, važiuosim mes į tą patį rajoną, į šalia esančią bendruomenę, į keramikos užsiėmimus, mokymus, tai vat irgi bus bendravimas ir mes džiaugiamės, kad mus priima ir mes stengsimės nenuvilti, mes stengsimės, kad viskas vyktų sklandžiai"(F).* Socialiniai darbuotojai tarpininkauja tarp jaunuolio ir vietinės bendruomenės, jaunuoliai yra skatinami dalyvauti bendruomenės veikloje, tuo tarpu pati bendruomenė turi galimybę susipažinti su proto negalią turinčiais jaunuoliais, priimti juos kaip savo bendruomenės narius.

Dėl neįgaliųjų socialinės integracijos 2013-2019 metų programos patvirtinime (2012) nurodoma, kad dėl savo negalios pobūdžio neįgalieji dažnai negali dalyvauti visuomeniniuose renginiuose, naudotis kultūros (teatrų, muziejų, kino, bibliotekų) ir turizmo paslaugomis, lankyti paminklus ir nacionalines kultūros vertybes, pasinaudoti kultūrine medžiaga, įgyvendinti savo teisę į kultūrinio tapatumo pripažinimą. Tyrimo dalyviai atkreipia dėmesį į aktyvų jaunuolių dalyvavimą kultūriniame gyvenime, informantų klientai aktyviai lankosi spektakliuose, kino teatruose, renginiuose ir t.t. *„Mes tiesiog bandom, mūsų gyventojam mes padedam gyventi tokį gyvenimą kaip ir mes, tai jeigu būna kokie spektakliai, tai būtinai jiems parašom skelbimą, raginam nueiti, jie visi eina, ar kino teatrą"(D), „važiuoja į visokius renginius - į mokamus ir nemokamus, kiti labai aktyviai dalyvauja „Vilties" bendrijos veikloje"(C), „labai mėgsta teatrus ir koncertus, labai noriai dalyvauja ir patys kartais siūlo kitiem Savarankiško gyvenimo namų bendruomenės gyventojam nueiti į kažkokį ten renginį, ir tikrai mūsų bendruomenė – aktyvi"(C).* Tyrimo metu informantai pabrėžė socialinio jaunuolių aktyvumo skatinimą per dalyvavimą socialinėse veiklose, klientai paskatinami dalyvauti miesto skelbiamosiose akcijose: *„mes noriai dalyvaujame miesto akcijose, kaip „Neužmirštuolių sodinimo akcija Lukiškių aikštėje", „Darom" – kai tvarkome mišką. Ir*

daugelis kitų<...>, <Mūsų gyventojų kurtus darbus dovanojam svečiam, kuriuos kviečiamės į įvairius mūsų įstaigos organizuojamus renginius“(A), ugdoma jaunuolių tolerancija kitam asmeniui - *„Norintys dalyvavo LGBT bendruomenės eitynėse pavasarį<...>,* socialiniai darbuotojai skatina savo klientus rūpintis aplinka: *<...>Dalyvavome akcijoje – „Pakelk šiukšlę“, „Darom“,* besilaukiančioms klientėms buvo pasiūlyta sudalyvauti renginyje: *„Agnės Zuokienės renginyje miesto Rotušėje skirtame nėščioms moterims“(B).* Informantai kalbėjo, kad jaunuoliai noriai, su malonumu, dalyvauja skirtingose miesto šventėse: *„noriai, su malonumu dalyvauja miesto šventėse“(A), „renginiai įvairūs, parodos, mieste būna miesto dienos, mugės, visą laiką skatinam nueiti, nu tai kaip toks dalyvavimas“(D).* Aktyvus lankymasis miesto skelbiamosiose akcijose bei domėjimasis ir dalyvavimas miesto rengiamosiose šventėse leidžia jaunuoliams iš arčiau susipažinti su savo miesto kultūriniu gyvenimu bei dalyvauti socialinėse akcijose, ypač svarbu, kad jaunuoliai neliktų nuošaly.

Įdomu pastebėti, kad proto negalios jaunuoliai gana aktyviai dalyvauja rinkiminėse kampanijose: *„aktyviai dalyvauja rinkiminėse kampanijose, skleidžia informaciją, reklamuoja. Taip pat visi klientai paskatinami ir motyvuojami eiti balsuoti, kai vyksta rinkimai, ir tikrai eina ir stengiasi dalyvauti“(C).* Dalyvauja politinių partijų veikloje: *„dalyvauja politinių partijų veikloje ir yra jų nariai“(C), „kai kurie yra partijų nariai, dalyvauja politinėje veikloje“(B).* Dalyvavimas, domėjimasis politiniu gyvenimu ugdo jaunuolių pilietiškumo jausmą, skatina prisiimti atsakomybę už šalies gyvenimą bei savo ateitį.

Jaunuoliai važiuoja į kitas šalis tam, kad pasidalintų savo patirtimi: *„važiuoja į kitas šalis, pasakoja savo gerąją patirtį kitiems neįgaliesiems“(C),* informantų klientai dalyvauja projektuose: *„dalyvauja neįgaliųjų projektuose, kaip projekto dalyviai skraido po Europą“(B).* Tyrimu nustatyta, kad jaunuoliai aktyviai dalyvauja visuomeniniuose renginiuose, lankosi teatruose, kino teatruose, koncertuose, parodose ir t.t.

Informantai pažymėjo, kad yra atvejų, kai jų klientai sėkmingai įsidarbina socialinėse įmonėse: *„profesinėje veikloje daugumai padedam per socialines įmones įdarbinti ir visai gerai sekasi jiems“(C),* dalis tiriamųjų pareiškė, kad labai džiaugiasi dideliu skaičiumi sėkmingai įsitvirtinusių darbo rinkoje klientų: *„įsidarbino apie septyniasdešimt procentų gyventojų, tai didelė sėkmė“(C), „turime didelį skaičių gyventojų, dalyvaujančių profesinėje veikloje“(D).* Dalyvavimas profesinėje veikloje stiprina jaunuolių pasitikėjimo savimi jausmą bei gerina jų finansinę padėtį.

Apibendrinant galima teigti, jog siekiant sėkmingo jaunuolių įsitraukimo į bendruomenės gyvenimą, būtina palaikyti kaimynystės santykius su vietos bendruomene, skatinti jaunuolių dalyvavimą bendrose šventėse, kviesti bendruomenės narius į savo

organizuojamus renginius. Socialiniai darbuotojai tarpininkauja tarp jaunuolio ir vietinės bendruomenės, jaunuoliai skatinami dalyvauti bendruomenės veikloje, tuo tarpu pati bendruomenė turi galimybę susipažinti su proto negalią turinčiais jaunuoliais, priimti juos kaip savo bendruomenės narius. Tyrimo dalyviai atkreipia dėmesį į aktyvų jaunuolių dalyvavimą kultūriniame gyvenime, klientai aktyviai lankosi spektakliuose, kino teatruose, renginiuose ir t.t. Aktyvus lankymasis miesto skelbiamosiose akcijose bei domėjimasis ir dalyvavimas miesto rengiamosiose šventėse leidžia jaunuoliams iš arčiau susipažinti su savo miesto kultūriniu gyvenimu. Socialiniai darbuotojai skatina klientus aktyviai dalyvauti šalies rinkimuose. Jaunuoliai aktyviai lankosi kitose šalyse, dalinasi savo patirtimis, skleidžia gerąją patirtį.

Informantų pastebėjimu, ruošiant jaunuolius dalyvavimui profesinėje veikloje dažnai pasitaiko ir kliūčių. Šiuo klausimu buvo išskirta viena kokybinė kategorija: jaunuolių dalyvavimo profesinėje veikloje kliūtys (22 lentelė).

22 lentelė. Kliūtys, su kuriomis susiduriama ruošiant proto negalią turinčius jaunuolius profesinei veiklai

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Jaunuolių dalyvavimo profesinėje veikloje kliūtys	**Sveikatos problemos, trukdančios dalyvauti profesinėje veikloje**	*<...> Dėl profesinės veiklos, turime vieną jaunuolį, vežame jį į darbo pokalbį, kol gauna atsakymą, jau, žiūrėk, atsiduria ligoninėje, ir vėl iš naujo<...>E* *<...>dėl negaliai būdingų sveikatos problemų, nesugeba ilgiau nei 1 valandai sutelkti dėmesio<...>A*
	Darbinių įgūdžių trūkumas	*<...>Sudėtingiausia su profesine veikla, nes daugelis ilgai negalėtų dirbti vienoje darbo vietoje, nes nėra to darę<...>A* *<...>jie dar neturi darbinių įgūdžių, jie nesuvokia, kad reikia keltis, eiti į darbą, kam aplamai reikia dirbti<...>G*

Socialiniai darbuotojai, kalbėdami apie proto negalią turinčių jaunuolių skatinimą dalyvauti darbinėje veikloje, išskyrė ir kliūtis profesinėje veikloje, su kuriomis susiduria jaunuoliai. Viena iš kliūčių yra sveikatos problemos, kurios trukdo jaunuoliams sėkmingai įsidarbinti: *„Dėl profesinės veiklos, turime vieną jaunuolį, vežame jį į darbo pokalbį, kol gauna atsakymą jau, žiūrėk, atsiduria ligoninėje, ir vėl iš naujo“(E).* Informantai kalbėjo, kad proto negalią turintiems jaunuoliams dažnai trūksta darbinių įgūdžių: *„jie dar neturi darbinių įgūdžių, jie nesuvokia, kad reikia keltis, eiti į darbą, kam aplamai reikia dirbti“(G).* Kartais socialiniai darbuotojai, ugdydami klientų darbinius įgūdžius, susiduria su tokiais sunkumais kaip, atrodo, paprasčiausias paaiškinimas jaunuoliui, kad jis privalo dirbti, nes nedirbdamas jis neturės lėšų pragyvenimui: *„Dėl profesinės veiklos – skatiname žmogų dirbti, nes surasti darbą – dar ne viskas, reikia dar ir išsilaikyti darbo rinkoje. Aiškiname, kad jeigu nedirbsi – neturėsi pinigų, negalėsi gražiai rengtis ir skaniau valgyti, negalėsi pramogauti“(B).* Informantai įdeda nemažai darbo tam, kad jų klientai sėkmingai susirastų darbą bei išsilaikytų

darbo rinkoje.

Apibendrinant galima teigti, kad jaunuoliams teikiama pagalba įsidarbinant socialinėse įmonėse, tačiau ieškantiems darbo klientams kartais kyla sunkumų dėl negalios, sveikatos būklės, darbinių įgūdžių trūkumo.

Siekiant išsiaiškinti probleminius aspektus, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai, ruošdami proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje, informantams buvo užduotas klausimas: „Su kokiais sunkumais (politiniais, socialiniais, ekonominiais) susiduriate rengdami proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje?“. Analizuojant atsakymus į pateiktą klausimą buvo išskirtos penkios kokybinės kategorijos: sunkumai, susiję su žmogiškaisiais ištekliais, sunkumai, susiję su finansais, sunkumai, susiję su įstatymais, sunkumai, susiję su bendradarbiavimo stoka ir proto negalios specifikos neišmanymu bei sunkumai, susiję su neigiamomis nuostatomis (23 lentelė).

23 lentelė. Probleminiai aspektai rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Sunkumai, susiję su žmogiškaisiais ištekliais	**Asmeninių asistentų, dirbančių bendruomenėje, trūkumas**	*<...>nėra asistentų. Nėra darbo asistentų, asistentai, kurie neįgaliajam asistuoja darbe<...>B* *<...>būtina asmeninio asistento pagalba, dabar mes jų neturime<...>C*
	Per didelis klientų skaičius, tenkantis vienam socialiniam darbuotojui	*<...>vienam socialiniam darbuotojui tenka dirbti su maždaug penkiolika jaunuolių<...>C* *<...>didelis darbo krūvis, daug klientų, mažai darbuotojų<...>B*
Sunkumai, susiję su finansais	**Finansų trūkumas klientų laisvalaikio organizavimui**	*<...>daugiau šiuos žmones nuvežti kažkur<...> ne viską leidžia finansai<...>F* *<...>dažnai nepakanka lėšų išvykom, kelionėm<...>trūksta finansavimo laisvalaikio organizavimui<...>G*
	Didelių mokesčių mokėjimas už socialines paslaugas, demotyvuojantis klientus dirbti	*<...>labai dažnai tas demotyvuoja dirbti, nes pusę algos reikia sumokėti už socialines paslaugas<...>, <...>žmonėm ne tik, kad numušt motyvaciją dirbti<...>C* *<...>yra tokie dideli mokesčiai - tai motyvacija žmogui tiesiog dingsta mokant tokias paslaugas ir neturint tos algos sau<...>B*
Sunkumai, susiję su įstatymais	**Priimtuose ir veikiančiuose įstatymuose esančios spragos**	*<...>Yra<...> įstatymai, kurie visiškai neatitinka protinės negalios žmonių poreikių ir paslaugų teikimo specifikos<...>B* *<...> „Mokėjimo už socialines paslaugas“ įstatyme yra spragų<...>,* *<...>įstatymas turi spragas ir jį reikia kažkaip peržiūrėt<...>C*
	Nepalanki teisinė bazė	*<...>labai bloga yra teisinė visa bazė<...>D* *<...>Tikrai yra nepalanki teisinė bazė<...>C*
Sunkumai, susiję su bendradarbiavimo stoka ir proto negalios specifikos neišmanymu	**Kitų įstaigų specialistų proto negalios specifikos neišmanymas**	*<...>Dažniausiai net nežino<...> netgi gydymo įstaigose<...> maišo psichinę negalią su proto negalia <...>D* *<...>kiti specialistai<...>pareigūnai arba medicininis personalas<...> tiesiog nesuvokia ir nežino tos specifikos bendraujant su protine negalią turinčiais žmonėmis<...>B* *<...>per apklausas policijos<...>neatsižvelgiant į tai, kad žmogus nesuvokia ir nesupranta, ką sako<...>B*
	Tarpinstitucinio bendradarbiavimo	*<...>nebendradarbiavimo<...> tarp įstaigų, institucijų<...>D* *<...>trūksta elementaraus tarpinstitucinio bendradarbiavimo<...>G*

23 lentelės tęsinys kitame puslapyje

23 lentelės tęsinys

	stoka	
Sunkumai, susiję su neigiamomis nuostatomis	**Sunkumai, susiję su kitose įstaigose dirbančių specialistų neigiamomis nuostatomis į socialinį darbuotoją**	*<...>socialinio darbuotojo labai neigiamas<...> neigiamai vertina socialinį darbuotoją<...>čia didžiausias sunkumas<...>D* *<...>dažnai socialinis darbuotojas net nėra pageidaujamas sėdėt toj konsultacijoj gydytojo <...>D* *<...>neigiamas požiūris į socialinius darbuotojus<...>C* *<...>socialinis darbuotojas dalyvauti kartu apklausoje negali, tiesiog išprašomas<...>B*
	Sunkumai, susiję su neigiamomis nuostatomis į proto negalią turintį asmenį	*<...>į pačią proto negalią turinčius žmones labai neigiamas požiūris<...>D* *<...>Visuomenės taip pat dar požiūris vyrauja neigiamas<...>su tokiais gyventi nenorėtų<...>E*

Tyrimo metu nustatyta, kad socialiniai darbuotojai, dirbdami su proto negalią turinčiais jaunuoliais, patiria sunkumų, susijusių su žmogiškųjų išteklių trūkumu. Informantai teigė, kad jaučiamas asmeninių asistentų, dirbančių bendruomenėje su proto negalios jaunuoliais, trūkumas: *„nėra asistentų. Nėra darbo asistentų, asistentai, kurie neįgaliajam asistuoja darbe“(B),* asmeninis asistentas galėtų padėti klientui nuvykti į darbą, taip pat kurį laiką asistuoti jo darbo vietoje, kol jaunuolis įgaus darbo įgūdžių, reikalingų atlikti šiai užduočiai: *„proto negalios jaunuoliui, pilnavertiškam gyvenimui bendruomenėje, būtina asmeninio asistento pagalba, dabar mes jų neturime“(C).* Tiriamieji kalbėjo, kad šiuo metu jų darbą apsunkina per didelis klientų skaičius, lyginant su teikiančių socialines paslaugas darbuotojų skaičiumi: *„vienam socialiniam darbuotojui tenka dirbti su maždaug penkiolika jaunuolių“(C), „didelis darbo krūvis, daug klientų, mažai darbuotojų“(B).* Didelis darbo krūvis, tenkantis vienam socialiniam darbuotojui, kelia trukdžių kokybiškam socialinių paslaugų teikimui, taip pat gali paskatinti paties socialinio darbuotojo „perdegimo sindromo“ patyrimo grėsmę. Tyrimo metu paaiškėjo, kad socialiniai darbuotojai patiria sunkumų organizuodami klientų laisvalaikį dėl finansavimo trūkumo: *„gal daugiau šiuos žmones nuvežti kažkur, kur jiems patiko, kur jie norėtų, tai ne viską leidžia finansai, ką mes norėtumėme“(F).* Dažnai lėšos skiriamos tik būtiniausių poreikių patenkinimui, socialiniai darbuotojai, planuodami įvairesnį klientų laisvalaikį, tolimesnę kelionę ar kūrybiniams užsiėmimams reikalingų kiek brangesnių kanceliarinių priemonių pirkimą, dažnai susiduria su lėšų trūkumu.

Tyrimo metu informantai išskyrė kai kuriuos įstatymus, reglamentuojančius socialinių paslaugų teikimą kaip vieną iš sunkumų, pvz. „Mokėjimo už socialines paslaugas“ įstatymas turi spragų: *„Mokėjimo už socialines paslaugas“ įstatyme yra spragų<...>, <...>mokestis dvidešimt procentų nuo pajamų, kai viršija dvigubą valstybės imamų pajamas, tai skaičiai yra labai dideli, klientai moka labai dideles sumas už socialines paslaugas“(C),* mokamos didelės sumos už socialines paslaugas: *„labai dažnai tas demotyvuoja dirbti, nes pusę algos reikia*

sumokėti už socialines paslaugas“(C), „didelі mokesčiai - tai motyvacija žmogui tiesiog dingsta mokant tokias paslaugas ir neturint tos algos sau“(B). Didelių mokesčių mokėjimas už socialines paslaugas demotyvuoja klientus dirbti. Taip pat informantai kalbėjo, kad Lietuvoje yra nepalanki teisinė bazė: *„Tikrai yra nepalanki teisinė bazė“(C).* Tyrimo metu išryškėjo tokie sunkumai kaip bendradarbiavimo tarp institucijų stoka ir kitų įstaigų specialistų proto negalios specifikos neišmanymas: *„Dažniausiai net nežino, kas čia tokio netgi gydymo įstaigose, esam ne vieną kartą susidūrę, kad labai maišo psichinę negalią su proto negalia“(D),* gydymo įstaigose teikiama pagalba yra labai svarbi klientui: „*medicininis personalas - tai tiesiog nesuvokia ir nežino tos specifikos bendraujant su protinę negalią turinčiais žmonėmis“(B).* Informantai papasakojo, kad jaunuoliui dalyvaujant policijos apklausoje, į jo negalios specifiką dažnai nekreipiama dėmesio, o tai priverčia klientą nerimauti ir kartais duoti netikslingus parodymus: *„klientas tiesiog išsigąsta, ir į negalią nėra kreipiamas dėmesys ir jis yra apklausiamas kaip žmogus, kuris tiesiog be negalios, ir labai dažnai taip yra, tas trukdo pagalbos teikimui ir pakreipia kitaip negu turėtų būti“(C).* Apsunkina socialinių darbuotojų darbą ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka: *„nebendradarbiavimo<...> tarp įstaigų, institucijų“(D),* kai nutrūksta bendradarbiavimas tarp institucijų teikti kokybiškas socialines paslaugas jaunuoliams yra žymiai sunkiau.

Informantai pažymėjo tokį sunkumą kaip siūlomų ir reikalingų socialinių būstų skaičiaus neatitikimumą: „*Visų pirma – tai nėra būstų<...>Kadangi nėra būstų, visai logiška, kad bendruomenė nėra ruošiama pokyčiams ir naujos socialinės normos įsisavinimui – neįgalūs žmonės realiai yra tarp mūsų. Jie šalia, mūsų kaimynai, bendradarbiai, draugai“(B), „mūsų klientai kol kas neturi kur eiti, jiems taip reikalingų būstų nėra“(C).* Kalbant apie jaunuolių parengimą savarankiškam gyvenimui bendruomenėje, šio tikslo įgyvendinimui yra būtini namai, kuriuose jaunuolis, vienas ar su savo naujai sukurta šeima, galėtų gyventi, kurti savo ateitį, tačiau kol yra tokių namų trūkumas, atitinkamai yra apsunkintas jaunuolio išėjimas į savarankišką gyvenimą.

Socialiniai darbuotojai tyrimo metu atskleidė sunkumus, susijusius su kitose įstaigose dirbančių specialistų neigiamomis nuostatomis į pačius socialinius darbuotojus: „*socialinio darbuotojo labai neigiamas, visi labai neigiamai vertina socialinį darbuotoją, požiūris yra labai negeras į mus, bet čia gal didžiausias sunkumas“(D),* medicinos darbuotojų požiūriu: *„dažnai socialinis darbuotojas net nėra pageidaujamas sėdėt toj konsultacijoj gydytojo ir labai retas maloniai priima ir išaiškina socialiniam darbuotojui“(D),* pasitaiko atvejų, kai socialinis darbuotojas yra nepageidaujamas policijos apklausoje, jis būna tiesiog išprašomas iš kabineto: „*socialinis darbuotojas dalyvauti kartu apklausoje negali, tiesiog išprašomas“(B).* Taip pat informantų veikloje susiduriama su neigiamu visuomenės požiūriu ir į proto negalią

turintį jaunuolį: *„Visuomenės taip pat dar požiūris vyrauja neigiamas, pavyzdžiui, gavome tokią pastabą iš bendruomenės narių, kad aš tai kaip bendruomenės narė su tokiais gyventi nenorėčiau“(E).* Toks požiūris neigiamai veikia klientų pasiryžimą gyventi savarankiškai, neskatina įgyti pasitikėjimo savimi bei kitais visuomenės nariais.

Apibendrinant galima pastebėti, kad socialiniai darbuotojai, dirbdami su proto negalią turinčiais jaunuoliais, patiria sunkumų, susijusių su žmogiškųjų išteklių trūkumu, vienam darbuotojui tenka dirbti su didele grupe jaunuolių vienu metu. Savivaldybėse trūksta asmeninių asistentų, dirbančių bendruomenėse su proto negalios jaunuoliais. Tyrimo metu paaiškėjo, kad socialiniai darbuotojai patiria sunkumų organizuodami klientų laisvalaikį dėl finansavimo trūkumo, dažnai lėšos skiriamos tik būtiniausių poreikių patenkinimui. Tyrimu atskleista, kad kai kurie įstatymai, reglamentuojantys socialinių paslaugų teikimą, pvz. „Mokėjimo už socialines paslaugas“, turi spragų. Lietuvoje yra nepalanki teisinė bazė, didelių mokesčių mokėjimas už socialines paslaugas demotyvuoja klientus dirbti. Išryškėjo tokie sunkumai kaip bendradarbiavimo stoka tarp institucijų ir kitų įstaigų specialistų proto negalios specifikos neišmanymas. Problemos kyla, kai jaunuoliui tenka dalyvauti policijos apklausoje, kadangi į negalios specifiką dėmesys būna neatkreipiamas, o tai priverčia jaunuolį nerimauti ir kartais duoti netikslingus parodymus. Skatinant jaunuolių savarankišką gyvenimą bendruomenėje kyla sunkumų dėl siūlomų ir reikalingų socialinių būstų skaičiaus neatitikimo. Apsunkina socialinių darbuotojų darbą ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka, neretai kyla sunkumų, susijusių su kitose įstaigose dirbančių specialistų neigiamomis nuostatomis į pačius socialinius darbuotojus. Informantų veikloje susiduriama su neigiamu visuomenės požiūriu ir į proto negalią turintį jaunuolį.

3.2.4. Socialinių darbuotojų nuomonė apie jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus ir skatinimo įsitraukti į bendruomenę galimybes

Šioje darbo dalyje siekiama atskleisti, kokius sėkmingo proto negalios jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) kriterijus išskiria socialiniai darbuotojai bei kokias jaunuolių įtraukties į bendruomeninį gyvenimą galimybes jie mato.

Siekiant atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus, informantams buvo užduotas klausimas - „Kokius Jūs išskirtumėte proto negalią turinčio jaunuolio savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus?“. Analizuojant tyrimo atsakymus, buvo išskirta viena kokybinė kategorija: sėkmingo savarankiško gyvenimo bendruomenėje galimybės (24 lentelė).

24 lentelė. Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Sėkmingo savarankiško gyvenimo ugdymo(si) bendruomenėje galimybės	**Sėkmingo įsidarbinimo galimybės**	*<...>kad jie galėtų minimaliai dirbti, kad juos suprastų <...>E* *<...>Nemaža dalis mūsų gyventojų įsidarbino <...>D* *<...> Svarbiausia, kad jie minimaliai dirbtų<...>, kad jie galėtų dirbti <...>E* *<...> sėkmės kriterijus yra įsidarbinimas<...> įsidarbinti tikrai yra vienas tokių pagrindinių<...>C*
	Savarankiškas apgyvendinimas bendruomenėje	*<...>klientų apgyvendinimas socialiniame būste <...>C* *<...>socialinio būsto gavimas<...>E* *<...>apgyvendinti bendruomenėje <...>E* *<..>grįžimas iš gatvės gyvenimo prie bendruomenės <...>B*
	Galimybė skirti jaunuoliui asmeninį asistentą	*<...>pirmiausiai <...>asmeninio asistento, su minimalia pagalba, ir kad jie patys savarankiškai<...>E* *<...>su asmeninio asistento pagalba, tai gal čia būtų toks pats geriausias iš viso būdas įtraukimo į bendruomenę <...>D* *<...>asmeninio asistento skyrimas tam žmogui tikrai būtų sėkmės istorija<...>C* *<...>asmeninio asistento pagalba labai reikalinga mūsų klientams <...>G*

Tyrimu atskleista, kad jaunuoliams, sėkmingam gyvenimui bendruomenėje, būtina darbinė patirtis. Informantai išskyrė, jog viena iš sėkmingo gyvenimo bendruomenėje ugdymo(si) galimybių yra sėkmingo įsidarbinimo galimybė: *„sėkmingas įsidarbinimas, atsikratymas didelės finansinio įsipareigojimo naštos (išmokėti įsiskolinimai antstoliams)“(B),* socialiniai darbuotojai pažymi tokį jų darbo rezultatą kaip didelis įsidarbinusių klientų skaičius: *„Nemaža dalis mūsų gyventojų įsidarbino, tai čia yra mums pasiekimas, nes niekad negalvojom, kad įmanoma tai“(D).* Tyrimo dalyviai, kalbėdami apie sėkmingą jaunuolių įsidarbinimą, teigė, kad tam, jog jaunuolis pasijaustų reikalingu bendruomenei, visuomenei, jis privalo dalyvauti darbo rinkoje: *„Svarbiausia, kad jie minimaliai dirbtų, kad būtų galimybė ar kokiam minimaliai, kad pagal ligą, pagal viską, kad jie galėtų dirbti nepilną darbo dieną, kad jaustųsi reikalingas“(E),* o darbdaviai atsižvelgtų į jaunuolių negalią ir jiems būtų sudarytos tinkamos sąlygos dirbti.

Kitas sėkmės kriterijus, kurį išskyrė tiriamieji, yra socialinių būstų skyrimas jaunuoliams, kuriuose jie, su asmeninio asistento pagalba, galėtų tvarkyti savo gyvenimą savarankiškai bei savarankiškai dalyvautų bendruomenės gyvenime. Asmeniniai asistentai padėtų ugdyti jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžius pačių jaunuolių namuose, taip jie prisidėtų prie sėkmingo jaunuolių ugdymo(si): *„pereitų jie iš tų mūsų namų į bendruomenę į socialinį būstą <...>tiktais vat savarankiškai“(E).* Informantai pažymėjo asmeninio asistento skyrimą jaunuoliui kaip galimybę skatinti jaunuolio savarankiško gyvenimo pradžią, ne paliekant klientą vieną, o pirmiausia - kurį laiką gyvenant savarankiškai kartu su asmeninio asistento pagalba: *„pirmiausiai būtų galimybės tą jaunuolį išbandyti apgyvendinti su kažkieno priežiūra iš šalies, asmeninio asistento, su minimalia pagalba, ir kad jie patys savarankiškai“(E),* asmeninio asistento buvimą šalia jaunuolio socialiniai darbuotojai

traktuoja kaip idealų klientų socialinės įtraukties į bendruomenę modelį: „*su asmeninio asistento pagalba, tai gal čia būtų toks pats geriausias iš viso būdas įtraukimo į bendruomenę. Ir jeigu gautųsi, tai būtų labai smagu“(D),* „*asmeninio asistento pagalba labai reikalinga mūsų klientams“(G).*

Viena informantė, kalbėdama apie sėkmingą jaunuolių dalyvavimą bendruomeniniame gyvenime, išskyrė valdininkų palaikymą - „*valdžios palaikymas, sakyčiau, supratimas su kokia negalia susiduria, išmanymas tam tikrų dalykų“(E)* – bei konkrečios negalios specifikos išmanymą iš valdžios pusės kaip svarbius faktorius, nustatant klientų poreikius. Informantė teigė, kad tai padėtų socialiniams darbuotojams nustatant proto negalios jaunuolių poreikius bei ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius.

Apibendrinant tiriamųjų atsakymus galima teigti, kad proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai yra sėkmingas įsidarbinimas, socialinių būstų gavimas bei asmeninių asistentų pagalba pradedant savarankišką gyvenimą bendruomenėje.

Siekiant atskleisti, kokias dar proto negalią turinčių jaunuolių įsitraukimo į bendruomeninį gyvenimą skatinimo galimybes mato tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai, informantams buvo užduotas toks klausimas: „Kokias proto negalią turinčių jaunuolių įtraukimo į bendruomenę skatinimo galimybes Jūs dar matote?“. Analizuojant tyrimo metu gautus atsakymus buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: sėkmingas jaunuolių savarankiškas gyvenimas, palaikant visuomenei ir bendruomenei, bei jaunuolių, turinčių proto negalią, galimybės tvarkyti asmeninius reikalus be kliūčių (25 lentelė).

25 lentelė. Jaunuolių įsitraukimo į bendruomenę skatinimo galimybės

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Sėkmingas jaunuolių savarankiškas gyvenimas, palaikant visuomenei ir bendruomenei	**Visuomenės priėmimas**	*< pačios visuomenės, pirmiausiai, kad visuomenė priimtų juos visus tokius, kokie jie yra, - tai būtų didžiausia sėkmė<...>F* *<...>Tiesiog pati visuomenė turi skatinti tą jaunuolį įsitraukti į bendruomeninį gyvenimą, nesudaryti tam kliūčių<...>C* *<...>Visuomenės požiūris turi pasikeisti<...>ne tik vien tas, socialinis darbuotojas ir ta komanda, kuri dirba su jaunuoliais, o visa visuomenė <...>E* *<Ne vien neįgalusis turi norėt į visuomenę, bet ir visuomenė turi norėti priimti tą jaunuolį<...>F*
	Bendrų švenčių, renginių kartu su bendruomene organizavimas	*<...>organizuoti ir bendras šventes su aplinkinių gyventojų bendruomene<...>A* *<...>tokia socialinė akcija, kuri priartintų bendruomenę prie neįgaliųjų<...> bendruomenė gali priimti neįgaliuosius į savo tarpą <...>B* *<...>Per bendrus renginius, dalyvavimą. Sakyčiau - bendri renginiai, dienų, datų paminėjimas<...>E*
	Jaunuolių priėmimas bendruomenėje, tapimas bendruomenės nariu	*<...>kad toj bendruomenėj jie būtų priimami tokie, kokie yra<...>būtų tikri bendruomenės nariai<...>, <...>kad jie priimtų tuos jaunuolius<...>F* *<...>visų pirma pati bendruomenė, jos nariai turi priimti jaunuolį su jo negalia<...>G* *<...>bendruomenė turi susidraugauti su mūsų klientais<...>A*

25 lentelės tęsinys kitame puslapyje

25 lentelės tęsinys

	Bendruomenės nuostatų pokyčiai proto negalios jaunuolių atžvilgiu	*<...>turi būti bendruomenės švietimas, gal ir tada jų suvokimas<...>F* *<...>reikia, kad bendruomenės nariai keistų nuostatas į proto negalią turintį asmenį<...>G*
Jaunuolių, turinčių proto negalią, galimybės tvarkyti asmeninius reikalus be kliūčių	**Galimybė sveikatos įstaigoje gauti kvalifikuotą bei laiku suteiktą pagalbą**	*<...>pačiose sveikatos įstaigose, kad žmogus pats atėjęs į sveikatos įstaigą gautų pagalbą, <...>C* *<...>būtina, kad sveikatos įstaigos darbuotojai suteiktų kvalifikuotą pagalbą<...>G*
	Galimybė jaunuoliui gauti pagalbą, susijusią su finansiniais klausimais	*<...>atėjęs tvarkyti reikalus į banką<...>padėtų, kažką paaiškintų, tiesiog pasakytų<...>C* *<...>kad banko darbuotojai pagelbėtų mūsų klientams sprendžiant tam tikrus finansinius klausimus<...>D*
	Policijos pareigūnų pagalba jaunuoliams	*<...>policijos pareigūnai irgi atsižvelgtų <...>C* *<...>policijos, pareigūnų pagalba<...> paaiškinant taip, kad klientas suprastų<...>D*

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad, socialinių darbuotojų nuomone, skatinant sėkmingą proto negalią turinčių jaunuolių savarankišką gyvenimą, yra būtinas visuomenės bei bendruomenės palaikymas. Informantai pažymėjo, kad pirmiausiai visuomenės priėmimas nepaisant jaunuolių negalios **„***Visų pirma, tokia galimybė kaip pačios visuomenės, pirmiausiai, kad visuomenė priimtų juos visus tokius, kokie jie yra, - tai būtų didžiausia sėkmė“(F),* svarbu tai, koks požiūris į šiuos jaunuolius vyrauja visuomenėje: „*Visuomenės požiūris turi pasikeisti, kad ne tik vien tas, socialinis darbuotojas ir ta komanda, kuri dirba su jaunuoliais, o visa visuomenė”(E).* Visuomenė bijo to, ko nepažįsta, socialiniams darbuotojams būtina skleisti gerąją patirtį, supažindinti visuomenę su proto negalios specifika - tai paskatins sėkmingą jaunuolių savarankiško gyvenimo bendruomenėje pradžią.

Informantai kalbėjo apie aktyvų dalyvavimą bendrosiose šventėse kartu su bendruomene: *„galima būtų organizuoti ir bendras šventes su aplinkinių gyventojų bendruomene“(A),* tokių švenčių metu jaunuoliai galėtų susipažinti su bendruomenės nariais. Vienas iš informantų pasidalino idėja įtraukti įžymius žmones, pvz. garsius atlikėjus, bendruomenės narius, į bendrą veiklą su jaunuoliais: *„Beata galėtų kartu su mūsų klientais gaminti patiekalą, Dainius Pūras – pabendrauti ir papasakoti apie žmogaus teises, Dovilė Šakalienė – apie tai, kokios reformos laukia, Natalija Bunkė (labai mėgstama mūsų gyventojų tarpe) – padaryti kartu su klientais po rankdarbį. Ir dar daug žmonių, labai įvairių, ne vien tik iš intelektualiojo ir kultūrinio Lietuvos gyvenimo, o ir iš pramogų pasaulio – nes kaip gi be jo (mūsų klientams tai būtų tokia šventė), ir pan.“(B).* Informantas svarsto, kad *„Po apsilankymo socialinio tinklo paskyroje kartu su apsilankiusiuoju iš karto skelbiame bendrą*

nuotrauką ir trumpą mūsų svečio komentarą ir jo pozityvius įspūdžius apie praleistą vakarą“(B), atsakymas į klausimą, kodėl to reikia: *„Visuomenėje gerai žinomi žmonės turi didelę įtaką savo gerbėjams, masėms žmonių, taigi kas, jeigu ne jie, savo pavyzdžiu parodys, kad ne tik nebijo, bet priima į savo aplinką ir yra atviri visuomenės pokyčiams“(B).* Visuomenei žinomi asmenys neretai dalyvauja labdaros koncertuose, parodose ir tokio tipo pasirodymų metu padeda atkreipti visuomenės dėmesį į įvairias problemas, skatinti jas spręsti ar tiesiog susipažinti su kitais mus supančiais žmonėmis.

Tiriamųjų nuomone, akcentuojama svarbi jaunuolių savarankiškumo atžvilgiu bendruomenės narių pozicija, *„kad toj bendruomenėj jie būtų priimami tokie, kokie yra<...>būtų tikri bendruomenės nariai<...>, <...>kad jie priimtų tuos jaunuolius“(F),* jaunuolių priėmimas bendruomenėje, tapimas bendruomenės nariu: *„visų pirma pati bendruomenė, jos nariai turi priimti jaunuolį su jo negalia“(G),* socialiniai darbuotojai interviu metu išskiria bendruomenės nuostatų pokyčius proto negalios jaunuolių atžvilgiu kaip vieną iš aptariamų galimybių: *„turi būti bendruomenės švietimas, gal ir tada jų suvokimas“(F), „reikia, kad bendruomenės nariai keistų nuostatas į proto negalią turintį asmenį“(G).* Mūsų visuomenei būdingas išankstinių nuostatų turėjimas, „etikečių klijavimas“. Tam, kad jaunuoliai turėtų galimybę pilnavertiškai dalyvauti bendruomenės veikloje, būtina keisti neigiamas nuostatas į proto negalią turinčius jaunuolius.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad socialiniai darbuotojai, teikdami paslaugas proto negalią turintiems jaunuoliams, neretai susiduria su sveikatos įstaigų atstovų proto negalios specifikos neišmanymu, tad tiriamieji mano, kad savarankiškam klientų gyvenimui bendruomenėje svarbu, kad jaunuoliai turėtų galimybę savarankiškai tvarkyti asmeninius ir sveikatos reikalus, be kliūčių: *„pačiose sveikatos įstaigose, kad žmogus pats atėjęs į sveikatos įstaigą gautų pagalbą, pavyzdžiui, iš socialinio darbuotojo, jeigu kažko nesuprato, jeigu jo neišprašytų eiti namo, bet kažkas jam padėtų, paaiškintų, nuvestų“(C), „būtina, kad sveikatos įstaigos darbuotojai suteiktų kvalifikuotą pagalbą“(G)* svarbu, kad jų klientams sveikatos įstaigose kvalifikuota pagalba būtų suteikiama laiku.

Informantai išskyrė dar dvi institucijas - bankus ir policijos nuovadas, kuriose taip pat dažnai tenka susidurti su proto negalios specifikos neišmanymu. Tiriamieji teigė, kad jaunuoliai privalo turėti galimybę gauti kvalifikuotą, kokybišką pagalbą, susijusia su finansiniais klausimais: *„atėjęs tvarkyti reikalų į banką<...>padėtų, kažką paaiškintų, tiesiog pasakytų<...>atėjęs tvarkyti reikalų į banką, tai irgi ir skatintų jį įsitraukti, veikti pačiam, jeigu kažkas iš šalies jam padėtų, kažką paaiškintų, tiesiog pasakytų“(C).* Policijos pareigūnų pagalba jaunuoliams galėtų būti išreikšta baimės papasakoti, pasidalinti problemomis, su kuriomis jaunuoliai susidūrė, nebuvimu: *„policijos pareigūnai irgi atsižvelgtų ir tiesiog per*

tokius skatinimus ir pagalbos teikimą iš šalies, tai jaunuoliams būtų lengviau ir ne taip jie bijotų kažkur nueiti, kažko paprašyti pagalbos"(C). Svarbu, kad jaunuoliai būtų išklausyti - tai tikrai paskatintų juos būti drąsesniais ir labiau pasitikėti aplinkiniais.

Apibendrinant galima teigti, jog pilnavertiškam proto negalią turinčių jaunuolių dalyvavimui bendruomeniniame gyvenime yra būtinas visuomenės bei bendruomenės palaikymas. Pirmiausiai didelis dėmesys būtų skiriamas jaunuolių priėmimui visuomenėje. Visuomenės pasiryžimas priimti proto negalios jaunuolius į savo aplinką žymiai palengvintų jų savarankiškumo ugdymo procesą. Svarbu skatinti aktyvų jaunuolių dalyvavimą bendrosiose šventėse su bendruomene. Ne mažiau svarbi, jaunuolių savarankiškumo atžvilgiu, bendruomenės narių pozicija, jų nuostatos į proto negalią turintį jaunuolį. Taip pat būtinas bendradarbiaujančiose institucijose dirbančių asmenų proto negalios specifikos išmanymas, nes tik tokiu atveju jaunuoliams bus suteiktos kokybiškos, kvalifikuotos paslaugos.

Dalinės empirinio tyrimo išvados

Empirinio tyrimo duomenys atskleidė, kad:

1. **Svarbų vaidmenį proto negalią turinčio jaunuolio poreikių nustatyme,** kartu su socialiniais darbuotojais, atlieka toje pačioje įstaigoje dirbantys komandos nariai (socialinio darbuotojo padėjėjai, slaugytojai, užimtumo specialistai). Siekiant sėkmingo įvertinimo bei kokybiškų paslaugų teikimo, poreikių nustatymo procese reikalingas kliento/jaunuolio, jo artimųjų/globėjų bei kitose įstaigose dirbančių socialinių darbuotojų ir kitų specialistų dalyvavimas; išanalizavus interviu metu gautus duomenis išryškėjo, kad nustatant klientų/proto negalią turinčių jaunuolių poreikius, socialiniai darbuotojai susiduria su tokiais trukdžiais kaip klientų negebėjimas pasirūpinti savimi, jaunuolių bendravimo, dažnai dėl negalios, sunkumais, dažnas tėvų/artimųjų jaunuolių poreikių nepripažinimas, pagalbos būtinumo neįvertinimas. Išaiškėjo opi problema – institucijų, nustatančių darbingumo lygį, vertinimo neobjektyvumas. Kreipdamiesi pagalbos dėl savo klientų poreikių nustatymo į kitas institucijas, informantai dažnai susiduria su kitų specialistų, dirbančių tose institucijose, žinių apie proto negalios specifikos trūkumą;

- bendruomenėse yra didelis asmeninių asistentų trūkumas. Šios paslaugos jau pradėtos teikti, tačiau vis dar nėra pasiekiamos daugeliui klientų.

- proto negalią turinčių jaunuolių poreikių nustatymo trukdžiai, kylantys iš jų artimųjų pusės: nepasitikėjimas socialiniu darbuotoju, nesupratimas, kokia pagalba turi būti teikiama, negalėjimas ir nenorėjimas priimti pagalbos, socialinio darbuotojo siūlomos pagalbos poreikio neigimas, nebendradarbiavimas su socialiniu darbuotoju bei pačiu klientu, artimųjų nenoras bendrauti su socialiniu darbuotoju, asocialus pačių klientų artimųjų gyvenimo būdas;

- socialiniams darbuotojams proto negalią turinčių jaunuolių poreikių nustatyme padeda tokie artimųjų veiksmai kaip išsamios, laiku suteiktos informacijos pateikimas, atviras, nuoširdus pokalbis tarp socialinių darbuotojų ir jų klientų artimųjų. Siekdami savo klientų/proto negalią turinčių jaunuolių gerovės, socialiniai darbuotojai stengiasi, kad nenutrūktų bendradarbiavimas tarp kliento, artimųjų ir socialinių darbuotojų.

2. **Ugdant proto negalią turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžius bei siekiant jų savarankiškumo** būtina skatinti jaunuolį bendrauti, būti atviru, išdrįsti pačiam paprašyti pagalbos, kai ji yra reikalinga. Socialiniai darbuotojai išskyrė tokių kasdieninio gyvenimo įgūdžių kaip namų tvarkymo, maisto ruošimo, pinigų valdymo bei naudojimosi banko paslaugomis ugdymo svarbą. Interviu metu išryškėjo, kad socialiniai darbuotojai skatina ir palaiko kliento savarankišką apsisprendimą skirtingose gyvenimo situacijose. Jaunuoliams paaiškinama galima netinkamo sprendimo priėmimo žala. Būtina skatinti jaunuolius priimti sprendimus patiems.

3. **Išryškėjo tokie probleminiai aspektai, iškylantys socialinių darbuotojų veikloje**, kaip sunkumai susiję su žmogiškųjų išteklių trūkumu (vienam darbuotojui tenka dirbti su penkiolika jaunuolių vienu metu); asmeninių asistentų, dirbančių bendruomenėse su proto negalios jaunuoliais, trūkumas. Socialiniai darbuotojai patiria sunkumų organizuodami klientų laisvalaikį dėl finansavimo trūkumo, kadangi lėšos dažnai skiriamos tik būtiniausių poreikių patenkinimui. Išryškėjo tokie sunkumai kaip bendradarbiavimo stoka tarp institucijų ir kitų įstaigų specialistų. Interviu metu paaiškėjo, kad skatinant jaunuolių savarankišką gyvenimą bendruomenėje kyla sunkumų: dėl siūlomų ir reikalingų socialinių būstų skaičiaus neatitikimo, kitų įstaigų specialistų neigiamų nuostatų į socialinį darbuotoją ir dėl neigiamų nuostatų į proto negalią turintį jaunuolį.

4. **Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai yra:** sėkmingas įsidarbinimas, socialinių būstų gavimas, asmeninių asistentų pagalba pradedant savarankišką gyvenimą bendruomenėje. Pilnavertiškam proto negalią turinčių jaunuolių dalyvavimui bendruomeniniame gyvenime yra būtinas visuomenės bei bendruomenės palaikymas, kuris sietinas su visuomenės pasiryžimu priimti proto negalios jaunuolius į savo aplinką. Svarbus aktyvus jaunuolių dalyvavimas bendruomenės socialiniame, kultūriniame gyvenime. Jaunuolių savarankiškumo atžvilgiu svarbi yra pozityvi bendruomenės narių pozicija, jų teigiamos nuostatos į proto negalią turintį jaunuolį. Tam, kad būtų teikiamos kokybiškos, kvalifikuotos socialinės paslaugos, asmenims, dirbantiems bendradarbiaujančiose institucijose yra būtinas proto negalios specifikos žinojimas.

IŠVADOS

1. Galima teigti, kad tiek užsienyje, tiek Lietuvoje vis dar vyrauja neigiamas visuomenės ir darbdavių požiūris į proto negalią turinčius jaunuolius, nepritaikytų darbo ir visuomeninių vietų, įvairių gebėjimų, kompetencijų, reikalingų pilnavertiškam dalyvavimui visuomeniniame gyvenime, trūkumas.

2. Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumas glaudžiau siejamas su realiomis dalyvavimo socialiniame gyvenime galimybėmis: kasdieninių sprendimų priėmimu, tolimesnės veiklos planavimu. Visapusiškai pasiruošęs savarankiškam ir socialiniam gyvenimui jaunuolis turi ne tik mokėti patenkinti savo esminius poreikius (pasirūpinti savo sveikata, pajamomis, buitimi ir pan.), bet ir tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Apmokymų, įdarbinimo, bendruomeninių paslaugų teikimas gali pagerinti jaunuolių turinčių proto negalią gebėjimus ir ugdyti jų savarankiškumą. Vienas iš esminių socialinių darbuotojų tikslų yra proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškos veiklos ir atsakomybės skatinimas, pasitikėjimo savimi, jų savivertės pojūčio stiprinimas ir savarankiškos veiklos galimybių projektavimas.

3. Bendruomenės teikiamos socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, kultūros ir kt. paslaugos užtikrina proto negalią turinčių jaunuolių galimybę gyventi bendruomenėje ir gauti joje specializuotą pagalbą, atitinkančią individualius jaunuolių poreikius, taip pat skatina paslaugos gavėjų savarankiškumą, jų visapusišką dalyvavimą bendruomenėje bei socialinę įtrauktį. Įtraukus proto negalią turinčius jaunuolius į bendruomenės gyvenimą, teikiant jiems įvairiausias paramos ir pagalbos paslaugas bei remiant neformalius jų globėjus, didinamas jaunuolių savarankiškumas ir sudaroma galimybė jiems dalyvauti ekonominėje, socialinėje bei kultūrinėje veikloje.

4. Remiantis socialinių darbuotojų, dirbančių Lietuvos Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose, patirtimis atskleista, kad:

- rengdami proto negalią turintį jaunuolį savarankiškam gyvenimui bendruomenėje socialiniai darbuotojai ugdo jaunuolių bendravimo įgūdžius, skatina jaunuolius būti atvirais, išdrįsti patiems paprašyti pagalbos, kai ji yra reikalinga;
- socialiniai darbuotojai ugdo kasdienius jaunuolių gyvenimo įgūdžius (namų tvarkymo, maisto ruošimo, pinigų valdymo bei naudojimosi banko paslaugomis) ir pabrėžia šių įgūdžių ugdymo svarbą;
- tyrimo dalyviai skatina, palaiko kliento savarankišką apsisprendimą skirtingose gyvenimo situacijose. Socialiniai darbuotojai visada paaiškina, kokia yra galima netinkamo sprendimo priėmimo žala. Jaunuoliai yra skatinami priimti sprendimus patys, tik

nukreipiant juos tinkama linkme, nepažeidžiant jų interesų;

- proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai yra sėkmingas įsidarbinimas, socialinio būsto gavimas, asmeninių asistentų pagalba pradedant savarankišką gyvenimą bendruomenėje.

REKOMENDACIJOS

Socialiniams darbuotojams, dirbantiems Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose su proto negalią turinčiais jaunuoliais:

1. Bendradarbiauti, bendrauti ir nuolat palaikyti ryšį su proto negalią turinčio jaunuolio šeima, globėjais, artimaisiais.
2. Per bendrąją veiklą, tarpinį užimtumą, laisvalaikio organizavimą, kasdieninio gyvenimo ir darbinių įgūdžių ugdymą skatinti jaunuolių turinčių proto negalią savarankiškumą, ugdyti, stiprinti ir palaikyti savarankiško gyvenimo įgūdžius bei gebėjimus ir galimybes patiems spręsti iškylančias socialines problemas.
3. Aktyviai bendradarbiauti su kitų institucijų/įstaigų, teikiančių paslaugas proto negalią turintiems jaunuoliams, socialiniais dabuotojais, kitų specialybių atstovais, kurie savo veikla siekia jaunuolių savarankiškumo.
4. Siekiant sėkmingo proto negalią turinčių jaunuolių įsitraukimo į bendruomenės gyvenimą rekomenduotina palaikyti kaimynystės santykius su vietos bendruomene, skatinti jaunuolių dalyvavimą bendrose šventėse, talkose, renginiuose, išvykose, bendruomenės veikloje, kviesti bendruomenės narius į savo organizuojamus renginius ir pan.
5. Mokymų, konferencijų metų, per žiniasklaidą, internetinius portalus skleisti gerąją patirtį apie proto negalią turinčių jaunuolių dalyvavimo galimybes visuomenės gyvenime.

Savivaldybei:

1. Skirti asmeninių asistentų etatus bendruomenėse.
2. Skirti socialinius būstus bendruomenėje proto negalią turintiems jaunuoliams.
3. Bendradarbiauti su organizacijomis teikiančiomis socialines paslaugas proto negalią turintiems jaunuoliams, savo veikla skatinančiomis jaunuolių savarankišką gyvenimą bendruomenėje.
4. Užtikrinti socialinių paslaugų prieinamumą proto negalią turintiems jaunuoliams, teikti savarankiško gyvenimo socialiniuose ar nuomojamuose būstuose su asmeninio asistento pagalba paslaugas, tuo pačiu mažinant jų socialinę atskirtį.
5. Kurti Savarankiško bei Grupinio gyvenimo namus bendruomenėse, kuriose gyventų vidutinę bei sunkią proto negalią turintys jaunuoliai.

Artimiesiems:

1. Palaikyti nuolatinį ryšį, stengtis, kad nenutrūktų santykiai su jaunuoliais, bendradarbiauti su socialiniais darbuotojais, teikiančiais socialines paslaugas jų globotiniams, artimiesiems.

2. Aktyviai įsitraukti į proto negalią turinčio jaunuolio savarankiškumo skatinimą, teikti socialiniams darbuotojams išsamią, naudingą informaciją apie savo artimąjį.

Bendruomenei:

1. Palaikyti proto negalią turinčių jaunuolių įsitraukimą ir aktyvų dalyvavimą bendruomenės gyvenime, suteikti jaunuoliams galimybę savarankiškai gyvenant bendruomenėje, gauti visas reikalingas socialines paslaugas, kurios padėtų savarankiškai tvarkyti gyvenimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Ambrukaitis, J., ir kt. (2003). *Specialiojo ugdymo pagrindai.* Šiaulių universiteto leidykla.
2. Arbačiauskas, V. (2014). Socialinio darbo teorijų raiška socialiniame darbe su proto negalią turinčiais jaunuoliais. *Tiltas į ateitį,* Nr 1 (8). Kauno technologijos universitetas.
3. Astapovičienė, E., Liaudanskienė, V. ir Vilūnienė, A. (2003). *Savarankiškumo formavimas buityje.* Vilnius: UAB „Viltis“.
4. Bakk, A. ir Grunewald, K. (1998). *Globa.*Vilnius.
5. Bitinas, B., Rupšienė, L. ir Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija: Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams.* – Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė.
6. Butkevičienė, R. (2008). *Šeima, kurioje auga vaikas, turintis negalią: mokomoji knyga.* Kaunas: Vitae Litera.
7. Clement, T. & Bigby, Ch. (2010) *Group Homes for People with Intellectual Disabilities–Encouraging Inclusion and Participation.* Jessica Kingsley Publishers.
8. Daulenskienė, J. N. V. (2003). *Protinio atsilikimo klinika.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
9. Dychawy Rosner, I. (2008). Swedish approach to services for people with developmental disabilities. *Tiltai: Bridges in Social Sciences* 3 (44): 39-46 p.
10. Dychawy Rosner, I. (2015). *From exclusion to inclusion: Involving people with intellectual disabilities in research.*
11. Dorelaitienė, A. ir Žalkauskaitė, U. (2012). Neįgalaus jaunuolio psichosocialinis portretas. *Kauno technologijos universitetas. Jaunųjų mokslininkų darbai = Journal of Young Scientists / Šiaulių universitetas.* Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla, nr. 4 (37).
12. Dromantas, M. (2007). Komandinio darbo vaidmuo šiuolaikinėje darbo organizacijoje. *Viešoji politika ir administravimas.* Nr. 22 ISSN 1648-2603
13. Fridlund, B. & Hildingh, C. (2001). *Qualitative research methods in the service of health.* Lund: Studetlitteratur.
14. Gailienė, I. (2015). Abvivalentiška neįgaliųjų ir visuomenės sąveika psichologiniame, edukaciniame kontekste. *Mokslo darbų rinkinys.* – Šiauliai: Saulės delta, – 248 p.
15. Gaižauskaitė, I. ir Valavčienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu.* Mykolo Romerio universtetas. – Vilnius: Registrų centras, - 392 p.

16. Genienė, R. ir Šumskienė, E. (2016). Stacionarios globos pertvarka Lietuvoje institucionalizmo teorijos požiūriu. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Nr. 12, 74-89 p. doi: https://doi.org/10.15388/STEPP.2016.12.9818
17. Gerulaitis, D. ir Gužauskaitė, E. (2008). Sutrikusio intelekto vaikų savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 2 (18).
18. Gruževskis, B. ir Okunevičiūtė-Neverauskienė, L. (2003). Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos.* Nr. 6. Kaunas: VDU.
19. Gudžinskienė, V. ir Augutavičius, R. (2014). Vaikų globos namų auklėtinių pasirengimas savarankiškam gyvenimui. *Mokytojų ugdymas.* Nr. 23 (2).
20. Gudžinskienė, V. ir Driskienė, A. (2016). Užimtumo paslaugų teikimas psichiatrijos pacientams. *Socialinis darbas.* 14(1).
21. Gudžinskienė, V. ir Jurgutienė, Ž. (2010). Neįgaliųjų socialinės integracijos teisinis reglamentavimas. *Socialinis ugdymas.* Nr. 11 (22).
22. Gudžinskienė, V. ir Railienė, A. (2012). Gyvenimo įgūdžių ugdymo ir ugdymo karjerai sąsaja: bendrojo lavinimo kontekstas. *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA.* ISSN 1392-5016.
23. Išoraitė, M. (2007). Socialinių paslaugų administravimas: mokomasis leidinys. Vilnius: Leidykla "Saulelė".
24. Juodkaitė, D. (2013). Politinės rekomendacijos dėl psichosocialinės negalios asmenų savarankiško gyvenimo ir įtraukties į bendruomenę skatinimo. Europos Ekonominės Erdvės 2009-2014 m. finansinis mechanizmas: NVO Programa Lietuvoje.
25. Juodkaitė, D. (2015). *Gerosios praktikos pavyzdžiai dėl asmenų su negalia įgalinimo, suteikiant jiems pagalbos paslaugas sprendimų priėmimui ir savarankiškam gyvenimui užtikrinti*. Tematinė studija. Leidinys. Asociacija „Lietuvos neįgaliųjų forumas".
26. Jurkštas, S. (2014). Pozityvios įtakos veiksniai šeimos nariams, ugdantiems proto negalią turinčius vaikus. *Soter : religijos mokslo žurnalas*. Vilnius : Versus aureus, 52 (80).
27. Kandratavičienė, A. (2015). Negalios ir seksualumo kaip teisės į kokybišką gyvenimą aspektai socalinių darbuotojų požiūriu. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai.* 16 (2).
28. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vadovėlis. - Kaunas: Judex.
29. Klemienė, L. ir Jaseliūnienė, A. (2009). Profesinės reabilitacijos metodikų taikymas asmenims su proto negalia. *Jaunųjų mokslininkų darbai.* Nr. 2 (23).
30. Kozlovas, A. A., Danilova, P. I. ir Firsovas, M. V. (2004). *Socialinis darbas: profesinės veiklos įvadas* (tarptautinis projektas). Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.

31. Kriščiūnas, A. (2002). *Psichiatrija*. Vilnius.
32. Legkauskas, V. (2001). *Psichologijos įvadas.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
33. Legkauskas, V., Jurevičienė, I. ir Gudonis, V. (2007). Požiūrio į proto negalę turinčių žmonių stereotipiškumo ir išsilavinimo rodyklių sąsajos. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (17).
34. Liaudanskienė, V. ir Vilūnienė, A. (2006). Bendravimo su vaikais, turinčiais įvairaus lygio negalią, būdai ir technologijos. Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“.
35. Lietuvos psichikos sveikatos strategijos ir savižudybių prevencijos alternatyvus priemonių planas 2016-2018 m. (2015). Leidinys. *VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“.*
36. Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymas 2003 m. gruodžio 4 d. Nr. IX-1871. (2003). Vilnius.
37. Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymas. (2005). *Valstybės žinios*, Nr. IX-1871.
38. Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. (2013). *Valstybės žinios*, Nr. IX- 2228.
39. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl valstybinės jaunimo politikos koncepcijos 1996 m. birželio 27 d. (1996). Nr. I-1413. Vilnius.
40. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 04 05 d. įsakyme Nr. A1-92: Dėl Socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų kvalifikacinių reikalavimų, socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų profesinės kvalifikacijos kėlimo tvarkos bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašų patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 43-1569.
41. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas. Dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario d., įsakymo Nr. A1-46 „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo” pakeitimo 2012 m. gruodžio 11 d. Nr. A1-566 Vilnius.
42. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006 m. sausio 19 d. (2006). Nr. X-493 (Žin., 2006, Nr. 17-589).
43. Mayring, Ph. (2000). Qualitative Content analysis. *Forum: qualitative social research sozialforschung.* Vol 1, No 2.
44. Migaliova, D. (1999). Vilties bendrijos veiklos apžvalga: 1996–1998. *Viltis*. Nr. 2.

45. Mirnezami, H., Jacobsson, L. ir Edin-Liljegren, A. (2015). Changes in attitudes towards mental disorders and psychiatric treatment 1976 – 2014 in a Swedish population. *Nord J Psychiatry*. doi: 10.3109/08039488.2015.1046916.
46. Petronienė, O. ir Pažėrienė, J. (2013). Sutrikusio intelekto ir psichinės negalios globotinių užimtumas: Jasiuliškių socialinės globos namų atvejo analizė. *Socialinio darbo tyrimai ir aktualijos*, 2 (13).
47. Pundžiūtė, Z. ir Stankuvienė, D. (2011). Svarbiausi sėkmingos proto negalios asmenų integracijos į darbo rinką principai. *VšĮ „Vilties erdvė"*. Metodinė priemonė. Mažeikiai.
48. Pūras, D. ir kt. (2013). Iššūkiai įgyvendinant Lietuvos psichikos sveikatos politiką. Mokslo studija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
49. Ruškus, J. ir Mažeikis, G. (2007). Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas: kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. Šiauliai: ŠU leidykla.
50. Ruškus, J. (2007). *Požiūris į neįgaliuosius. Ar sugebėsime jį pakeisti?* Prieiga per internetą: http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-10-05-jonasruskus-poziuris-i-neigaliuosius-ar-sugebesime-ji-pakeisti/4262
51. Ruškus, J. (2014). *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*. - 13 (1), ISSN 2029-0470.
52. Samašonok, K., Gudonis, V. ir Juodraitis, A. (2010). *Institucinio ugdymo ir adaptyvaus elgesio dermės modeliavimas.* Monografija. - Šiauliai: Všį Šiaulių universiteto leidykla.
53. Samašonok, K. (2013). Globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas: pasiekimai, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika*. Vol. 110, Nr. 2.
54. Simons, K. (1995) *My Home, My Life: Innovative Approaches to Housing and Support for People with Learning Difficulties.* London: Values into Action/The Norah Fry Research Centre.
55. Šinkūnienė, J. R. (2012). *Bendruomeniškumas, komunikacija ir muzika: sociokultūriniai negalios aspektai.* – Monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
56. Šumskas, G. (2013). Rekomendacijos dėl perėjimo nuo institucinės globos ir savarankiško gyvenimo namų poreikio psichosocialinę negalią turintiems asmenims.
57. Šumskienė, E. ir Mataitytė-Diržienė, J. (2013). *Nuo mitų prie tikrovės: Psichikos sveikatos vaizdavimas žiniasklaidos priemonėse.* Metodinė priemonė – Vilnius: Vilniaus universitetas.
58. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija.* Vadovėlis, - Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.

59. Toliušytė, Ž. ir Plaušinaitienė, A. (2015). Vaikų, gyvenančių globos namuose, savarankiško gyvenimo įgūdžių raiška. *Studijos šiuolaikinėje visuomenėje*. Nr. 6 (1). 130-139 p. Šiauliai: Šiaurės Lietuvos kolegija.
60. Vaičekauskaitė, R. (2005). Šeimos įgalinimo ugdyti neįgalaus vaiko savarankiškumą perspektyvos. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. 19 (2). Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
61. Vaičekauskaitė, R. (2008). *Vaiko su negalia savarankiškumo ugdymo šeimoje diskursas*. Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
62. Večkienė, N. P., Navikienė, Ž. ir Kandratavičienė, A. (2012). Asmenų, turinčių proto negalią, socialinės karjeros modelis. *Tiltai*, 4.
63. Vveinhardt, J. ir Gulbovaitė, E. (2013). Poreikių hierarchijos koncepcinis pagrįstumas nacionaliniame vertybių kongruencijos kontekste. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*. 4 (2).
64. Ware, J. (2004) Ascertaining the views of people with profound and multiple learning disabilities. *British Journal of Learning Disabilities* 32, 4.
65. Wolfensberger, W. (2000). A brief overview of social role valorisation. *Mental Retardation 38*: 105-123.
66. Žalkauskaitė, U. (2012). Neįgaliųjų naratyvinio tapatumo diskursas Lietuvos spaudoje: stereotipizacijos aspektas. *Filosofija. Sociologija.* Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.

ELEKTRONINIAI ŠALTINIAI

1. 2014 m. vasario 14 d. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-83 „Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“. (2014) Prieiga per internetą: www.socmin.lt/download/9802/a1-83.pdf [žiūrėta 2016-03-05]
2. Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. (2004). Prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.199156E4E004/TAIS_454193 . [žiūrėta 2016-02-20]
3. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas: Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitucionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo. (2012) Nr. A1-517. Vilnius. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437781&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2016-02-20]
4. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas: Dėl Savarankiško gyvenimo namų senyvo amžiaus ir neįgaliems asmenims veiklos metodinių rekomendacijų patvirtinimo. (2010). 2010 m. gruodžio 31 d. Nr. A1-636. Vilnius. Prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.17B8FF438E54 [žiūrėta 2016-02-20]
5. Nacionalinė neįgaliųjų socialinės integracijos 2013 – 2019 metų programa. (2012). Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437985&p_tr2=2 . [žiūrėta 2016-02-20]
6. Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijos. (2007). *Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“.* Prieiga per internetą: http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2014/10/27/rekomendacijos.pdf [žiūrėta 2016-03-02]
7. Neįgalumo statistika ir dinamika. (2015) Prieiga per internetą: http://www.socmin.lt/lt/socialine-integracija/neigaliuju-socialine-integracija/statistika.html. [žiūrėta 2016-06-20]
8. Pasaulinė ataskaita apie neįgalumą: santrauka. Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. (2014). http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70670/64/WHO_NMH_VIP_11.01_lit.pdf [žiūrėta 2016-02-20]

9. Pasaulio sveikatos organizacija. (2011) *Pasaulinė ataskaita apie neįgalumą: santrauka*. Prieiga per internetą: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70670/64/WHO_NMH_VIP_11.01_lit.pdf [žiūrėta 2016-02-20].
10. Pietų Australijos Bendruomenių ir socialinės įtraukties departamentas. (2013) *Intellectual Disability: promoting daily living skills in adults.* Prieiga per: https://www.sa.gov.au/__data/assets/pdf_file/0007/17359/intellectual-disability-promoting-daily-skills-adults.pdf [žiūrėta 2016-09-13]. https://www.ebooks.ktu.lt/eb/1323/tiltas-i-ateiti-nr-1-8/ [žiūrėta 2016-09-20]
11. Šumskienė, E. ir kt. *Gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę.* (2015) VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“. Prieiga per internetą: http://www.perspektyvos.org/images/failai/gyvenimassavarankiskai_ataskaita.pdf. [žiūrėta 2016-02-20]
12. Tarptautinėje konferencijoje – apie sutrikusio intelekto žmonių integraciją. Prieiga per internetą: http://lsveikata.lt/aktualijos/tarptautineje-konferencijoje-apie- sutrikusio-intelekto-zmoniu-integracija-1525 [žiūrėta 2016-06-06]
13. Kodėl ES parama nepasiekia žmonių su psichikos ir proto negalia (tyrimas). Prieiga per internetą: http://zmogui.lt/2016/04/tyrimas-kodel-es-parama-nepasiekia-zmoniu-su-psichikos-ir-proto-negalia/ [žiūrėta 2016-02-20]

Šurpik J. Proto negalią turinčių jaunuolių rengimas savarankiškam gyvenimui bendruomenėje: socialinio darbo aspektas / Socialinio darbo magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. dr. Vida Gudžinskienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės gerovės fakultetas, 2016. - 103 p.

SANTRAUKA

Darbo tikslas: atskleisti socialinių darbuotojų, rengiančių proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje, darbo ypatumus. Tikslui pasiekti numatyti šie uždaviniai: 1) aprašyti jaunuolių, turinčių proto negalią, padėtį visuomenėje, 2) atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo galimybes, 3) įvardinti proto negalios jaunuolių socialinės įtraukties į bendruomenę priemones, 4) atskleisti socialinių darbuotojų, dirbančių Lietuvos Savarankiškuose bei Grupiniuose gyvenimo namuose su proto negalią turinčiais jaunuoliais, patirtis rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Tikslui pasiekti buvo atlikta mokslinės, metodinės literatūros ir teisės aktų analizė bei taikytas kokybinio tyrimo - pusiau struktūruotas interviu metodas. Pusiau struktūruoto interviu metu tyrimo dalyviams atrinkti buvo taikyta netikimybinė, tikslinė, patogioji imtis. Iš viso buvo apklausti 7 informantai, dirbantys su proto negalią turinčiais jaunuoliais Lietuvos Savarankiško bei Grupinio gyvenimo namuose. Interviu metu gauti duomenys buvo apdoroti kokybinės turinio analizės metodu, išskiriant kategorijas ir subkategorijas.

Teorinė ir empirinė duomenų analizė atskleidė, kad rengiant proto negalią turintį jaunuolį savarankiškam gyvenimui bendruomenėje svarbu ugdyti jaunuolio bendravimo įgūdžius, skatinti jaunuolį būti atviru, išdrįsti pačiam paprašyti pagalbos, kai ji yra reikalinga. Socialiniai darbuotojai ugdo kasdieninius gyvenimo įgūdžius kaip namų tvarkymo, maisto ruošimo, pinigų valdymo bei naudojimosi banko paslaugomis ir pabrėžia šių įgūdžių ugdymo svarbą. Tyrimo dalyviai skatina, palaiko kliento savarankišką apsisprendimą skirtingose gyvenimo situacijose. Socialiniai darbuotojai visada paaiškina galimą netinkamo sprendimo priėmimo žalą. Jaunuoliai yra skatinami priimti sprendimus patys, tik nukreipiant juos tinkama linkme, nepažeidžiant jų interesų. Tyrimo duomenys atskleidė, kad proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai yra sėkmingas įsidarbinimas, socialinių būstų gavimas, asmeninių asistentų pagalba pradedant savarankišką gyvenimą bendruomenėje.

Raktiniai žodžiai: proto negalią turintys jaunuoliai, savarankiško gyvenimo įgūdžiai, bendruomenė.

Šurpik J. Training of mentally disabled young people for independent life in the community: social work aspect / Social work master‘s thesis. Supervisor prof. dr. Vida Gudžinskienė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Welfare, 2016. - 103 p.

SUMMARY

The aim: to reveal working features of social workers while preparing mentally disabled young people for independent life in the community. To achieve this aim there have been provided following tasks: 1) to describe position in society of those young people having mental disability, 2) to reveal the possibilities of self-sufficiency of young people with mental disability, 3) to identify the means of mentally disabled young people‘s social inclusion into community, 4) to reveal experiences of those social workers working in Individual and Group living homes in Lithuania with mentally disabled young people and preparing them for independent life in the community.

To achieve the aim there has been done the analysis of scientific, methodical literature and legislations, and application of qualitative research – semi-structured interview method. To select the survey participants at the time of the semi-structured interview there has been applied non-probability, target, convenience sampling. Interviews have been taken from 7 informants working with disabled young people in Individual and Group living homes in Lithuania. Interview data was obtained during the process of qualitative content analysis, distinguishing categories and subcategories.

The theoretical and empirical analysis of the data revealed that, while preparing a mentally disabled young person for an independent life in community, it is important to develop a young person‘s communication skills, encourage them to be open and to dare to ask for help when it is needed. Social workers do develop daily living skills such as house keeping, cooking, money management and use of bank services, and they underline the importance of development of these skills. Survey participants encourage and support customer‘s self-determination in different life situations. Social workers always explain the possible damage of a wrongly made decision. Young people are encouraged to make decisions by themselves, only gently directing them in the right direction without prejudicing their interests. The research data revealed that success criteria of independence development for mentally disabled young people are successful employment, obtaining of social housing and personal assistants’ help to start an independent life in the community.

Keywords: young people with intellectual disability, independent living skills, community.

PRIEDAI

1 priedas

Interviu dalis	*Interviu klausimynas*
Duomenys apie informantą	1. Koks Jūsų, kaip socialinio darbuotojo, darbo stažas su proto negalią turinčiais jaunuoliais?
Socialinių darbuotojų patirtis identifikuojant proto negalią turinčių jaunuolių poreikius	1. Kas Jums padeda nustatyti Jūsų kliento poreikius? 2. Su kokiais trukdžiais susiduriate nustatant kliento poreikius? 3. Kokie Jūsų kliento artimųjų veiksmai padeda poreikių nustatymui? 4. Kokie Jūsų kliento artimųjų veiksmai trukdo poreikių nustatymui? 5. Kokius Jūsų kliento poreikius sekasi nustatyti lengviausiai? 6. Kokius Jūsų kliento poreikius sekasi nustatyti sunkiausiai?
Socialinė pagalba proto negalią turintiems jaunuoliams (savarankiškumo skatinimas, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas)	1. Kokius savarankiško gyvenimo įgūdžius sekasi ugdyti lengviausiai? 2. Kokius savarankiško gyvenimo įgūdžius sekasi ugdyti sunkiausiai? 3. Kaip Jūs ugdote kasdienio gyvenimo įgūdžius? 4. Kaip Jūs ugdote socialinio bendravimo įgūdžius? 5. Kaip Jūs ugdote mokymosi ir darbo įgūdžius? 6. Kaip Jūs ugdote savęs priežiūros įgūdžius? 7. Kaip Jūs ugdote būsto ir pinigų valdymo įgūdžius? 8. Kaip Jūs sukuriate situacijas ir palankią edukacinę aplinką, skatinančią ugdytinius spręsti problemas, savarankiškai priimti sprendimus? 9. Kaip, Jūsų manymu, Jūs galėtumėte dar efektyviau skatinti jaunuolių turinčių proto negalią savarankiškumą? 10. Kokie specialistai, savanoriai taip pat prisideda prie Jūsų klientų savarankiškumo ugdymo(si)? 11. Jūsų nuomone kas dar galėtų prisidėti prie Jūsų kliento savarankiškumo skatinimo? 12. Kaip Jūsų kliento artimieji prisideda prie sėkmingo savarankiškumo ugdymo(si)? 13. Kokius trukdžius iš artimųjų pusės galite įvardinti ugdant klientų savankiškumą?
Probleminiai aspektai, sunkumai, iškylantys specialistų veikloje rengiant proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje	1. Kaip Jums sekasi paskatinti klientus dalyvauti bendruomeniniame gyvenime, įsitraukti į socialinę, kultūrinę ir profesinę veiklą? 2. Kaip, Jūsų nuomone, jaučiasi klientas, dalyvaudamas bendruomeniniame gyvenime, įsitraukdamas į socialinę, kultūrinę ir profesinę veiklą? 3. Su kokiais sunkumais (politiniais, socialiniais, ekonominiais) susiduriate rengdami proto negalią turinčius jaunuolius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje?
Socialinių darbuotojų nuomonė apie veiklos tobulinimo perspektyvas	1. Kokius Jūs išskirtumėte proto negalią turinčio jaunuolio savarankiškumo ugdymo sėkmės kriterijus? 2. Kokias proto negalią turinčių jaunuolių įtraukimo į bendruomenę skatinimo galimybes Jūs dar matote?

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2016 – 12 – 09

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Edukologijos ir socialinio darbo instituto, socialinio darbo studentė Jelena Šurpik, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Proto negalią turinčių jaunuolių rengimas savarankiškam gyvenimui bendruomenėje: socialinio darbo aspektas “:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su metodiniais rašto darbų nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą – studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

_____ Jelena Šurpik

JELENA ŠURPIK

shurpik@gmail.com